

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

INDHOLD.

	Side
Oplevelser i Ribe under Krigen 1864. Af Sognepræst Dr. phil. <i>J. Helms</i> , Skjellerup	1
Aktstykker og Skrivelser betræffende den internationale Grændse- regulerings-Commission til Bestemmelse af Grændsen mellem Danmark og Slesvig m. m. Af Oberst <i>F. C. G.</i> <i>Schøller</i> , København	37
Skibelund og dets Mindesmærker. Af Fru <i>Georgia la Cour</i> <i>Pedersen</i> , Skibelund Efterskole	113
Rytterfægtningen ved Vorbasse den 29. Februar 1864. Af Premierlieutenant <i>O. F. Gedde</i> , Ribe	139
Sognefoged Anders Kristian Hansen i Gesten. I. Levnedstegning. Af Provst <i>J. Nissen</i> , Brørup. II. Oplevelse i 1864. Af Bolsmand <i>Hans Simon Hansen</i> , Surhave	150
Urolige Majdage i Anst Herred. Af Sognepræst <i>J. Richter</i> , Vejen	169
Tilføjelser og Rettelser til »Fra Ribe Amt 1903«	184
Fortegnelse over Medlemmer af »Historisk Samfund for Ribe Amt«	185

RETTELSER.

- Side 44, Lin. 12 f. n.: Grændse; læs: Grændse af.
— 45, — 6 f. o.: incorporede; læs: incorporerede.
— 46, — 12 f. n.: nedlagde; læs: nedlagte.
— 49, — 13 f. o.: contraherede; læs: contraherende.
— 50, — 13 f. o.: vil; læs: vilde.
— 108, — 12 f. o.: Udenridsministeriet; læs: Udenrigsministeriet.
— 110, — 11 f. o.: Grændselininn; læs: Grændselinien.

Oplevelser i Ribe under Krigen 1864.

Af Sognepræst i Skjellerup Dr. phil. J. Helms.

EFTERRETNINGEN om, at vor Hær hin Aften, Fredag den 5. Februar, var brudt op fra Danevirkestillingen, blev i Ribe først almindelig bekendt den næste Dags Eftermiddag. Men det varede saa heller ikke længe, før vi kom til at mærke til Virkningerne deraf. Hvor disse først kom til Syne, var ude paa den da først nylig fuldendte Chaussé til Tønder. Til daglig Brug var denne hidtil kun bleven meget lidt befærdet af rejsende. Diligencen, som var bleven sat i Gang paa den, havde oftest kun en enkelt Passager; tit var den ogsaa helt tom. Anderledes derimod om Søndagen efter hin sørgelige Begivenhed. Den Dag saa vi snart en aaben, snart en lukket, fuldt pakket Vogn ude paa denne Vej komme ind imod Byen, og hvad der aldrig var sét før, Diligencen havde denne Dag Bivogne, og det hele tre lukkede Vogne, i Følge med sig. Saa godt som alle disse rejsende var Flygtninge, mest Kvinder og Børn, hvilke danske Embedsmænd i den sydligere Del af Slesvig havde fundet det raadeligst ikke at opsætte i Tide at faa bragt i Sikkerhed Nord paa.

Naar jeg baade med Hensyn til disse Dage og til den efterfølgende Tid, lige til de sidste tyske Soldaters

Bortmarsch, ser mig i Stand til at fortælle en Del om, hvad der i Nærheden af Ribe foregik paa den nævnte Chaussé, da skyldes dette min daværende Boligs Beliggenhed. Som den længste Tid af mit mangeaarige Ophold som Adjunkt ved Katedralskolen i Ribe boede jeg nemlig da i Gravsgade, i det lille Hus med Kvisten over, der paa højre Side følger nærmest efter denne Gades Knæk, naar man, kommende fra Sviegade, er bøjet om imod højre. Ligeoverfor, paa den modsatte Side af Gaden, var der den Gang hverken Bygninger eller Trævækst, men blot et Rækværk foran en Have, der skraanede ned imod Aaen, og heller ikke langs med denne var der da Beplantning. Vi havde derfor fra vore Vinduer fuldstændig fri Udsigt ikke blot over den umiddelbart bag ved Aaen løbende gamle Haderslevvej, men men paa en lang Strækning ogsaa ud over Tønderchausseen. Saa interessant som denne Udsigt i flere Henseender var, maatte vi paa den anden Side under de nu forestaaende Krigsforhold ofte komme til at erfare, at der ogsaa kunde være alvorlige Ulemper forbundne med at bo netop i denne Udkant af Byen.

Medens vi den nævnte Søndag kun havde faaet Besøg af en enkelt Flygtning, skulde det blive anderledes den næste Dag. Det var da Fastelavnsmandag, en Dag, hvis triste Præg i 1864 nok Landet over endnu vil mindes af mange ældre fædrelandsksindede Mænd og Kvinder. Og ikke mindst i Ribe havde den et trist og alvorsfuldt Præg. Da var det ikke som om Søndagen mere enkeltvis, at Vogne kom med Flygtninge Syd fra. Nu saa vi dem, især om Formiddagen, komme i hele Rækker. Og *nu* var det ikke mest Kvinder og Børn, nej i Dag var det mest Mænd, danske eller dog dansksindede Embeds- og Bestillingsmænd fra Syd- og Mellemslesvig,

der vedblev at strømme til. Af Agitatorer, der dels var komne længere Syd fra, dels havde hjemme paa de paa-gældende Steder selv, var især Søndagen bleven benyttet til at ophidse Befolkningen imod dem. Ofte med meget kort Varsel blev derfor den Dag med dens Aften og helt ud paa Natten mange tvungne til at forlade deres Hjem og Familie. Og fra Vesteregnet tyede da de fleste af disse til Ribe. Især henne paa Torvet, i og udenfor Grejsens Hotel og Beværtningerne der omkring, var der myldrende fuldt af dem. Hos mange af dem røbede allerede deres Paaklædning, og hvad de havde faaet om sig for nogenlunde at væрге sig imod den raa Vinterkulde, mere end tilstrækkeligt om, hvor skyndsomt de havde maattet bryde op fra Hjemmet eller fra de Steder, hvor Agitatorerne havde truffet dem. Paa saa godt som alle var det tillige kendeligt, hvad de sjæleligt havde lidt, og hvor betagne de var ved Tankerne paa, hvad der var sket, og hvad der nu maatte forestaa. Nogle af dem, som jeg kendte, og andre, som jeg aldrig havde set før, fik jeg da — og selvfølgelig gjorde mange andre det samme — hjem med mig, for en lille Stund at gøre det lidt godt for dem. Hvad disse havde at fortælle os, gik jo i Hovedsagen ud paa det samme; men Maaden, hvorpaa Tvangen var bleven anvendt imod dem, var dog i mange Tilfælde vidt forskellig. Sognepræst Pram Gad fra Klægsbøl, et Par Mil Syd for Tønder, var saaledes, skønt han ellers havde levet i god Forstaaelse med sine Sognefolk, bleven pludselig fordreven midt om Natten. Han og hans Husjomfru, der fulgte med ham, havde kun et Par mindre Pakker med sig. Hans Hustru, der ventede sin Nedkomst, var heldigvis kommen af Sted Dagen i Forvejen. Anderledes havde man forholdt sig over for Borgmester

Goos i Tønning. Han havde været personlig afholdt og respekteret, og en lille Stund efter Armeens Tilbagegang havde han ogsaa i nogen Grad formaaet at gøre sin Myndighed gældende; men længe varede det jo ikke. Saa kom en af Byens indflydelsesrigeste Mænd baade til ham og til Toldinspektøren Kaptajn d'Origny og sagde dem, at de selv nu ikke længere vilde blive taalte i Byen; men for deres Hustruer, Børn og Hjem kunde han indestaa dem, at der ikke skulde ske dem nogen Overlast. Til lige lod han dem vide, at naar det blev mørkt, skulde hans egen Vogn komme og køre dem bort.

Ogsaa den saa almindeligt afholdte og af hele Befolkningen højt respekterede Amtmand, Grev Brockenhuus-Schack i Tønder og hans Frue, maatte hin Mandag komme som Flygtninge til Ribe. Under deres dybt nedtrykte Sindsstemning var jeg om Eftermiddagen en Stund sammen med dem hos Stiftamtmand Nielsen.

Dog, der var ogsaa pligtro *tyske* Sønderjyder iblandt de Embedsmænd, der den Dag kom flygtende til Ribe. Inderlig ondt maatte det gøre mig iblandt dem at træffe den gamle ærværdige og hvidhaarede Pastor Hinrichs fra Koldenbüttel, nær uden for Frederiksstad, og med ham hans trofaste gamle Hustru. Paa en Studierejse i Sydslesvig nogle Aar i Forvejen var jeg kommen ind til dem i deres Præstegaard og havde følt mig saa tiltalt af disse jævne og kærlige gamle Mennesker, der i mange Aar havde siddet som Præstefolk paa en af de smaa Halliger ude i Vesterhavet, og derfra skrev sig vel ikke mindst det gammeldags Enfoldspræg, som var over dem. Allerede den Gang havde jeg lært deres barnlig loyale Pligttroskab over for Danmarks Konge og Rige klart at kende, skønt vort danske Sprog var dem ganske fremmed, og ingen af dem nogen Sinde havde været i

Kongeriget. Hvad der nu særligt havde opbragt Slesvigholstenerne imod dem, var, at da Kong Christian faa Dage forinden havde besøgt Danevirkestillingen, havde Præsten til Ære for ham ladet ringe med Kirkens Klokke hele Tiden, medens han var i Nærheden, ogsaa medens han var inde i Frederiksstad. Hvor var de to gamle dog nu bedrøvede og betagne, da jeg traf dem i Ribel Medens de *danske* Flygtninge nu dog her følte sig paa hjemlig Grund og imellem Landsmænd, for hvem de kunde udtale sig, og af hvem de blev forstaaede, saa var disse jo nu som oprykkede af den hjemlige Jordbund; de forstod ikke Talen, der lød omkring dem, og deres egen tyske Tale kunde under de daværende sørgelige Forhold være udsat for at blive paahørt med Mistænksomhed og Uvillie. Jeg vilde saa gerne have haft disse kære stakkels gamle Mennesker lidt med hjem til os; men jeg forstod ogsaa nok, at saa betagne, som de var af Bedrøvelse og Træthed, kunde de den Aften ikke følge med mig.

Det var imidlertid ikke blot saadanne Eftervirkninger af vor Hærs Tilbagetog fra Danevirke, vi hin Fastelavnsmandag kom til at mærke noget til i Ribe; nej ogsaa til lidt af selve Tilbagetoget blev vi den Dag paa en uforglemmelig Maade Øjenvidner. Var det end kun en enkelt og ret lille Afdeling af vor Hær, vi da saa komme til os Syd fra, saa var det alligevel en Afdeling, der ved den Maade, hvorpaa den iværksatte sit Tilbagetog med Rette er bleven nævnet med Berømmelse. — Det var hen paa Eftermiddagen — Luften var raakold og Himlen dækket af tætte Sneskyer —, da vi fra vore Vinduer langt ude paa Tøndervejen fik Øje paa en lang mørk Række, der langsomt nærmede sig imod Byen. Det var vort Artilleris femte Fæstningskompagni, der

havde holdt Stillingens højre Fløj besat. Kommandøren derfor var den alvorsfulde, af glødende Fædrelandskærlighed gennemtrængte Kaptajn H. P. V. Mønster, den samme, der tre Aar i Forvejen, under den stærke Følelse af vort Forsvarsvæsens forsømte Tilstand, havde givet det første Stød til Oprettelsen af vore Skytteforeninger. Da han nu hin Fredag Aften skulde bryde op fra Frederiksstad, kunde han ikke nøjes med at bjærge blot nogle mere bevægelige Stykker fra at blive Fjendens Krigsbytte. Nej ikke mindre end 14 Stykker Fæstningskanoner, hvoraf de 12 Stykker var af Jern og deriblandt 4 Stykker 84 Pundinger, fik han ved sin beundringsværdige Energi og opildnende Magt over sit allerede forud yderst anstrengte Mandskab, skaffet Bespænding til og satte i Gang, saaledes at han trods Isslag og alle de andre mødende store Vanskeligheder næste Morgen i Dagbrækningen med hele sit svære Train stod i god Behold i det fire Mil nordligere beliggende Bredsted og inden Aften var naaet til den atter fire Mil derfra liggende Landsby Sønder Løgum, en Mils Vej Syd for Tønder.

Da nu dette lange mørke Tog hin Eftermiddag kom nærmere ind imod Ribe, saa vi dets Bagtrop dannet ikke blot af Artillerister, men ogsaa af mange Soldater i lyseblaa Uniformer. Det var Gensdarmerne, der nu ogsaa var bleven nødte til at trække sig tilbage fra de syd- og mellemslesvigske Egne. Men allerbagest, ved et lille Mellemrum skilt fra de andre og helt dækket af en sort Regnkappe med dens op over Hovedet opslaaede Hætte, red stille og ene Kaptajn Mønster. Der var noget gribende alvorsfuldt udbredt over denne tilhullede Skikkelse, saaledes som den oppe over den høje Vejdæmning, lig en sort Silhouet, blev set af os imod

den fjerne Horisonts graa Skylag. Og hvad har der ikke rørt og bevæget sig i denne ædle Fædrelandsvens Indre, medens han saaledes stille og ene red bagefter sin Afdeling! Det var ogsaa kun godt to Aar, han overlevede den Smerte, som denne Krigs ulykkelige Begivenheder havde fyldt hans Sind med.

Dette var den eneste Gang under hele Krigen, vi havde dansk Indkvartering. Men hvor nød ikke disse Artillerister, at de nu efter alle deres Strabadser var komne til en dansk By, hvor der under deres korte Ophold i alle Henseender blev sørget godt for dem. I nogle af de unge iblandt dem kom ogsaa, efter faa Timers Forløb, Humøret saaledes op, at de selv paa denne Fastelavnsmandag ikke kunde andet, end at de maatte have sig en munter Svingom med Byens Tjenestepiger. Men næste Dag maatte de af Sted igen med alt deres svære Skyts, og under Fygevejr og igennem Snedriver maatte de endnu døje noget, inden de om Torsdagen naaede ind til Fredericia dermed. .

En mørk og trist Tid gik vi nu i Møde. Foruden af de store Spørgsmaal om vort Folks og Fædrelands Bevarelse eller Undergang maatte vi nu tillige være stærkt optagne af, hvorledes vi kunde indrette os, naar vi, hvad vi jo nu hver Dag kunde være udsatte for, skulde modtage en større fjendtlig Indkvartering. Vilde Rygter om Fjendens store Nærhed og om, hvorledes han havde huseret her og der ikke langt borte, grasserede nu uafladeligt, men krydsedes saa dog ogsaa imellem af andre, der gik i den stik modsatte Retning, saaledes, at nu var det ganske vist, at alle Tyskerne var igen ude af Jylland, — at der nu var kommen danske Soldater til Gram, — at der næste Dag skulde komme to

danske Dragonregimenter til Ribe o. s. v. — Post fik vi nu kun meget uregelmæssigt. Fra København kom den til os over Aarhus og Varde.

Naar undtages en prøjsisk Intendant, som en Dag var kommen kørende i en lukket Vogn med en Soldat paa Bukken, for at tale med Stiftamtmanden, saa vi intet fjendtligt Militær i Ribe før Søndagen den 13. Marts. Da kom der hertil en lille Afdeling prøjsiske Infanterister for at tømme Byens offentlige Kasser. Disse var da imidlertid allesammen tomme; kun sagde man, at der dog i en af dem var blevet fundet en Fire-skilling. De opslog da tillige strenge Forbud imod al Udførsel fra Jylland af Kvæg, Korn og Heste. Fremdeles havde de Ordre med til Stiftamtmand Nielsen og Borgmester Meinert om straks at begive sig til Kolding, hvor jyske Amtmænd og Borgmestre skulde samles. Disse Prøjsere, af hvilke jeg kun paa Afstand saa et Par, drog samme Dag af Sted igen. De havde nok været temmelig brøsig, og det havde nok en lille Stund — vistnok i Anledning af en nedreven Proklamation — set ud til alvorlige Ubehageligheder, hvilke dog blev undgaaede.

Efter den Dag kom der — med Undtagelse dog maaske af et Par Patrouiller til Posthuset — under hele Krigen ikke oftere prøjsisk Militær til Ribe. Des mere fik vi derimod at gøre med Østrigerne. Dog var det først en tre Ugers Tid senere, at vi fik det første Besøg af dem.

Da jeg om Formiddagen den 6. April kom hjem fra Skolen, havde jeg allerede hørt, at der nylig var kommen en Afdeling østrigsk Infanteri og ungarske Husarer til Byen. Men højst overrasket blev jeg alligevel, da jeg snart efter oppe fra mit Kvistværrelsens Vinduer saa

en Del af Soldaterne med Økser i Hænderne ile fra Sønderport noget ud ad Tøndervejen og der give sig til paa en Strækning med stor Iver at omhugge alle Telegrafpælene og sprænge Traadene. Ja havde det været Telegrafledningen Nord paa, vilde jeg jo ikke have saa ondt ved at forstaa det, — men, Syd paa, hvor Fjenden selv nu var eneraadende! Senere paa Dagen fik vi dog til vor ikke ringe Morskab — *dermed* faldt det ellers smaat nok i de Tider — at vide, hvad Meningen havde været. Gennem Telegrafen Nord paa havde vort Militær jævnlig faaet Efterretninger om de tyske Troppers Bevægelser m. m. For at afbryde denne Forbindelse var det derfor, at denne Ekspedition var bleven afsendt. Men saa uheldige havde de kommanderende været, at de ikke havde været klare paa, hvad der var Nord, og hvad der var Syd. Da de kommende fra Haderslev snart havde faaet Øje paa Ledningen til Tønder, havde de ikke tvivlet om, at det jo var denne, de var sendte for at afbryde. Og stort heldigere havde heller ikke den Officer været, der paa samme Tid havde indfundet sig paa selve Telegrafstationen for at faa Apparaterne der udleverede. Telegrafist Fauerschou havde da ogsaa afgivet Apparater til dem; men han havde sikret sig endnu at have et fuldstændigt Apparat i Behold. Aldrig saa snart var derfor Fjenden, nogle Timer efter, igen ude af Byen, før han ved Hjælp af dette og ad den ikke bemærkede og derfor heller ikke beskadigede Ledning Nord paa kunde give omstændelig Meddelelse om dette fjendtlige Besøg og om, hvad der var opnaaet dermed. Ikke saa kort Tid derefter kunde denne Forbindelse Nord paa endnu benyttes.

De østrigske Officerer skulle forøvrigt den Dag ogsaa have haft en Samtale med en den Gang meget

omtalt, vistnok Syd fra stammende Kornhandler Erichsen, der boede eller opholdt sig i Ribe, og om hvem der, vel næppe helt uden Grund, paastodes, at han udførte Spiontjeneste for Tyskerne. Faa Dage efter blev han arresteret af Politiet i Ribe og ført Nord paa, der blev sagt, til Silkeborg.

Kort før den nys omtalte Begivenhed havde der paa Posthuset været en tysk Patrouille for at borttage alle Militærbreve. Ogsaa paa Landevejen standsedes nu Postvogne, og Soldaterbreve udtoges. Dog ogsaa Breve imellem civile anholdtes og aabnedes nu ofte af Fjenden. Snart forsvandt de i saa Fald helt, snart sendtes de videre efter Adressen. I Begyndelsen af April saa jeg saaledes et Privatbrev fra Rødding til en Veninde af os, hvilket havde været aabnet, men var blevet lukket igen med et prøjsisk Militærsegl.

Den oprigtige Fornøjelse, vi i Ribe havde haft af den grundige Maade, hvorpaa Østrigerne var bleven narrede ved deres uheldige Telegrafekspedition, skulde dog ikke længe forblive ublandet. Om det var rigtigt, hvad der blev sagt, at det var ved dens Omtale i danske Blade, at Sagens rette Sammenhæng var kommen til Tyskernes Kundskab, véd jeg ikke; ogsaa ad anden Vej kunde de jo let faa Nys om, at der endnu uhindret telegraferedes fra Ribe. Som Følge deraf fik vi da nu den 27. April et mindre behageligt Besøg af 280 bøhmiske Jægere og 50 Windischgrätz-Dragerer. Disse arresterede da straks ved deres Ankomst Telegrafist Fauerschou, den konstituerede Stiftamtmand Herredsfoged Borch og den konstituerede Borgmester Fuldmægtig Therkildsen, samt tilige Prokurator Bøggild. Stiftamtmand Nielsen og Borgmester Meinert havde nemlig da sammen med flere andre jyske Amtmænd og Borgmestre i længere Tid

været i Fangenskab i Rendsborg. Efter hvad der sagdes, var det særligt i Anledning af Kornhandler Erichsens Arrestation, at de tre sidste af de ovennævnte nu skulde straffes. Der gik om Aftenen Rygter om, at særlig Telegrafist F. blev meget brutalt behandlet paa Grejsens Hotel, hvor han — og vist ogsaa de andre — holdtes internerede. Da det videre forlød, at de næste Morgen skulde føres til Kolding, og jeg gerne ved Selvsyn vilde vide, hvorledes disse Mænd, til hvilke alle jeg stod i venkabeligt Forhold, blev behandlede ved deres Afrejse, gik jeg tidligt den Morgenstund hen paa »Lindegaarden«, d. e. Pladsen Syd for Domkirken, for fra Hjørnet deraf, tværs over Torvet, at se, hvad der vilde ske. Henne foran Hotellets Indgang saa jeg da et Par forspændte Vogne holde og mange Soldater at færdes der omkring. Lidt efter kom en af dem, en »Oberjäger«, hen imod mig og gik videre ind paa Lindegaarden, hvor han havde faaet Øje paa et Par store lukkede Omnibusser, der — som det mentes, ret belejligt for Byens Vægttere — havde deres Plads der om Natten. Efter at hin Underofficer havde set nøjere paa dem og formodentlig fundet, at de egnede sig godt til Fangetransport, kom han hen og spurgte mig, hvis disse Vogne var.

For at forstaa det Svar, jeg gav ham, og hvad Virkning det havde, vil en lille historisk Oplysning være fornøden, hvilken jeg derfor vil indskyde her.

Da jeg paa min første Rejse i Tyskland i Sommeren 1853 var i Mainz, der den Gang var en tysk Forbunds-fæstning med østrigsk Besætning, gik jeg en Morgenstund ud for at se de betydelige Levninger af en romersk Vandledning, der endnu findes en Fjerdingvej uden for Staden. Langt ude paa Fæstningens Terrain kom jeg i Tvivl om, hvorvidt det var tilladt at gaa ad

en Vej, som førte hen i Retning af Ruinerne, og spurgte derfor en nær derved posteret Skildvagt derom. Hertil svarede han imidlertid blot to Ord, som i Skrift snarest synes at kunne gengives saaledes: »nix deuts«. Jeg begreb jo straks, at han derved vilde lade mig vide, at han ikke forstod Tysk, og paa Hotellet, hvor jeg efter min Tilbagekomst omtalte det, sagde man mig yderligere, at dette Svar blev de ikke-tyske østrigske Soldater oplærte til altid at give, naar de blev tiltalte paa tysk og ikke forstod dette Sprog.

Og da jeg nu altsaa hin Morgen i Ribe uventet kom til at staa over for hin østrigske Underofficers nævnte Spørgsmaal til mig, og jeg kun havde ringe Lyst til at være mit Folks Fjende behjælpelig, kom pludselig hint Svar fra Skildvagten uden for Mainz op i mig, og saa svarede jeg da med de samme to Ord »nix deuts«, saaledes som de stod mig i Øret. Men næppe havde jeg udtalt dem, før Oberjägeren, der formodentlig i dem har fundet en Haan udtrykt imod østrigsk Militærvæsen, med lynende Blik og med Lynets Fart havde Riffelen, der i Remmen havde hængt ham over Skulderen, rettet imod mit Bryst med de Ord: »Ich schiesz' dich gleich, wenn nicht versteh'n«. Derved fik han mig hurtigt til at »forstaa«, at det var nok raadeligst straks at svare paa hans Spørgsmaal, saa godt jeg kunde, og derefter ikke at opsætte at komme hjem igen til Kone og Børn i Gravsgade.

Med de nævnte fire Mænd som Fanger drog da Østrigerne bort fra os ad Kolding til den 28. April. Men det varede ikke længere end til Søndagen den 1. Maj, før vi havde de samme Afdelinger igen, nu kommende Syd fra, fra Møgeltønder, hvorfra de førte en dansk Redaktør med sig som Fange. I Ribe stævnedes de straks

for sig vor nye Borgmester Nr. 3 — baade Nr. 1 og Nr. 2 var jo nu Fanger i Rendsborg — og tillige Borgerrepræsentanterne, med Forlangende om, at de inden en vis kort Tid skulde tilvejebringe fra Byen en Krigskontribution paa 50,000 prøjsiske Daler. Da disse erklærede dette for umuligt, blev de først stygt og groft tiltalte og dernæst ogsaa de den næste Dag tillige med endnu nogle andre ansete Borgere — i alt ti Mænd — førte bort ad Rendsborg til som Fanger og som Gidsler for Summens Udbetaling. Iblandt de da bortførte Borgerrepræsentanter var ogsaa min Ven og Kollega ved Skolen Overlærer J. Kinch. Han havde en Tid været Enkemand, men hans Bryllup med hans anden Hustru var berammet til Ugen derefter. Dermed kom det jo nu til at se trist ud. Imod Forventning naaede det sig dog, da alle disse Fanger, snart efter at de var komne til Rendsborg, atter blev frigivne. Paa Rejsen dertil var de imidlertid blevne alt andet end godt behandlede. Dog havde de ved deres Hjemkomst fra denne Nedrejse ogsaa et og andet oplivende Træk at fortælle. Saaledes dette. I Kolding blev de paa en meget brøsig Maade tiltalte af den kommanderende østrigske Officer, der sagde dem, at hvis de ikke nu, da det endnu var Tid, erklærede sig villige til at skaffe de 50,000 Daler til Veje, vilde de alle blive førte til Spandau og der satte til Jordarbejde ved Fæstningsværkerne. Hertil svarede saa Tømremester Chr. Lund, Ejeren af Porsborg, om han i saa Fald ikke maatte blive ansat som Potmester, »for det Slags Arbejde forstod han sig godt paa.« Dette Svar fremkaldte nu hos de andre en saa kraftig Lattersalve, at Officeren tavs og ærgerlig vendte dem Ryggen og gik ud af Værelset.

Et lille, for Soldaterlivet i fjendtligt Land karakteristisk

Træk blev vi fra vore Vinduer af Vidner til sent om Aftenen, inden denne Hærafdeling forlod Byen. Det tog sig i Mørket helt malerisk ud, et Stykke Vej borte ude paa Marken, at se en lille Flok Soldater grupperede om en livligt blussende Ild. Et Par af dem var kendeligt stærkt beskæftigede; men det kunde paa Grund af Afstanden ikke blive os klart, hvad det var, de havde for. Da jeg næste Dag kom derud, saa jeg, at det var et Lam, de havde slagtet og stegt. De Rester deraf, som de ikke havde haft Brug for, laa endnu paa Stedet.

Efter at denne Afdeling havde forladt os, saa vi i Ribe godt en Ugestid ikke til Østrigerne. Situationen begyndte ogsaa nu at se lysere ud. Vistnok den 3. Maj vendte Borch og Bøggild tilbage fra Rendsborg; den 6. kom de sidst bortførte ti Mænd, og disse havde tillige Besked med, at det nu ogsaa var meddelt Stiftamtmand Nielsen og Borgmester Meinert, at de skulde frigives; de maatte ventes hjem til Ribe den næste Dag. Da vi nu tillige havde hørt Rygter om, at der var sluttet Overenskomst om Vaabenhvile, hvormed vi tænkte os Krigen endt, udbredte der sig en lettet og glad Stemning hos alle. For at hædre vor kære Stiftamtmand og Borgmester, som for deres Pligttrøskabs Skyld saa længe havde været holdte i Fangenskab, blev der da bygget en Æreport, og hele Byen var flagsmykket. Men saa hen imod Aften kom den triste Efterretning, at de alligevel ikke var bleven frigivne. Kommandanten i Rendsborg havde ladet dem vide, at den Meddelelse, de havde faaet derom, beroede paa en Misforstaaelse. Saa begyndte det igen at se mørkere ud. Vi kunde hverken faa at vide, om det blev til Alvor med Vaabenhvilen, eller naar den, hvis der blev noget af, skulde begynde. Saa kom dertil Efterretningerne om de store Plyndringer

af Heste ude paa Landet, som jo stadig foretoges med den for Ejerne kun lidet tiltalende »trøstende« Forsikring: »Der König von Dänemark bezahlt«. Alligevel kunde et og andet, som fortaltes os fra disse Hesteplyndringer, være morsomt nok. Vi hørte saaledes om én Mand, der fik skjult sine Køreheste i sin smukt møble-rede Sal, — om en anden, at han fik sine gemt oppe paa Loftet, og om nogle, at de havde vidst at forskaffe sig Ordre til Ægtkørsel for Tyskerne og derved undgik at miste deres gode Heste.

Ved det, Fjenden hidtil havde foretaget sig i Ribe, var det i Reglen kun enkelte Mænd i en mere frem-skudt Stilling, det paa en mere personlig Maade var kommet til at gaa ud over. Anderledes skulde det der-imod blive Torsdagen den 12. Maj, netop den Dag, da Vaabenhvilen tog sin Begyndelse om Middagen Kl. 12, hvilket de østrigske Befalingsmænd sikkert vidste fuld Besked om, medens vi Danske i Ribe først to Dage Dage senere fik det rigtigt at vide.

Dagen før, altsaa Onsdagen den 11., var jeg om Efter-middagen i et dejligt, helt sommerligt Vejr kommen hjem fra Skolen. Ikke længe efter fik jeg oppe fra min Kvist ude paa Tøndervejen Øje paa en lang Skare af Rytteri og Vogne med Soldater, der i stærk Fart nær-mede sig til Byen. Jo nærmere de kom, desto bestem-tere fik jeg Indtryk af, at de havde øndt i Sinde. Og derom fik vi snart Vished. Det var lutter Ungarere, 300 Mand Fodfolk og 50 Husarer. Næppe var de komne til Byen, før de straks begyndte at drage en Cordon eller Afspærringslinie helt uden om denne. Det for-bødes alle og enhver at komme ud af Byen. Vognpark havde de paa den lave Eng paa den anden Side af

Haderslevvejen, lige over for vort Hus. Dette var for os et kun lidet tiltalende Genboskab, eftersom der nær ved dette Sted endnu var bevaret en Vej med en Bro over Aaen ind til Gravsgade, — et midlertidigt, men endnu ikke bortskaffet Anlæg, der var blevet foranlediget ved den nylig foretagne Ombygning af den ud til Chausseen førende Sønderbro. Følgen heraf var nemlig, at vi i denne Ende af Gravsgade havde fuldt op af »Spidsbener«. Saaledes (»Spitzbeiner«) kaldtes nemlig de ungarske Fodfolksregimenter almindeligt ogsaa af de andre østrigske Soldater, fordi deres Benklæder gik stramt ind forneden og her dækkedes af Snørestøvlernes Skafter. — Da vi nu den første Eftermiddag i et af vore Værelser havde forsømt at lukke et af de lavt siddende Vinduer ud imod Gaden, fik vi pludselig en Ungarers brede Fjæs at se strakt langt frem i Stuen, idet han bøjede sig derind med hele Overkroppen og spejdede om sig til begge Sider, om der var noget for ham at hente. Døren stod imidlertid aaben til Værelset ved Siden af, og da han fik Øje paa mig der, trak han sig hurtigt tilbage. Men vi lærte nu at holde vore Vinduer lukkede, naar der var Spidsbener i Farvandet.

Imidlertid havde de kommanderende stævnet Borgerrepræsentanterne for sig og paa en skrap Maade tiltalt dem for, at de sidste ugentlige Leveringer ikke var præsterede. At denne Paastand ikke var rigtig, kunde straks godtgøres ved Kvitteringer, som fremlagdes. Disse vilde Chefen imidlertid ikke erkende for gyldige; han forlangte, at der skulde sendes Stafet til Kolding med nærmere Forespørgsel derom. Dernæst stillede der Fordring om en ny Ydelse af Naturalpræstationer til en Værdi af 3 til 4000 Rdl., som næste Morgen skulde være til Rede paa Torvet. Dette Forlangende maatte

man gaa ind paa. Men saa kom endelig igen det tidligere Krav paa de 50,000 pr. Daler, som Byen skulde udrede kontant. Fordringen stilledes nu paa en bestemt og skarp Maade, og til dem, der paa en lige saa bestemt Maade erklærede det for umuligt at skaffe dette Beløb til Veje, blev der brugt saadanne Udtryk som, at *de* fortjente at knæbles og *de allesammen* at bagbindes, samt at hvis Summen ikke blev udredet, skulde Byen plyndres. Det hjalp ikke, at der nu blev henvist til, at den eneste Udvej for Fjenden til hurtigt at sikre sig en saadan stor Værdi, var at holde sig til Købmændenes Varelagere. Dette blev erklæret for en Udflugt og en Anvisning, som man ingen Brug havde for. Der var, blev der sagt dem, for Byens Styrelse og Raad kun disse to Ting at vælge imellem: enten Pengene kontant eller Byens Udplyndring! Foreløbig blev Resultatet dette, at alle Borgerrepræsentanterne maatte forblive under Bevogtning paa Raadstuen Natten over, og selvfølgelig udbredte der sig en meget uhyggelig Stemning over Byen.

Næste Formiddag under den anden Skoletime fik Rektor Bendtsen en Billet, som den indespærrede Overlærer Kinch havde set Lejlighed til at sende ham, hvori K. henstillede til ham at lade Lærere og Disciple gaa hjem, eftersom Truselen om almindelig Plyndring endnu fastholdtes og nylig var bleven gentaget paa det eftertrykkeligste. Skolen hævedes da straks. Den almindelige Følelse af Situationens Alvor hindrede dog ikke, at vi fik at se et Par lette Fugle iblandt de yngre Disciple komme glædestraalende styrtende ned ad Trinene foran Skolens Indgang med Bøgerne under Armen, og hørte dem, idet de svingede med Huen, der endnu

ikke var kommen paa Hovedet, af fuld Hals raabe: »Hurra! vi har fri! der skal plyndres!«

Til en almindelig Plyndring, som der var truet med, kom det dog ikke. Tværtimod fulgte de kommanderende, da de nok vilde sikre sig større Værdier, den Anvisning, Borgerrepræsentanterne havde givet dem. Snart efter at Kinchs Billet var afgaaet, udsendtes der Mandskab dels for at tømme Byens Kasser, hvor der dog ikke forefandtes ret meget, og dels for at beslaglægge Varelagrene. Især fra Gjørtzes Bomuldstøjsfabrik blev en stor Mængde Varer kørt hen til den store Sal i Klubbens Hotel, og hos de større Købmænd i Nørreportsgade blev Beholdningerne eftersøgte og forseglede. I alt Fald nogle Steder gik man meget hensynsløst og brutalt til Værks. Hos Sparekassekasserer Rosenstand gennemsøgte man — saaledes fortaltes det i alt Fald — alle Skabe og Gemmer, ogsaa inde i Sovekammeret, hvor Husmoderen laa syg. Da en Købmand tillod sig at spørge, om der ikke var Vaabenhvile, blev han truet med at smides ud af sit eget Hus, og da de undersøgende hos en anden Købmand fandt flere Hylder tomme, sagde en Officer, at i Grunden burde ikke saa meget som en Mus komme levende ud af dette Hus, og han føjede til: »saadan vilde vi bære os ad i Italien.« Da Overlærer Salto's boede ovenpaa i samme Hus, blev der ogsaa undersøgt omstændeligt hos dem. Alle Gemmer maatte de lukke op, og baade i og under deres Senge blev der set efter.

Dog i Udkanterne af Byen, og vel nok mest netop i det Strøg, hvor vi boede, blev der virkelig plyndret, om end ikke just paa Trediveaarskrigens Tidens Vis. Det var jo alle, baade Soldaterne og Byens Beboere tilstrækkeligt bekendt, hvor alvorligt der var bleven *truet* med

Plyndring, og af Officerernes hele brutale Optræden og af de ublu Fordringer, de fremkom med ogsaa overfor deres Kvarterværter, havde de menige forstaaet, at der ingen videre Fare for dem selv vilde være forbunden med at benytte sig af den Frygt, der ved hine Trusler var bleven indjaget Beboerne. Mange af de Soldater, som ikke var optagne af Tjenesten, gav sig derfor ret ugenert til at plyndre for egen Regning, især saadanne Ting som Ure, Fødevarer og Linned.

Da jeg, efter at Skolen var givet fri, alt hvad jeg kunde, skyndte mig til mit Hjem, kunde jeg ikke andet end faa et meget uhyggeligt Indtryk af Situationen. Henne i Gravsgade, omtrent ud for Sviegade, kom en vildt udseende ungarsk Husar i skarpt Trav ridende mig i Møde. Den dragne Sabel holdt han med udstrakt Arm fremad, og paa Enden af dens Klinge sad der et Stykke Flæsk, vel af Størrelse som en Mands Haandflade. Derefter, idet jeg bøjede om Knækket ved mit Hushjørne, saa jeg længere nede i Gaden flere »Spidsbener« gaa ind og ud af de derboende Smaafolks Husdøre paa en Maade, som ikke tydede paa noget godt. Og saa snart jeg kom ind i mit eget Hus, blev der sagt mig, at der var kommet en Husar ind i vor lille Gaard, og at han nu var inde i Baghuset. Da jeg skyndte mig derover, fortrak han straks, uden at sige noget, men gik saa ind i min Nabos — Fragtmandens — Gaard, hvorfra han tilvendte sig en Ting, jeg husker nu ikke mere hvilken. Ikke ret længe efter, da Fragtmanden var ude at køre Varer sammen for Tyskerne, kom tre »Spidsbener« ind til hans Kone og tvang hende til at dele en hel Mellemside Flæsk imellem dem, til hver saa stort et Stykke, som kunde gaa ned i hans Tornister.

Saa snart jeg var kommen hjem, havde vi laaset Gadedøren, rullet alle Gardiner ned og søgt, saa godt vi kunde, at faa gemt de Værdisager, vi ikke straks ved Krigens Udbrud havde sendt til København. Vi hørte endnu Soldater færdes paa Gaden; men i de første Par Timer gjordes der dog endnu intet Forsøg paa at komme ind hos os. Af en Nabo fik jeg at vide, at man nu var i Færd med at køre Købmandsvarer sammen, og da vi dertil heller ikke mere hørte, at der kom Soldater forbi vort Hus, mente vi, at nu vilde vor Fred ikke blive forstyrret. Da det var Middag, satte vi os derfor til Bords. Men næppe havde vi sat os, før der blev banket stærkt paa Gadedøren. Da jeg tøvede med at lukke op, blev der banket endnu haardere og med en Geværkolbe. Jeg lukkede nu op, og for mig stod tre »Spidsbener«, hvoraf den ene, en Underkorporal, kunde tale Tysk. Han forlangte Middagsmad til sig og de to andre. Jeg forlangte da at se deres Bemyndigelse (»Schein«) til denne Fordring, hvortil han svarede med stor Sikkerhed, at »i Dag« havde de Ret til uden »Schein« at kræve alt, hvad de behøvede. Vi maatte saa staa op fra Bordet og sætte vor Mad ind til dem, i et Sideværelse. Forøvrigt opførte de sig fra nu af helt høfligt, og da min Kone vilde tage et Par Haandklæder bort, som hang i Værelset, sagde Ordføreren, at det behøvede hun ikke, de skulde ingen Ting tage med sig. De takkede ogsaa for Mad, inden de gik.

Om Aftenen blev vi stedte i en endnu værre Angst. I Mørkningen kom en Underofficer og tre Menige og dundrede paa Døren. Jeg lukkede ikke denne op, men derimod et Vindue ved Siden af, hvorigennem jeg spurgte, hvad de vilde. De svarede, at de *skulde* ind, da det var blevet bestemt, at de skulde have Vagtstue her.

Paa Grund af den før omtalte Overkørsel her nærved ned til deres Vogne, var jeg ikke helt uden Frygt for, at dette kunde være rigtigt; men jeg svarede dog med Bestemthed, at jeg lukkede ikke op uden for en Officer eller en skriftlig Ordre. De gik da omsider bort, men bandende og skældende og med Trusel om, at de skulde komme tilbage med Løjtnanten, og han skulde nok lære mig at lukke op. Det var et Par angstfulde og trange Timer, der nu fulgte paa for os. Min Hustru, der hver Dag kunde vente sin Nedkomst, var meget betaget og anspændt. Time efter Time ud paa Natten blev vi siddende i Mørke og lyttede efter Trinene paa Gaden og efter, om der igen skulde blive banket paa Gadedøren. Aldrig havde Bønnen i det gamle Vægtervers: »Gud lad dem blive borte, som os bedrøve vil!« tonet med saa dyb og inderlig Klang i vore Hjerter og fra vore Hjerter. Og vor Bøn blev hørt; de blev ogsaa borte.

Endnu den næste Dag, Fredag den 13. Maj, havde vi ingen Vished om, hvor vidt Vaabenhvilen var begyndt, men vi maatte dog formode det, da Seglene nu blev tagne bort fra Købmændenes Lagere. Af Stiftamtmand Nielsen, der tillige med Borgmester Meinert nu var kommen tilbage, hørte jeg ogsaa den Dag den oplivende Efterretning om Kampen ved Helgoland. — Med Rapserier fra de meniges og med ublu Fordringer og Brutalitet fra Officerernes Side blev det imidlertid endnu ikke synderlig bedre, hverken den Dag eller den næste — Pinselørdag —, paa hvilken vi dog omsider fik Vished om Vaabenhvilen. I Anledning af Overlærer Kinchs Bryllup paa sidstnævnte Dag havde vor fælles Kollega Adjunkt Jacobi hejset sit Danebrogssflag. Men straks efter kom en Officer til ham med grov Tiltale og med Trusel om 40 Mands Indkvartering, hvis han ikke

øjeblikkelig tog det ned. Mindre Held havde derimod en Officer, der samme Dag kom til Postmesteren og forlangte, at han skulde rekvirere 55 Vogne til deres Afmarch næste Dag. Postmesteren lod ham da vide, at det ikke var hans (Postmesterens) Sag, og at ifølge Vaabenhvilens Betingelser skulde de fremmede Tropper nu selv *betale* for alle Ydelser. Som Følge deraf maatte Infanteriet da marchere bort paa deres egne Ben. Det var Pinsedags Morgen Kl. 5, at vi til vor store Glæde hørte Lyden af Trommerne, efter hvis Takt disse vore Plageaander marcherede bort fra Byen.

Under den nu tilbagestaaende Del af Krigen blev Ribes Stilling over for Okkupationstropperne væsentlig forskellig fra den i den foregaaende Tid. Vi fik fra nu af en temmelig stadig og imellem ret trykkende Indkvartering. Men der var ogsaa fra nu af i det hele langt større Ro over Forholdene. Vi blev nu fri for de pludselige Overrumplinger og i det hele for den hensynsløse Brutalitet, som hidtil saa ofte var bleven udvist. Der var jo nu tillige i de første fem til seks Ugers Tid Vaabenhvile, og Vilkaarene for denne *første* Vaabenhvile var ret hensynsfulde over for Befolkningen. Men det var dog ogsaa kendeligt, at *det* østrigske Militær, vi nu fik mest med at gøre, og ikke mindst den Bataillon steiermarkske Jægere, der drog ind samme Dag, som Ungarerne havde forladt os, baade var ganske anderledes vel disciplineret end de sidstnævnte, og at saavel Officerer som menige selv gerne vilde optræde paa en human og venlig Maade. Ikke en enkelt Gang, men ofte hørte vi dem sige: »Det er jo slet ikke de Danske,

men Prøjserne, der har faaet os med, der er vore Fjender.« Det var dertil belevne og adrætte Folk, der tog sig godt ud i den klædelige graa Uniform med den smukke Fjerbuskhat. Da det nu tillige almindeligt mentes, at Krigen var til Ende, og at der derfor *nu* var mindre Grund til at se paa dem som vort Lands Fjender, var det ikke saa helt underligt, at der snart kunde høres Tale om, at der ogsaa var andre Hjerter end Tjenestepigers, for hvis Ro nogle af dem kunde være farlige nok. Naar det var smukt Vejr, saas der i Regelen et ikke saa lille Antal yngre Officerer siddende paa Bænke og Stole foran Indgangen til Grejsens Hotel, og det sagdes, at der var unge Damer, som da ikke havde saa meget imod, at deres Vej netop faldt hen over Torvet.

Og dog var der en Dag snart efter disse Jægeres Ankomst til Byen, da der trak en Uvejrssky op over det gode Forhold inellem dem og Beboerne. Anledningen dertil var ret pudsigt. Den skrev sig fra to omtrent samtidige, og i deres første Grund ogsaa sammenhørende, paafaldende Misforstaaelser, en fra tysk og en fra dansk Side. Sammenhængen dermed var denne. Fredagen efter Pinse havde en Søn af Skomagerlavets Oldermænd Bryllup, og i den Anledning var hos sidstnævnte Lavfanen udhængt, og et andet Sted i Byen — maaske i Bryllupshuset — var ogsaa et Danebrogsflag stukket ud. I Anledning af dette sidste indfandt der sig snart efter en Officer paa Byfogedkontoret og anmodede efter Ordre fra Chefen paa en høflig Maade om, at man derfra vilde foranledige det nedtaget. Vedkommende, til hvem dette blev sagt, maa ikke have haft let ved at forstaa Tysk, og noget har vel ogsaa den hidtil fra Fjendens Side saa uvante høflige Form for

Henvendelsen virket til, at Anmodningen blev misforstaaet saaledes, som om der var sagt, at Chefen *ikke vilde have noget imod*, at Beboerne udhængte Danebrogflag. Følgen blev altsaa denne, at Østrigerne snart efter saa, i Steden for som forventet det ene Flag trukket ind, en hel Mængde Danebrogflag stukne ud. Alle rede dette var jo slemt nok. Men endnu langt værre kom denne formentlige danske Demonstration til at tage sig ud for Østrigerne derved, at der sammen dermed var udhængt den nævnte Lavsfane med dens store sorte *Støvle og derunder den flakte Ørn*. Denne sidste havde jo Lighed med Ørnen i det østrigske Rigsvaaben, og ved Støvlen ovenover maatte der — tænkte man — altsaa med Spot være sigtet til den mislykkede Udskrivning af Støvleleverancer, hvilke det en Tid i Forvejen saa vel fra Østrigerens som Prøjsernes Side var paalagt de jydskes Købstæder at udrede.

Chefen og hans Adjutant var indkvarterede hos Stiftamtmanden. Næste Dag fortalte denne mig om den store Uro og Bevægelse, det nu omtalte havde vakt der i Hovedkvarteret. Officerer kom og gik; de talte med Chefen og indbyrdes under alle Kendetegn paa en meget ophidset Sindsstemning. Grunden dertil anede Stiftamtmanden ikke, og den blev ham ingenlunde mere klar derved, at Chefen, der hidtil havde været i høj Grad høflig og forekommende, nu kom og tiltalte ham i en vrede og heftig Tone, idet han lod ham vide, at der var telegraferet til Varde om, at der ufortøvet skulde afmarchere 620 Mand, hvilke Ribe skulde have som en ekstra Strafinkvartering i Anledning af de iværksatte Demonstrationer. Heller ikke, hvad Chefen fortalte ham om disse Demonstrationers Art, — hverken det, at Ripenserne paa en saa udæskende Maade skulde

have trodset hans Forbud, eller endnu mindre det om Støvlen og det østrigske Vaaben — var Stiftamtmanden i Stand til at fatte, før han ude i Byen fik indhentet de fornødne nærmere Oplysninger. Det blev ham nu vanskeligt nok at faa Chefen til at forstaa disse, og at baade det ene og det andet, som havde vakt Forbitrelsen, kun skyldtes de to saa paafaldende Misforstaaelser. Han opnaaede det dog omsider, og ved sin rolige og faste Optræden lykkedes det ham at faa Ordren til den fordoblede Indkvartering kaldt tilbage. Men fra nu af kom et stort østrigsk Flag til at vaje op over Byen.

I Forbindelse hermed kan her ogsaa nævnes et Par andre, ligeledes blot paa Misforstaaelser grundede militære Opbrusninger, som fandt Sted hos senere indkvarterede østrigske Hærafdelinger. Den ene skrev sig fra de af Vejmændene paa Chausseen udlagte Vejbukke, om hvilke man mente, at de var anbragte for at drille og genere de marcherende Soldater, og den anden angik en Ligkiste, som Byen skulde levere til en paa Sygehuset bortdød Soldat. Da der den Gang hos os jo saa godt som altid kun brugtes *sorte* Ligkister, blev da en saadan nu ogsaa leveret her. Men Østrigerne, som selv kun var vante til Ligkister med lys Farve, misforstod dette saaledes, som om det hermed havde været tilsigtet at vise den afdøde en Ringeagt.

Vor Forventning om, at Vaabenhvilen, der dertil var bleven forlænget med fjorten Dage, skulde have ført til en paa taalelige Vilkaar afsluttet Fred, blev desværre skuffet. Den 26. Juni begyndte jo Krigen igen, og ikke ret mange Dage efter maatte vi modtage det sørgelige Budskab om Erobringen af Als, og at dette var sket, uden at der var ydet noget ret alvorligt Forsvar. I Ribe

var vi jo nu nok i nogen Tid fri for Indkvartering; men hvad vilde denne Lettelse dog sige i Sammenligning med det Tryk, der nu kom til hvile paa Sindet, og den Angst, vi nu maatte gaa i for, hvad der dog vilde ske med vort stakkels Fædreland. Og dertil kom saa ogsaa det, at vi kun sjældent kunde faa paalidelige Efterretninger om, hvad der var foregaaet, eller om, hvordan Situationen egentlig var. Vor Postforbindelse var saa godt som afbrudt; en præjsisk Feltpostmester havde Posthuset inde, vi fik ikke danske Blade, og kun et *aabent* indleveret Brev, som først blev nøje gennemlæst, kunde der være Haab om at faa afsendt med Posten. Min Hustru fik et Brev til en Svigerinde tilbagevist, da hun i Forbigaaende havde nævnet deri, at der var Soldater i Byen. Allerede inden Vaabenhvilen indtraadte, var dog Feltpostmesteren afrejst. Men saa skete det mærkelige, at Ribe *blev i postal Henseende indkorporeret i Hertugdømmet Slesvig*, formodentlig i Forventning om, at ogsaa denne vor gamle danske By skulde ved Fredsslutningen i *alle* Henseender komme til at dele Skæbne med dette. Jeg har nu liggende for mig to Breve fra mit Hjem til København, hvortil de var komne over Lybæk. Det ene er paa Postkontoret stemplet »Ripen $\frac{1}{8}$ 64«; men derpaa er der intet Frimærke. Derimod har det andet ikke blot Poststemplet »Ripen $\frac{9}{8}$ 64«, men ogsaa et dermed annulleret grønt Frimærke, hvorpaa læses »Herzogth. Schlesw.« og » $1\frac{1}{4}$ Schilling«. Da der her med »Schilling« menes den Gang kurserende »Lybske Skilling« = $3\frac{1}{8}$ Skilling dansk, vil det ses, at det altsaa er vor sædvanlige, indtil da ogsaa for Hertugdømmerne gældende Brevporto — 4 Skilling —, der her er bleven bibeholdt uforandret.

Jeg ved ikke nøje, hvor længe Ribe Posthus paa denne Maade vedblev at være underlagt Slesvig, da jeg derefter ikke har nogen Konvolut for et fra Ribe afsendt Brev før fra den 27. September. Men dette er frigjort med et almindeligt dansk Frimærke. Ogsaa har Poststemplet nu Navnet »Ribe« i dets danske Form. Ikke desto mindre blev Postkontoret den Gang endnu bestyret af en tysk Postmester. Thi i Modsætning til Forholdene under den foran omtalte første Vaabenhvile forbeholdt Fjenden sig jo ikke blot under den fra 20. Juli igen indtraadte Vaabenhvile men ogsaa under den d. 2. August afsluttede Vaabenstilstand selv at forestaa Jyllands Forvaltning. Som Følge deraf var det først ved Midten af Oktober, at den tyske Postmester forlod Ribe. Det blev imidlertid da bebudet, at han maatte ventes tilbage igen, saafremt Freden ikke var bleven sluttet inden den 1. November. Dog det blev den jo som bekendt den 30. Oktober.

En af Vaabenstilstandens haarde Betingelser var jo ogsaa den, at Kvarterer og Forplejning skulde leveres Fjenden gratis. Og Fordringerne i denne Henseende skærpedes derefter end yderligere af den prøjsiske Overgeneral. Formodentlig hørte ogsaa dette sammen med de andre trykkende Forholdsregler, som Bismarck paalagde denne at bringe i Anvendelse overfor Jyderne for derigennem at nøde vor Regering til at opgive yderligere Forsøg paa at opnaa lempeligere Vilkaar og til ikke at opsætte at faa Freden sluttet. Ogsaa i Ribe blev hine skærpede Bestemmelser om Indkvarteringen bekendtgjorte ved Trommeslag. Men til de østrigske Officerers Ros maa det siges, at de ikke gjorde Forsøg paa at gennemføre dem.

Om ogsaa Indkvarteringsbyrden her Vester ude jo i det hele langt fra blev saa knugende som i Egnene

nærmere ved Krigsskuepladsen, kunde den dog i mange Tilfælde komme til at føles som et haardt Tryk. Saaledes maatte den bl. a. blive følt af en yngre Embedsfamilie med en ret ringe Gage, hvilken allerede før Krigens Udbrud ved Omstændighedernes Magt var kommen til at befinde sig i en alvorlig trykket økonomisk Stilling. Foruden et Par Pensionærer var der allerede fem Børn i Hjemmet, inden der under den første Vaabenhvile indfandt sig to smaa Tvillinger. Husmoderen vedblev længe at være afkræftet; et Barn var bestandigt sygt, et andet meget skrantende. Saa daarligt, som der var Raad dertil, blev det derfor nødvendigt fra Maj til Oktober, at betale for Indkvarteringen ude af Huset. Men da ved Begyndelsen af sidstnævnte Maaned de indkvarteredes Antal blev større — for hin Familie nu i Regelen 3 à 5 Mand i Steden for hidtil 2 — og da der heller ikke mere kunde erholdes Kvarterer for 24 Sk. daglig pr. Mand, var Udgifterne dertil heller ikke mere til at overkomme. Familien maatte da saa fra nu af have ogsaa Soldaterne med i sin egen lille Bolig, og den trætte Husmoder fik saa foruden alle sine egne ogsaa disse at sørge for med Bispising m. m.

De her indkvarterede Soldater opførte sig i det hele godt. Kun én Gang var der noget alvorligt i Vejen. En Søndag Aften havde vore tre Mand Besøg af seks Kammerater. De drak og var vist alle berusede. Helt ud paa Natten sang og støjede de paa en meget uhyggelig Maade. Men da jeg næste Dag talte dem alvorligt til, bad de meget kønt om Forladelse baade hos mig og hos min Hustru, hvem de forklarede, at det havde været »Geburtstag«, og tillige lovede, at de nu aldrig mere skulde »drikke sig en Rus« hos os. Hver Gang de derefter med deres Naturalforplejning fik Vin udleveret,

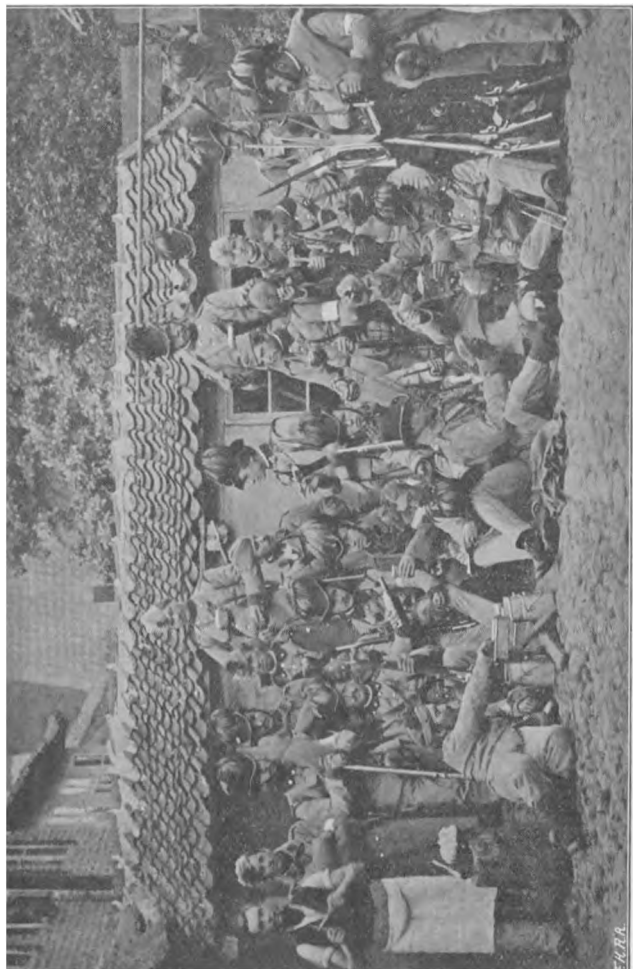
kom de stadig paa barnlig hengiven og tillidsfuld Maade til min Kone — »Mutter, Mutter!« kaldte de —, for at hun skulde have noget deraf. De havde vist ogsaa faaet Øje for, at hendes Kræfter nok kunde trænge til at styrkes.

Et dybt Indtryk gjorde det paa mig, da en Aften en hos os indkvarteret Underofficer kom til mig i stærk Sindsbevægelse, fordi han trængte til at udtale sig om en Sorg, der tyngede paa ham. Næste Morgen skulde Bataillonens stille for at marchere ud paa en Mark ude bag ved Vejrmøllen og der fuldbyrde en Dødsdom over en Kammerat og Ven af ham. Medens de havde ligget i Kvarter i Kolding, havde denne i Hidsighed forgrebet sig paa og sammen med en anden pryglet en Løjtnant, der havde irriteret dem. Jeg blev saa betaget af Samtalen, jeg havde med ham den Aften, og af den, jeg atter havde den næste, da han kom for at fortælle mig om, hvad der senere var sket, at jeg længe led under Indtrykket deraf. Da de kom ud paa Pladsen, var der gravet en Grav der. Den dømte blev stillet umiddelbart foran den, saaledes at hans Legeme, naar Skuddene faldt, kunde styrte baglængs ned i den. Dommen blev oplæst, og de, der skulde skyde, havde Geværerne lagte an, da en Officer traadte frem og raabte »Pardon! i Kejsers Navn!« Han tilføjede saa tillige, at denne Benaadning var tilstaaet Forbryderen paa Grund af hans udviste Tapperhed og i øvrigt rosværdige Opførsel. Men fri for en haard Straf blev han dog ingenlunde. Dog, jeg vil skaane Læseren og mig selv for her at gentage det forfærdelige, min daværende Husfælle, selv stærkt rystet, fortalte mig derom.

Ifølge mine Optegnelser blev *Ribe Domkirke* i Efteraaret 1864 fire Gange benyttet til katolsk Gudstjeneste for de fjendtlige Tropper. Første Gang var den 18. August, den østrigske Kejsers Fødselsdag. Jeg ved ikke af, at der var andre Danske til Stede i Kirken end jeg selv. Da jeg havde erfaret, at Højtideligheden *der* skulde finde Sted om Formiddagen Kl. 9^{1/2}, gik jeg i god Tid om Morgenen derhen og opholdt mig skjult oppe paa det søndre Triforiegalleri, der den Gang var mindre let tilgængeligt end nu. Det var — for mig at skønne — blot en almindelig katolsk Højmesse-gudstjeneste, jeg der blev Vidne til. Selvfølgelig var der anbragt et lille portabelt Relikviealter oven paa Domkirkens daværende Alter, foran hvilket Præsten stod. Kordrengens Funktion udførtes af en voksen til Militæret hørende Person i en ensfarvet mørkeblaa Uniform. Til Stede nede i Kirken var ellers kun Officererne af den da i Byen indkvarterede 11te Jægerbataillon (Bøhmere). De opholdt sig alle staaende i Hovedskibets Midtgang, medens alle de menige derimod stod opmarcherede under Gevær uden for Domkirken.

Søndagen den 16. Oktober var der om Morgenen i Kirken Messe med Prædiken, og Onsdagen den 2. November fejredes derinde Alle-Sjælesfest, denne Gang særligt tillige som en Mindefest for de i denne Krig faldne Østrigere. Endelig var der den 6. November Stille-Messe uden Kirkeparade.

Ikke faa af de østrigske Officerer interesserede sig meget levende for Domkirkens Bygning. Flere af dem kom derfor under begge Vaabenstilstandene til mig, dels inde i Kirken, dels uden for den, for at faa Oplysning om et og andet den vedkommende. En af dem vilde ogsaa gerne have mig formaaet til at være ham behjælpelig

Østrigere i Ribe 1864. Af 11te Jægerbatalion (Böhmere).

med at faa Kirkens gamle Altertavle fra Slutningen af 16. Aarhundrede til Købs. Denne var den Gang endnu ikke splittet ad, men befandt sig anbragt samlet paa den søndre Væg i det underste Kapel under det store Taarn. — Særligt for at faa nogle Oplysninger om dette Taarns ældre Historie kom den bl. a. fra de Forhandlinger, der gik forud for Kaptajn-Løjtnant O. Hammers Overgivelse, bekendte Generalstabs-Kaptajn Wieser til mig. Der var dog kun én af de østrigske Officerer, med hvem jeg havde mere end en enkelt kort Samtale. Denne ene var Achilles v. Gröller, Chef for det 14de Linierégiments første Bataillon. Han var en alvorsfuld og kundskabsrig Mand med stor videnskabelig Interesse. Under sit Ophold i Jylland havde han lært sig Dansk, saa at han ikke blot læste det med Lethed, men ogsaa ret godt kunde tale det. Han kom til mig en Dag i Oktober uden for Domkirken, først med en høflig Undskyldning for, at han tiltalte mig, og derefter med en Hilsen til mig fra Kirken i Viuf imellem Kolding og Vejle. Om denne Kirke havde jeg nemlig et Par Aar tidligere skrevet en Artikel i »Illustreret Tidende«, og da han var kommen til at læse den, havde den interesseret ham saa meget, at han ikke havde opsat, saa snart han kunde, at tage hen for selv at se dette gamle Mindesmærke. Selv var han, fortalte han mig, født i en By, under hvis Domkirke der var en Krypt med ikke mindre end 100 Marmorsøjler. Det fornøjede ham kendeligt, at jeg dertil straks kunde svare, at saa var han sikkert fra Gurk i Kärnthen. Vi talte saa noget om Domkirken der, men mere om vor egen i Ribe, og det endte med, at han bad mig om Tilladelse til at maatte komme til mig en Aftenstund i mit Arbejdsværelse for at blive bekendt med nogle Tegninger og

litterære Værker, som jeg havde omtalt. Ved dette Besøg laante han ogsaa en Bog med hjem i sit Kvarter hos Stiftamtmanden. — Nogle Dage efter fik hans Ba-taillon Marchordre for næste Morgen. Aftenen forinden kom han til mit Hjem for at bringe mig den. Da jeg ikke var hjemme, gik han ind i Dagligstuen, hvor han traf min Hustru siddende ved den tændte Lampe paa Bordet, omgiven af Børneflokken og med en lille Pige paa Skødet. Da min Kone ikke kendte den indtrædende Officer, blev hun først bange for, at han kom for at paatale noget med Hensyn til vor Indkvartering. Men ved det milde Udtryk i hans Ansigt og derved, at hun til sin store Forundring hørte sig tiltalt af ham paa *Dansk*, maatte hun hurtigt beroliges. Det var ogsaa kendeligt, at det lille Indblik, denne fremmede Kriger her kom til at gøre i et stille Hjem's Fred, gjorde stærkt Indtryk paa ham, og formodentlig har det hos ham fremkaldt Minder, der var ham dyrebare. Thi idet han sagde min Hustru Farvel, bøjede han sig ned og kys-sede den lille Pige paa Haanden.

Dog dette var ikke det eneste ved v. Gröllers Optræden, der maatte vække min Hustrus Interesse og Forundring. Idet han bad hende hilse og takke mig, fremtog han en stor Pung, som han aabnede, og deraf udtog han og lagde paa Bordet to Nævefulde Tobak, idet han tillige bad hende sige mig, at han efterlod mig denne »kejserslig-kongelige Tobak« — i Østrig er Tobakken jo et Regeringsmonopol — som et lille Mindetegn. — Af Stiftamtmand Nielsen hørte jeg et Par Dage efter, at ogsaa han samme Aften havde paa samme Maade faaet en ganske tilvarende Gave af v. Grölller, kun med den Forskel, at hos ham var der blevet hentet en Tallerken til at lægge Tobakken paa. —

Det var først, efter at Fredslutningen var bleven ratificeret — vistnok den 12. November —, at Udrykningen af Østrigerne tog Fart. Snart derefter havde vi i Ribe i Løbet af en Ugestid en stadig Gennemmarch af Tropper og oftest en stor Indkvartering Natten over. De sidste, vi havde, var det 35te Linie-Infanteri-Regiment, der afmarcherede om Morgenen den 22. November. For at have den Tilfredsstillelse at se disse vore »sidste Fjender« drage bort, var mange af Byens Beboere nede i Gravsgade foran og i Nærheden af vort Hus, hvor de fremfor noget andet Sted kunde have det bedste Overblik over de bortdragende. Den lange Skare af Krigsfolk, efterfulgt af mange Vogne og allerbagest af en stor Drift Kreaturer som »Mad med paa Vejen«, fyldte hele Tøndervejen, saa langt Øjet kunde række. En gammel Kone, som saa det, blev saa betaget ved dette Syn, at hun maatte udbryde paa sin Jydsk: »Ja, nær de wa saa manne, saa ka a da wal faasto, te æ Dansker ett ku sto sæj.«

Ja saa havde vi da faaet Fred, — en Fred paa sørgelige Vilkaar efter en sørgelig Krig! Men for ingen By i Kongeriget blev dog Fredsvilkaarene saa skæbnesvangre som for Ribe, der mistede den allerstørste Del af sit Opland. Et lille Bidrag til yderligere Oplysning om den saa ofte fremhævede store Forskel paa den gamle Stads økonomiske Stilling før og efter 1864, kan der være Anledning til her endnu at meddele. I Tiden ved 1855—56 var Forholdene i Ribe stærkt opadgaende, og der var bleven en saadan Mangel paa Beboelseslejligheder, at jeg, da den Bolig, hvori jeg med min Familie hidtil havde boet til Leje, blev mig opsagt, ligefrem nødtes til, ganske uformuende som jeg selv var,

at købe det foran titnævnte lille Hus i Gravsgade, der da var under Opførelse. Det var blevet mig meget dyrt; men da tilmed mere end én havde bedet mig om, saa snart jeg fik Nys om at blive befordret bort fra Ribe, at lade ham det vide, for at vi da kunde handle om det, havde jeg før 1864 god Udsigt til at kunne faa det solgt med et ikke altfor stort Tab. Anderledes blev det derimod efter Krigen. Da jeg i 1869 forlod Byen, var der slet ingen Mulighed for at faa Ejendommen solgt; ja vanskeligt var det endogsaa at faa den lejet ud, selv paa yderst billige Vilkaar. Et halvt Aar maatte jeg saaledes lade en Familie bebo den aldeles uden Lejeafgift, for at den ikke skulde staa helt tom. Først i 1876 lykkedes det mig at faa den solgt, og det paa *de* Vilkaar, at jeg, skønt jeg i en lang Aarrække aarlig havde afbetalt 50 Rdl. paa den, nu maatte *udbetale til Køberen* 1200 Kr., for at han sammen med Ejendommen skulde overtage den derpaa hvilende Gæld.

Aktstykker og Skrivelser

betræffende den ved Wienerfreden af 30te October 1864
§§ V og VI nedsatte internationale Grændseregulerings-
Commisslon til Bestemmelse af Grændsen mellem Danmark
og Slesvig m. m. udgivne af

F. C. G. Schøller,

Kongelig dansk Commissair i Commissionen.

VED et Eftersyn af de Papirer, jeg har opbevaret fra 1864—65, da jeg fungerede som Kongelig dansk Commissair i den internationale Grændsereguleringscommission, blev jeg foranlediget til at gennemgaa Aktstykkerne vedkommende den dansk—tyske Strid 1864, hvilke findes optagne i Historisk Tidsskrifts tredie Rækkes femte Bind 1866—1867. Da disse Aktstykker kun indeholder de tørre, desværre saa sørgelige Resultater af Forhandlingerne, faldt det mig ind, at det muligen kunde være af nogen Interesse, at faa et lille Indblik i selve Forhandlingerne, for saavidt det fremgaar af den Correspondance, jeg som Commissair dengang førte med Udenrigsministeriet og forskellige andre Autoriteter.

En kort Fremstilling af, hvorledes jeg, som activ Officer, kom til Anvendelse ved pette vigtige og besværlige Hverv, forudskikkes her.

Efterat Traps statistisk-topografisk Beskrivelse af Danmark var begyndt at udkomme, fik Trap Anmodning

fra det slesvigske Ministerium om at udstrække Beskrivelsen til ogsaa at omfatte Slesvig, idet Ministeriet, navnlig ved Departementschef Regenburg, tilsagde ham virksom Understøttelse. Trap gik ind herpaa og foreslog mig, der paa forskellig Maade var knyttet til ham, at forestaa Indsamlingen af det egentlige statistisk-topografiske Materiale.

Da Danmarks Beskrivelse nærmede sig sin Afslutning, stødte man paa det indviklede og vanskelige Enclave-spørgsmaal, nemlig alle de sønden for Kongeaaen, mere eller mindre spredt liggende, til Jylland hørende Distrikter, om hvilke Begreberne vare meget svævende. Paa Grund af de Oplysninger, jeg indhentede ved flere Gange at bereise disse Distrikter, ved Konference med de lokale Autoriteter, med Matrikelkontoret og Generalstabens topografiske Afdeling, lykkedes det mig at give en Fremstilling af disse indviklede Forhold, der blev godkjendt af alle Vedkommende, men da Krigen brød ud, var denne Fremstilling endnu ikke udkommen i Trykken.

Da Krigen nærmede sig sin Ende, blev Fredspræliminarierne afsluttede den 1ste August. I disses § 2 blev bestemt, at Danmark, som Compensation for Enclaverne, skulde have tilsvarende Arealer af Slesvig, samt at Detaillerne herom og af den fremtidige Grændse skulde afgjøres ved den endelige Fredsslutning.

Efter at de respektive Magters Befuldmægtigede til Fredsslutningens Affattelse vare traadte sammen i Wien, blev det bestemt, at der skulde nedsættes Specialcommissioner til Behandling af den finansielle Opgjørelse mellem Danmark og Hertugdømmerne, samt til Grændsereguleringen. De danske Befuldmægtigede anmodede derfor Regjeringem om, at Specialister i disse Brancher maatte blive sendte til Wien. Da dette blev bekjendt

i Kjøbenhavn, tilbød Etatsraad Fenger sig til at overtage det finansielle Hverv. Som inde i Enclavespørgsmaalet blev jeg, der gjorde Tjeneste ved Hæren, valgt, hvorfor jeg blev kaldt til Kjøbenhavn og her fik Ordre til at afgaa til Wien, hvor jeg kom til at bistaa Oberst Kauffmann ved Forhandlingerne om Grændsereguleringen.

Som Oplysning til Forstaaelse af det efterfølgende anføres her den Oversigt over Forhandlingerne om Reguleringen af den nye Grændse, som jeg efter Paalæg af vor Befuldmægtigede, ved Slutningen af Fredsconferencen, udarbejdede i Wien til Underretning for Udenrigsministeriet.

Oversigt over Forhandlingerne angaaende Grændsereguleringen.

Wien den 27de October 1864.

Fredspræliminariernes Artikel II.

Afstaaelsen af Hertugdømmet Slesvig indbefatter, foruden det paa Fastlandet beliggende Territorium, samtlige til dette Hertugdømme hørende Øer.

For at simplificere Grændsereguleringen og gjøre Ende paa de Ulemper, som er en Følge af jyske Enclavers Beliggenhed i slesvigsk Territorium, afstaar Hans Majestæt Kongen af Danmark til Deres Majestæter Keiseren af Østerrig og Kongen af Preussen de jyske Besiddelser, som er beliggende sønden for Ribe Distrikts sydlige Grændse, saaledes som denne findes betegnet paa de geografiske Kort, saasom de jyske Territorier Møgeltønder, Øen Amrum, den jyske Deel af Øerne Før, Sild og Romø etc. Til Gjengjæld samtykker Deres Majestæter Keiseren af Østerrig og Kongen af Preussen i, at en tilsvarende Del af Slesvig, indbefattende for-

uden Øen Ærø, Territorier tjenende til at danne fornævnte Distrikts Sammenhæng med det østlige Jylland, samt at rette Grænsen mellem Jylland og Slesvig i Koldingegnen, bliver adskilt fra Hertugdømmet Slesvig og incorporeret i Kongeriget Danmark.

Øen Ærø bliver i Compensationen kun at tage i Beregningen i Henseende til dens territoriale Udstrækning.

Detaljerne ved Grændsereguleringen bliver at bestemme ved den endelige Fredsslutning.

Det havde straks i det 1ste og 2det Conferencemøde vist sig, at ethvert Forsøg paa at forlade Fredspræliminariernes Artikel I og II i Haab om at gjenvinde det nordlige Slesvig i en større Udstrækning vilde have havt Forhandlingernes Afbrydelse til Følge, og at den eneste Udsigt til at opnaa et værdifuldt Stykke af Slesvig var at søge i de Betingelser, under hvilke Artikel IV fastsætter Mageskiftet med de jyske Enclaver.

Det var først nødvendigt at undersøge de jyske Enclavers virkelige Størrelse og Folkemængde, samt den Værdi de have, dels ved deres Skatteevne, dels ved deres Beliggenhed og andre Forhold, for derefter at kunne danne sig en begrundet Formening om, hvormeget Territorium af Slesvig der ifølge Præliminarierne tilkom Danmark for Afstaaelsen af de nævnte Enclaver. *Officielt* Materiale til denne Undersøgelse findes kun tildels i Matrikuleringen og i det statistiske Tabelværks Folketællingsangivelser for Aaret 1860.

I det andet Conferencemøde blev det vedtaget at søge et fælles Grundlag tilvejebragt for den videre Discussion af de Artikler, som Fredstraktaten maatte komme til at indeholde betræffende den fremtidige Grændselinie

mellem Jylland og Slesvig, samt at de herhenhørende Spørgsmaal i dette Øjemed hensigtsmæssigst underkastedes en foreløbig fortrolig Drøftelse af Sagkyndige. I denne Anledning blev en Specialkommission dannet med Oberst v. Kauffmann, bistaaet af Capitain v. Schøller fra dansk Side og respektive fra østrigsk og preussisk Side med Oberstlieutenanterne v. Schönfeld og v. Stiele.

I denne Commissions Møder opstilledes først fra dansk Side, som en til det praktiske Formaal og til Billigheden svarende Grændse, en Linie, som danner Forlængelsen af Grændsen sønden for Ribe og som følgende Gramaaen og dernæst Alver Aa sønden om Christiansfeld ender ved Hejlsminde. Denne Linie, der især fra et militairt Standpunkt var ønskelig, var hovedsagelig opstillet for at have Noget at slaa af paa og for at afvente de Forslag, som maatte fremkomme fra modstaaende Side. Den forsvaredes med alt, hvad der kunde tale til dens Fordel, navnlig det store Fortrin, som en muligst lige Configuration af Grændsen og dens' Dannelse af betydelige Vandløb vilde have for den fremtidige Administration, særlig af Toldvæsenet paa begge Sider.

Ved at fremhæve Enclaverne saa meget som muligt gjordes især gjældende: de udmærkede Marskenge ved Ballum, Møgeltønderkog og de store Engstrækninger ved Sejersbækken og Bredeaa, Beliggenheden ved Vesterhavet med Udskibningsstedet Ballum, denne store Bys Handels-etablissementer, Skibsfart og udenrigsk Handel paa England og Norge; Møgeltønder Flække med Handelsetablissementer, Apothek og Bogtrykkeri etc., som Æquivalent for Christiansfeld, de betydelige Klædefabrikker i Brede Sogn etc. etc. Desforuden gjordes gjældende, at Beboerne af det meget store Distrikt Tørninglehns Provsti i alle

gejstlige Sager henhørte under Kongeriget, og at Beboerne derfor kun vare at betragte som halve Slesvigere.

Denne Grændselinie mødte imidlertid straks den bestemteste Modstand, og under Forhandlingerne blev det klart, at man fra modstaaende Side haardnakket vilde holde paa, at Kongeaaen conserveredes som Grændse i saa lang en Udstrækning som muligt, samt at man paa vor Side, overensstemmende med Ordlyden af Præliminarierne, vilde blive trængt over mod Østkysten, naar det kom til Udveksling af Æquivalenterne.

I dette Øjemed havde man foretaget en Undersøgelse af samtlige nordslesvigske Sognes Størrelse, Folkemængde, Værdi, etc. Officielt Materiale hertil havdes kun for Folkemængdens Vedkommende for 1860, hvorimod man med Hensyn til Størrelse og Værdi maatte nøjes med de i Korrekturarkene til den under Udarbejdelse værende statistisk-topografisk Beskrivelse af Slesvig af Trap opførte Angivelser, samt nogle fra det slesvigske Ministerium modtagne Oplysninger.

Fra dansk Side fremkom man nu med en paa Arealerne støttet Beregning, som, anvendt paa Østkystens Sogne, giver en afgjort Fordel og, støttende denne Beregning ved Argumenter hentede fra Enclavernes ovenfor anførte store Værdi, opnaaedes herved *foreløbig*, foruden en Arrondering omkring Ribe med Sognene V. Vedsted, Seem, Farup, Vilslev, Hjortlund og Kalvslund, Grændsens Fastsættelse fra Kongeaaen sønden om Sognene Vamdrup, Ødis, Frørup og Christiansfeld langs Alveraaen til Hejlsminde. Denne Linie vilde i Bytte for Enclaverne give os meget værdifulde Sogne, og der kunde intet Væsentligt indvendes mod dens Retning, idet kun Ribe Omegn springer uforholdsmæssigt frem mod det slesvigske Territorium, hvorved dog maa be-

mærkes, at dens østlige Begrænsning dannes af Vandløb samt Mose- og Hedeegne.

I Mødet den 18de September forkastedes fra modstaaende Side denne Grændselinie, og fremkom man med det kategoriske Forlangende, at Sognene Alver, Tyrstrup, $\frac{1}{2}$ Ødis og Vamdrup Syd for Kongeaaen skulde regnes til Slesvig. Denne Fordring, der mere maatte antages at have sin væsentlige Grund i, at man ikke vilde opgive Christiansfeld, blev motiveret ved, at hverken Areal eller Indvaanertal kunde være afgjørende ved Compensationen, men at Skatteevnen burde tages med i Beregningen, og at det var dette sidste Moment, som væsentlig forhøjede Værdien af de østlige Sogne i tilstrækkelig Grad til at opveje de afstaaede jydskke Enclaver. Det manglede iøvrigt fra preussisk Side ikke paa det Argument, som under Forhandlingerne gjordes gjældende overalt, og som det desværre ligger udenfor vor Evne at bekæmpe, nemlig at man ved vor Modstand stiller endnu slettere Betingelser i Udsigt, og at Forhandlingernes længere Fortsættelse vil foranledige Forhøjelsen af det Tryk, som alt hviler paa Jylland. Denne sidste Trudsel er jo virkelig ogsaa bragt til Udførelse.

I et senere Commissionsmøde opnaaedes at tilbagevinde Ødis Sogn og den Syd for Kongeaaen liggende Del af Vamdrup Sogn samt et Stykke af Frørup Sogn, nemlig den gode By Brenore. Denne Concession var dog kun at opnaa ved at komme den fra modstaaende Side gjorde Fordring paa en større Del af Kalvslund Sogn saavidt imøde, at Spørgsmaalet om dette sidste Stridspunkt *henvistes til selve Conferencen*, hvor man imidlertid maatte lade det falde for ikke at compromittere det øvrige Arrangement, der nu i det Hele taget maa ansees for efter Omstændighederne tilfredsstillende,

og som ved paany at refereres for Kongen af Preussen, der særlig har influeret paa Grændsereguleringen, atter kunde faa en gunstig Vending.

Skridt for Skridt er man saaledes trængt tilbage til den nu bestemte Grændselinie, idet man under Forhandlingerne har fremhævet Alt, hvad der kunde tale til Fordel for Enclaverne, og søgt saameget som muligt at nedsætte de slesvigske Sogne, som skulle afstaaes til Danmark.

Den nye Grændse vil da være:

udgaaende fra Lille-Belt gjennem Midten af Hejlsminde, følgende den sydlige Grændse af Sognene Hejls, Vejstrup og Taps, gjennem den nordlige Del af Frørup Sogn sønden for Byen Brenore, langs den sydlige Grændse af Sognene Ødis og Vamdrup til Kongeaaen, følgende denne Aas Midte til Hjortlund Sogn, hvornæst den drejer mod Syd langs dette Sogns Østgrændse, hvorfra den, afskjærende et Stykke af Sognene Kalvslund og Hygum, danner en lige Linie til Kamtrup og videre langs Østgrændsen af Districtet Obbekjær til Gjelsaaen, følgende denne til Gjelsbro bøjer den mod Vest langs den sydlige Grændse Sognene Seem, Ribe Domkirkes Landsogn og Vester-Vedsted Sogn, hvornæst den over Hviding-Nakke midt imellem Øerne Manø og Romø gaaer ud i Vesterhavet.

I Areal og Folketal stiller Compensationen sig nu saaledes, at der sydlig og østlig for Grændsen incorporeres i Slesvig et jydsk Territorium med en Befolkning af c. 13,083 Indvaanere og et Areal af c. 6,⁵¹ □ Mil, medens der nordlig for Grændsen incorporeres i Jylland et slesvigske Territorium med en Befolkning af c. 9253 Indvaanere og et Areal af c. 4,⁶⁸ □ Mil. Regner man nu for Ærø, i Henhold til Fredspræliminariernes Artikel

II en Middelbefolkning af 3000 Indvaanere (2000 Mennesker paa \square Milen) og et Areal af 1,50 \square Mil, faaes en samlet Compensation for de med Slesvig afstaaede Districter af 12,253 Indvaanere og et Areal af c. 6,18 \square Mil, og Differentsten mellem det afstaaede og det i Jylland incorporate Territorium bliver saaledes med Hensyn til Befolkningen c. 830 Indvaanere og med Hensyn til Arealet c. 0,38 \square Mil. Hertil maa endnu bemærkes, at den til Jylland faldende Del af Sognene Kalvslund og Hygum kun er ansat til 0,38 \square Mil med 35 Indvaanere og af Frørup Sogn 0,04 \square Mil med 25 Indvaanere, hvilke Ansættelser vistnok ere endel for smaa, saa at Differentsten vil være temmelig forsvindende. —

Vil man nu undersøge den virkelige Værdi for Danmark af den fra Slesvig afstaaede Deel i Sammenligning med de afstaaede Enclavers Værdi, saa viser det sig:

At man har vundet et samlet Hele istedetfor vidt spredte Territorier, hvis Rets- og Administrationsforhold ere meget indviklede og vanskelige, navnlig fordi mange af Beboerne i flere Forhold henhørte baade under den kongerigske og under den slesvigske Lovgivning.

Kjøbstæderne Kolding og Ribe¹ have beholdt et passende og godt Opland.

De militaire Hensyn er skeet Fyldest ved, at Sognene ved den smalle Deel af Lille-Belt ere blevne ved Danmark, hvilket ogsaa for Toldvæsenets Skyld er af Vigtighed, da Forbindelsen med Fyen her er meget let, og de gamle Smuglerveje fra Tiden før 1848 endnu ere i frisk Erindring.

¹ I 1864 eksisterede ikke Esbjerg, og man kunde dengang ikke ane, at der ikke længe efter, knapt en Mil nordenfor Ribe, skulde opstaa en betydelig By ved Havet, der vilde berøve den gamle Stad næsten alle Betingelser for dens Existents.

Vel er Enclavernes Hartkornsansættelse sat højt i Sammenligning med den øvrige Del af Jylland, men det maa erindres, at denne Ansættelse er skeet c. 40 Aar senere end Ansættelsen i Jylland, og at det fornemmelig er de store og gode Engstrækninger, som har foranlediget denne høje Hartkornsansættelse; men netop den største Del af disse Engstrækninger, nemlig Egnen om Ribe, forbliver ved Danmark, hvorimod Jorderne oppe i Landet ere skarpe og sandede, aldeles blottede for Skov og tildels for Moser. De fra Slesvig tilkommende Sognes Plovtal og Taksationsværdi kan derfor fuldt vel sammenlignes med Hartkornsansættelsen i Enclaverne, især naar Haderslev Østeramt og ikke hele Hertugdømmet Slesvigs Plovtal og Taksationsværdi lægges til Grund for Sammenligningen.

Som en væsentlig Gevinst maa fremhæves, at i den Del af Slesvig, som skal incorporeres i Danmark, er beliggende meget betydelige Domainer, nemlig heldigt beliggende Domaineskove med et samlet Areal af noget over 2000 Tdr. Land, saasom Stenderup-Skov, Fovslet-Skov, Vargaards Skov og Drenderup-Skov; Svanemosen c. 200 Tdr. Land. Flere nedlagde Domainegaarde, hvorpaa hviler en Canon, saasom Fovsletgaard, Drenderupgaard og Vargaard. Hvorimod der i de afstaaede Enclaver ikke er beliggende en eneste Domaine.

Med Hensyn til Vesterhavsøerne maa bemærkes, at de ifølge Lovgivningen ere fritagne for Værnepligt, de ere saaledes unddragne den danske Krigsmarine, ligesom de ejheller komme den danske Handelsmarine til gode, da deres mandlige Beboere fornemmelig ere forhyrede i fremmed Fart.

F. C. G. Schøller.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Finanscommissionens tyske Medlemmer, Baron Carl Scheel-Plessen og Etatsraad Francke, søgte til enhver Tid at influere paa Grændsereguleringscommissionens to tyske Medlemmer, hvem de forsynede med mere eller mindre rigtige Oplysninger om de slesvigske Forhold. Ved hvert nyt Møde sporede man deres uheldige og perfide Indblanding. Hertil kom, at Kongen af Preussen ganske specielt beskjæftigede sig med Grændsereguleringssspørgsmaalet. Det preussiske Commissionsmedlem maatte efter hvert Commissionsmøde indsende directe Rapport til ham om Forhandlingerne og modtog derefter smaa Billetter fra ham, hvori han paa den mest smaalige Maade kritiserede hans Optræden. Kongen havde faaet et mærkværdigt Indtryk af Navnet »Königs-aae«, og forlangte gjentagne Gange, at Grændsen skulde trækkes langs Kongeaaen i dens hele Udstrækning.

Den europæiske politiske Situation var alt andet end klar. Bismark, der opholdt sig i Berlin, frygtede europæiske Forviklinger og Indblanding, hvorfor han gav de preussiske Befuldmægtigede Ordre til at paaskynde Forhandlingerne, og da disse alligevel begyndte at trække i Langdrag, lod han dem true; og da dette heller ikke hjalp, fik General Vogel von Falkenstein Ordre til at udskrive nye Contributioner i Jylland og i det Hele forøge Trykket der. Denne Preussens Optræden havde selvfølgelig stor Indflydelse paa Forhandlingernes Gang.

Under Fredsforhandlingerne var det bleven bestemt, at den internationale Grændsereguleringscommission skulde bestaae af Officerer. Kammerherre Quaade fremsatte nogle Betænkeligheder ved, at det blev overdraget Officerer at foretage Fordelingen af de udskilte Com-

muners communale Formuer, Ejendomme m. m., hvortil den østerrigske Udenrigsminister Grev Rechberg bemærkede, at han med velberaad Hu havde foreslaaet denne Ordning, fordi han var overbevist om, at hvis den blev overdraget til Jurister, vilde disse aldrig blive færdige, hvorimod Officerer, naar de stødte paa en vanskelig Knude, vilde trække Sablen og hugge Knuden over. Det, hvorpaa det først og fremmest kom an, var jo at faa en Ende paa Sagen.

Wienerfredens Artikler V og VI. Grændsereguleringen.

V.

Den nye Grændselinie mellem Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvig skal udgaa fra Midten af Udløbet fra Fjorden Hejlsminde ved Lille-Belt og, efterat have gjennemskaaret denne Fjord, følge den nuværende Sydgrændse af Sognene Hejls, Vejstrup og Taps, denne sidste indtil det Vandløb, som findes Syd for Gejlbjerg og Brænore, den skal dernæst følge dette Vandløb i Fovsaa, langs med Sydgrændsen af Sognene Ødis og Vamdrup og Vestgrændsen af dette sidste indtil Kongeaaen Nord for Holte. Fra dette Punkt skal Kongeaaens Flodleje danne Grændsen indtil Østgrændsen af Hjortlund Sogn. Fra dette Punkt skal Linien følge den samme Grændse og dens Fortsættelse indtil det i Nord fremspringende Hjørne af Landsbyen Obbekjær, og derpaa Østgrændsen af denne Landsby til Gjelsaa. Derfra skulle Østgrændsen af Seem Sogn og Sydgrændsen af Sognene Seem, Ribe og Vester-Vedsted danne den nye

Grændselinie, som i Nordsøen skal gaae i lige Afstand imellem Øerne Manø og Romø.

Som Følge af denne nye Grændsebestemmelse erklæres fra begge Sider for ophævede alle blandede Adkomster og Rettigheder, saavel i verdslig som i gejstlig Henseende, der hidtil har fundet Sted i Enclaverne, paa Øerne og i de blandede Sogne. Følgelig skal den nye Landshøjhed i hvert af de ved den nye Grændselinie adskilte Territorier, i denne Henseende indtræde i det fulde Omfang af sine Rettigheder.

VI.

Den internationale Commission, sammensat af Repræsentanter for de høje contraherede Parter, skal umiddelbart efter Ratificationen af nærværende Traktat skride til i Marken at afstikke den nye Grændselinie overensstemmende med den foregaaende Artikels Bestemmelser.

Denne Commission vil ogsaa have at fordele Anlægsomkostningerne ved den nye Chaussee fra Ribe til Tønder imellem Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvig i Forhold til den Landstrækning, som den gennemløber paa hver Side.

Endelig skal samme Commission forestaa Fordelingen af de faste Ejendomme og Capitaler m. m., som ere blevne adskilte ved den nye Grændselinie.

Efterat være hjemkommen fra Wien stod jeg i November og December Maaned til Disposition for Udenrigsministeriet, der affordrede mig forskjellige Betænkninger og Erklæringer over Besværinger, Reklamationer og Andragender fra Beboere og Myndigheder paa begge Sider af den nye Grændse, der, som rimeligt var, svævede i

stor Bekymring for deres fremtidige Skæbne; men da disse Reklamationer fornemmelig beroede paa Misforstaaelser eller Uvidenhed om de virkelige Forhold, udelades de her, uagtet Besvarelsen i og for sig krævede et ikke ubetydeligt Arbeide.

Det blev nu bestemt, at jeg som dansk Commissair skulde indtræde i den internationale Grændseregulerings-Commission. Der blev derfor ved Udenrigsministeriets Skrivelse af 28de December tilstillet mig den under 20de November 1864 udfærdigede Allerhøieste Fuldmagt til som Commissair at tiltræde Commissionen, samt en Instruktion angaaende det Formaal, hvorpaa jeg under disse Forhandlinger vil have at rette mine Bestræbelser. — Da Udenrigsministeriet havde faaet Meddelelse om, at Østerrigs og Preussens Commissairer vare Stabsofficerer, fandt Ministeriet det rigtigst, at den danske Commissair havde en tilsvarende Charakter, hvorfor der tillagdes mig Majors Charakter, for den Tid det mig overdragne Hverv varede. Afskrift af foran nævnte Aktstykker følger.

Udenrigsministeriet.

Kjøbenhavn, den 28de December 1864.

Idet jeg herved har den Ære at tilstille Deres Velbaarenhed den Allerhøieste Fuldmagt for Dem til som Kongelig Commissarius at tiltræde den internationale Grændseregulerings-Commission, samt Instruction angaaende det Formaal, hvorpaa De under disse Forhandlinger vil have at rette Deres Bestræbelser, skal jeg tilføie Følgende.

Fra Indenrigsministeriet er der givet Ordre til Amterne og Localautoriteterne om at staae Dem bi med Oplys-

ninger, som De maatte behøve til Udførelsen af det Dem paalagte Hverv. Forsaavidt De maatte finde det nødvendigt, at der tilforordnes Dem yderligere Assistance, imødeseer jeg Deres Beretning desangaaende.

Med Hensyn til den materielle Grændseafpæling er, som Deres Velbaarenhed allerede meddelt, Lieutenant Høncke af Ingenieurerne med 2 Guider satte til Deres Disposition. Efter Krigsministeriets Formening vil det være rigtigst at anskaffe og tilveiebringe Materialer og Arbeidskraft paa Stedet, med mindre det af særlige Grunde maatte ønskes, at Arbeidet udføres ved Militaire, i hvilket Tilfælde de fornødne 6 Sappeurer ville kunne afgives, naar Deres Velbaarenhed betimelig herom henvender Dem til Krigsministeriet med Underretning om, hvor og naar de skulle møde.

Hvad Bekostningerne ved Udførelsen af det Deres Velbaarenhed overdragne Hverv angaaer, falde disse naturligen i tvende Classer, de personlige og de materieltechniske. Til Bestridelse af de førstnævnte, hvorunder ville indbefattes alle Omkostninger ved Deres og Deres Ledsageres Reiser og Ophold i Overensstemmelse med de for Landmilitairetaten i saa Henseende gjældende Bestemmelser fra det Øieblik af, at De efter Ministeriets Ordre forlader Kjøbenhavn og til De atter efter endt Hverv vender tilbage hertil, er der, som Deres Velbaarenhed bekjendt, alt for længere Tid siden herfra bleven anviist Dem á conto 500 Rbd. Hvad fremdeles de materielle techniske Omkostninger angaaer, vil Ministeriet, saasnart det modtager Meddelelse fra Hr. Majoren om Anviisning af Pengemidler til sammes Dækning, uopholdelig foranledige, at de fornødne Summer blive Dem anviste paa den Maade, De maatte ansee som beqvemmet og hensigtsmæssigst.

Idet Ministeriet tilføier, at det nu har modtaget officiel Underretning om, at Major von Stedingk af det Magdeburgske Dragonregiment No. 6 er bleven udnævnt til den Preussiske Regjerings Repræsentant i Grændse-reguleringscommissionen, samt at det i Gjensvar paa denne Meddelelse Dags Dato har tilmeldt det Kongelige Preussiske Udenrigsministerium, at den Kongelige Regjering, som ønsker, at Commissionen skal begynde sine Arbejder paa Slesvigs Vestkyst, har givet Hr. Majoren Ordre til at begive Dem til Ribe i Haab om, at den Kongelige Preussiske og den Kgl. Keis. Østerrigske Commissair ikke ville tøve med at indfinde sig sammesteds, skal Ministeriet saaledes i Henhold hertil tjenstlig have Dem anmodet om i de nærmeste Dage at ville tiltræde Reisen til Ribe.

Sluttelig bemærkes, at De om Resultatet af Grændse-reguleringscommissionens Virksomhed i sin Tid vil have at aflægge Beretning til Udenrigsministeriet.

Med særdeles Høiagtelse forbliver jeg

Deres Velbaarenheds

ærbødige

Bluhme.

Til

Hr. Major Schøller

Ridder af Dannebroke og Dannebrogsmænd.

Instruks.

Det Hverv, som efter Fredstraktaten af 30te October d. A. paahviler den internationale Grændseregulerings-commission, hvori Deres Velbaarenhed er beordret at indtræde som Hans Majestæt Kongens Befuldmægtigede, omfatter ifølge Traktatens Art. VI følgende 3 Punkter:

1) i Marken at afstikke den nye Grændselinie overensstemmende med de i Art. V fastsatte Bestemmelser,

2) at fordele Anlægsomkostningerne ved den nye Chaussé fra Ribe til Tønder mellem Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvig i Forhold til den Landstrækning, som den gennemløber paa hver Side, og

3) at forestaae Fordelingen af de faste Eiendomme og Capitaler m. v., der hidtil i Fællesskab have tilhørt Distrikter eller Communer, som ere blevne adskilte ved den nye Grændselinie. — Med Hensyn til disse 3 Punkter skal Ministeriet bemærke Følgende:

1) Uagtet Commissionens Opgave med Hensyn til Grændsen nærmest er indskrænket til den reent materielle Side af Sagen, antager den Kongelige Regjering, at derved dog ikke er udelukket Muligheden af, at der ved denne Leilighed foretages smaa Forandringer i Grændselinien, som en local Undersøgelse kunde vise at være i begge Staters Interesse, navnlig fordi de vilde lette Toldcontrollen eller gavne de Eiendomme, som overskæres af den nye Grændse. Det er muligt, at de fremmede Commissairer ikke ville ansee sig bemyndigede til at følge en saadan Opfatning af deres Hverv, og vi have da neppe nogen Ret til at insistere paa den ovenfor fremsatte Betragtning, men Deres Velbaarenhed vil forsøge paa at vinde dem for denne Anskuelse, og i saa Fald er De bemyndiget til for den Kongelige Regjering Vedkommende at handle i Overensstemmelse dermed.

Idet Deres Opmærksomhed iøvrigt ved Deres egen Undersøgelse af de locale Forhold og ved Localautoriteternes Bemærkninger vil henledes paa de Punkter, som kunne fortjene at tages i Betragtning, skal Ministeriet særlig fremhæve følgende, hvorom allerede Henvendelse er skeet hertil fra de paagjældende Egne.

I Bilag 1 fremstilles de skadelige Virkninger for Be-

boerne af Kalvslund og Villebøl Byer i Kalvslund Sogn, dersom Grændselinien bliver dragen gjennem Sognet istedenfor at komme til at følge de 2 nævnte Byers østre Markskæl.

I Bilag 2 findes de Ulemper fremhævede, som ville opstaae for Ribe By af den Omstændighed, at Landeveien fra denne By til Kolding overskjæres af den nye Grændselinie, og der andrages indtrængende paa, at enten Grændsen forandres saaledes, at i alt Fald Villebøl Bro kommer til at ligge indenfor Linien, eller at Forholdsregler tages, der kunne tjene til at sikre den uhindrede og ucontrollerede Communication fra Ribe til Foldingbro.

I Bilag 3 er Ministeriets Opmærksomhed henledet paa Vigtigheden af, at Kongeaaen i det Hele forbliver under Danmarks Landshøiighed. Efter Udtrykkene i Traktatens Art. V er det neppe sandsynligt, at dette Formaal kan opnaaes, men det vilde vistnok være i de tilgrændsende Eiendommers Interesse i økonomisk Øjemed, ligesom ogsaa om Aaens Oprensning o. s. v. Det er Ministeriet mindre klart, hvorvidt Commissionen kan beskæftige sig med dette Spørgsmaal, men man har dog ikke villet undlade at nævne dette ikke uvigtige Punkt.

Forsaavidt det ikke maatte lykkes Deres Velbaarenhed ved passende Magelæg at undgaae de Inconvenientser, som opstaae for de Eiendomme, der overskjæres af den nye Grændselinie, navnlig i Kalvslund og Hygum Sogne, billiger Ministeriet ganske den af Dem fremsatte Tanke, ved Kjøb at erhverve de Nord for Linien liggende Jordlodder, hvis Eiere bor Syd for samme. Det vil imidlertid neppe være rigtigt allerede nu at foretage et saadant Kjøb, men snarere at vente, indtil de paagjældende Eiere selv have følt den Værdiforringelse, som deres

Eiendomme lide ved Overskæringen. For Tiden vil det derfor være rettest at indskrænke sig til at udfinde, hvilke Arrangements i saa Henseende bedst vilde kunne tjene Øiemedet.

Slutteligen vedlægges i Bilag 4 den af Deres Velbaarenhed afgivne Rapport om Grændseforhandlingernes Gang i Wien, da den muligen kan have Interesse ved Liniens Regulering. Angaaende Tidsfølgen, i hvilken Arbejderne blive at foretage, er det navnlig af Hensyn til Byen Ribes Stilling i Toldvæsenforhold af Vigtighed, at Grændsens Afstikning begynder fra vester.

2) Med Hensyn til Opgjørelsen af Omkostningerne ved Landeveisanlægget mellem Ribe og Tønder, henvises til de nøiagtige Oplysninger, som Deres Velbaarenheds tilforordnede, forhenværende Direktør for Veitjenesten i Hertugdømmet Slesvig, Ingenieurmajor Ovesen, vil være istand til at meddele Dem. Tillige vedlægges i Bilagene 5 og 6 Erklæringer, som om dette Punkt ere afgivne af Indenrigsministeriet og af det tidligere Kongelige Ministerium for Hertugdømmet Slesvig.

3) Angaaende de faste Eiendomme og Capitaler m. v., som hidtil have tilhørt nu adskilte Communer og Distrikter, og hvis Deling derfor nu er bleven nødvendig, har Ministeriet indhentet Erklæringer fra Indenrigsministeriet samt fra Ministeriet for Slesvig, som medfølger i Bilagene 7 og 8. Det er muligt, at den deri indeholdte Fortegnelse ikke er fuldstændig, og Ministeriet seer ikke rettere end, at Deres Velbaarenhed for at opnaae fuldstændig Sikkerhed for, at intet Punkt forbigaaes, ved Avertissementer i offentlige Blade og paa anden lignende Maade kan opfordre Beboerne i de aftraadte Distrikter til for Dem at anmelde de Fonds,

paa hvilke Traktatens Bestemmelser fornemmelig bør finde Anvendelse.

Bluhme.

Instruction
for
den Kongelige Commissarius i den internationale
Grændsereguleringscommission Hr. Major von Schøller.

Kjøbenhavn, den 28de December 1864.

Ifølge Udenrigsministeriets Ordre afrejste jeg den 2den Januar 1865, ledsaget af Lieutenant Høncke af Ingenieurcorpset og 2 Guider af Generalstaben, til Kolding, hvor jeg afventede de tyske Commissairers Ankomst til Haderslev. Disse lod dog vente paa sig, og først den 15de s. Md. fik jeg Meddelelse om, at de den 17de vilde ankomme til Ribe, hvorfor jeg straks afrejste til denne By.

Af den Correspondance, som jeg under Commissionsforhandlingerne førte med Udenrigsministeriet og andre Autoriteter, er i det Efterfølgende kun optaget *de fra mig udgaaede Skrivelser*, og deraf kun de Aktstykker, der er af større Betydning. En stor Del Breve, Forespørgsler og Telegrammer ere udeladte her.

De til mig indgaaede Skrivelser ere i sin Tid, i Originalen, afleverede til Udenrigsministeriet tilligemed hele Grændsereguleringscommissionens Archiv.

Den Kongelige danske Grændseregulerings-Commissair.
Ribe den 18de Januar 1865.

Deres Excellence!

Som jeg pr. Telegraf har tilladt mig ærbødigst at indberette, er de tyske Commissairer i Grændseregulerings-Commissionen, den K. K. østerrigske Oberstlieutenant Popp Edler von Poppenheim og den Kgl. preussiske Major von Stedingk, igaar den 17de ankomne til Ribe. Ved det Besøg, d'Hrr. aflagde hos mig, bleve vi enige om at fastsætte det første Commissionsmøde til idag Kl. 10. Her bleve de respektive Fuldmagter fremlagte og befundne i Orden, hvornæst man gik over til at bestemme en Forretningsorden og en Arbejdsplan, samt det Materiale, der skulde anvendes til i Marken at betegne den nye Grændse, hvilket i alt Væsentligt stemmer overens med det Forslag, jeg i sin Tid ærbødigst har tilladt mig at indsende til det Kgl. Ministerium.

Dernæst gav jeg en Fremstilling af de høist uheldige Forhold, som ville fremstaae for Kalvslund Sogn og for Kjøbstaden Ribes Communication med det øvrige Monarki, saafremt Grændsen affattedes saaledes, som det bestemtes ved Fredstraktaten. Da jeg, i Henhold til min Instruction, fremførte, at jeg havde Bemyndigelse til at foretage Forandringer, der kunne afhjælpe disse Ulemper, bemærkede de tyske Commissairer, at de ikke havde en saadan Bemyndigelse, men at de, støttet paa min Fremstilling, ikke vare uvillige til at indhente en saadan; den preussiske Commissair føiede dog hertil, at i Tilfælde af Gebetsaftrædelse maatte der gives passende Equivalent andetsteds.

De tyske Commissairer vare ledsagede af en Hr. Kjær, som de forestillede for mig som af tyske (schleswig-holsteinske) Autoriteter constitueret Amtmand

over Haderslev Amt, og som af disse tyske Autoriteter var bleven dem tilbudt som rets- og localkyndig Consulent.

Jeg nedlagde dog straks Protest mod, at bemeldte Amtmand overværede eller deltog i Commissionsforhandlingerne, hvilket havde tilfølge, at de tyske Commissairer anmodede Amtmanden om at forlade Locallet.

[F. C. G. Schøller.

Til
Det Kongelige Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G.-C.

Ribe den 22de Januar 1865.

Forinden jeg modtog det Kgl. Ministeriums Skrivelse af 18de Ds., havde jeg alt truffet Aftale med de tyske Commissairer angaaende Bestemmelsen af Grændsen i Vesterhavet, men da de i Ministeriet omhandlede Forhold vare mig bekjendte, ligesom det især var af Vigtighed med Hensyn til Strandingsvæsenet, at Vandgrændsen nøie bestemtes, havde jeg taget Hensyn hertil, og haaber jeg, at den Maade, hvorpaa denne Grændse nu er bestemt, og som vedlagte Skitse udviser, vil finde det Kgl. Ministeriums Bifald. Vedkommende locale Embedsmænd havde jeg anmodet om at være tilstede ved Forretningen, for at de paa Stedet kunde gjøre sig bekjendte med den Maade, hvorpaa Vandgrændsen under tvivlsomme Tilfælde bestemmes, nemlig en Linie, som betegnes ved en Forlængelse af de paa Land staaende Mærkepæle D og F, altsaa Linien DCE, der halverer Linien AB, Øerne Manø og Romøs sydligste og nordligste Endepunkter.

Commissionen arbejder i Marken, indtil Mørket falder

paa, men den megen Sne, der er falden, de næsten ufremkommelige Veie og de opblødte Marker lægge mange Hindringer i Veien og forsinke Arbeidet betydeligt, dog antager jeg, at Commissionen i Slutningen af indeværende Uge vil kunne tilendebringe Arbeidet i Omegnen af Ribe.

Med Hensyn til Grændselinien gjennem Kalvslund Sogn har Commissionen besluttet foreløbigt at afstikke baade den i Fredstraktaten foreskrevne og den af mig foreslaaede, ved hvilken sidste Ribe Kjøbstads Communication med den østlige Deel af Kongeriget vil kunne skee over Villebøl Bro, paa en mindre Landevei Nord for Kongeaaen til Foldingbro og videre ad Chausseen til Kolding, uden at passere fremmed Toldgebet, hvorved betydelige Bekostninger til Veianlæg spares. Ved denne Grændselinie vil ogsaa Beboerne af Byerne Kalvslund og Villebøl opnaae det i deres allerunderdanigste Petition fremsatte Ønske, idet samtlige deres Eiendomme forblive udelte og tilfalde Danmark. Magelæg eller Kjøb vil herved undgaaes. — Det vil nu komme an paa at finde et passende Equivalent for denne Deel af Kalvslund Sogn. Jeg har forbeholdt mig for Commissionen senere at paavise et saadant, og har jeg tænkt mig, at dette muligen lettest og retfærdigst kunde skee ved at tilbyde den lille By *Brenore*, der hører til det forøvrigt til Slesvig kommende Sogn Frørup. Brenores Areal og Indvaanerantal er vel endeel mindre end Byerne Kalvslund og Villebøls, men til Gjengjæld er hin Byes Jorder af en langt bedre Beskaffenhed, og vilde jeg vel være istand til at kunne levere de tyske Commissairer det af dem ønskede Materiale, for at de kunne motivere denne Ombytning for deres respektive Regjeringer. Paa vedlagte Skitse ere de to Grændselinier i Kalvslund Sogn

fremstillede. Linien A. B. C. D. er den oprindelige; Linien E. F. G. H. C. D. er den af mig foreslaaede nye Linie.

De tyske Commissairer ere ankomne hertil uden Localkundskab, uden Pengemidler eller Instruktioner angaaende de tekniske Omkostninger. — Da der vilde gaa en kostbar Tid tilspilde, hvis man skulde afvente Udfaldet af en Correspondance med deres respektive Regjeringer og Regjeringen i Slesvig, er vi blevne enige om kun at sætte een Grændsepæl paa hvert Sted og at dele Omkostningerne ved Anskaffelse af Materialet, Befordring og Arbeidsløn, mod at den Kgl. danske Regjering gjør det foreløbige Udlæg. Denne Bestemmelse er tagen til Protokols.

De tyske Commissairer have rettet det Spørgsmaal til mig, om der fra dansk Side var gjort Forarbejder til en Opgjørelse, hvorved det Forhold ordnes, som er fremstaaet ved, at endeel forhenværende jyske, nu slesvigske, og endeel slesvigske, nu jyske Skatteydere til de respektive Amtstuer have indbetalt de Kgl. Skatter og Afgifter for det forløbne Halvaar, hvorimod omvendt endeel Skatteydere i disse Distrikter ikke have indbetalt de nævnte Skatter. De tyske Commissairer tilføiede, at en saadan Opgjørelse var under Udarbeidelse af de slesvigske Autoriteter. Da jeg om denne Sag ikke havde nogen Instruktion, forbeholdt jeg mig senere at svare herpaa. For imidlertid at erholde nøiere Kjendskab til det omhandlede Anliggende har jeg confereret med Stiftamtmanden i Ribe herom og skal derefter tillade mig at indberette: Efter Stiftamtmandens omtrentlige Opgivende ere Skatter og Afgifter for den afstaaede Deel af Ribe Amt ikke opkrævet for næsten *hele Aaret 1864*, hvilket har sin Grund i, at Amtstuen ikke kunde eller maatte modtage disse under den fjendtlige Occupation.

Restancerne beløbe sig alene for Godserne Trøiborg og Schakkenborgs Vedkommende til c. 50,000 Rbd. Derimod har Amtstuen i Haderslev for en stor Deel opkrævet Skatterne i den til Jylland afstaaede Deel af Slesvig. Jeg formener imidlertid, at denne Sag, i Henhold til Fredstraktaten, ikke paahviler Grændsereguleringscommissionen, ligesom Commissionen mangler den fornødne Sagkundskab til rigtigt at kunne behandle den, men da Spørgsmaalet er bleven reist, har jeg ikke villet undlade at henlede det Kgl. Ministeriums Opmærksomhed herpaa, saameget mere som de jyske Enclavers uomtvistelige Erstatningskrav for erlagte Krigscontributioner rimeligvis ved samme Leilighed vil blive bragt paa Bane.

Jeg skulde derfor tillade mig ærbødigst at andrage det Kgl. Ministerium om Instruktion for min Optræden i denne Sag.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Ribe den 27de Januar 1865.

At den internationale Grændsereguleringscommission, efter at have tilendebragt Grændsereguleringen for Ribe Amts Vedkommende, nu agter at begynde Reguleringen af Grændsen mellem Veile Amt og Hertugdømmet Slesvig, undlader jeg ikke herved tjenstligst at tilmelde det Kgl. Amthaus med Anmodning om, at vedkommende Herredsfogeder og, efterhaanden som Commissionen rykker frem paa Linien, vedkommende Sognefogeder og Grundeiere maatte erholde Ordre til at give Møde

ved Forretningen for at kunne paavise Sogne-, By- og Markskjel. Mødestedet vil være Holte By i Vamdrup Sogn, den 30te Ds. Kl. 10 Formiddag.

Ved denne Leilighed skal jeg tillade mig at meddele det Kgl. Amthuus, at Grændsereguleringscommissionen, for at undgaae en feilagtig Opfattelse af Private, har besluttet ikke at gjøre nogen Indkaldelse i de offentlige Blade angaaende den i Fredstraktaten af 30te Oktober f. A. Artikel VIs Slutningspassus omhandlede Fordeling af de faste Eiendomme og Capitaler m. v., der hidtil i Fællesskab have tilhørt Distrikter eller Communer, som ere blevne adskilte ved den nye Grændselinie. — Derimod skulde man tillade sig tjenstligst at anmode det Kgl. Amthuus, i Lighed med hvad der er skeet fra det Kgl. Stiftamthuus i Ribe og det slesvigske Amthuus i Haderslev, at ville lade udgaae en Bekjendtgjørelse til de vedkommende Distrikter og Communer om for Commissionen at gjøre deres Krav gjældende. Commissionen vil, efter at have tilendebragt den egentlige Grændseregulering, tage Ophold i Haderslev.

F. C. G. S.

Til
Veile Amthuus.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 9de Februar 1865.

I Anledning af det Kgl. Amthuus' Forespørgsel i behagelig Skrivelse af 4de Ds. skal jeg ikke unnlade herved tjenstligst at meddele, at jeg, deels fra det forhenværende slesvigske Ministerium har modtaget, deels i det her erholdte Materiale antager at have tilstrækkelig Oplysning angaaende de faste Eiendomme og Capitaler

m. m., der ville blive Gjenstand for Deling, hvorfor jeg ikke anseer det for nødvendigt, at Deres Høivelbaarenhed for Commissionen gjør Skridt for at gjøre de ikke afstaaede slesvigske Distrikters Krav gjældende.

Derimod kunde det muligen have Interesse for mig at erholde den fra modstaaende Side, nemlig den af Haderslev Amthuus, affattede Fortegnelse over de faste Eiendomme og Capitaler m. m., der efter dettes Formening vil blive gjort til Gjenstand for Deling.

Jeg turde maaske derfor, saasnart det Kgl. Amthuus erholder en saadan Fortegnelse fra det slesvigske Amthuus i Haderslev, forvente mig tilstillet en Afskrift af denne, med de Bemærkninger, det Kgl. Amthuus maatte finde Anledning til at gjøre.

F. C. G. S.

Til
Veile Amthuus.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 9de Februar 1865.

At Grændsereguleringscommissionen, som Følge af den indtraadte strenge Vinter, har maattet indstille sine Arbeider i Marken, undlader jeg ikke herved tjenstligst at indberette. Navnlig gjør det stærke Snefald alle Linier ufremkommelige og forhindrer med Bestemthed at skjælne Grændsen mellem Sogne og Byer.

Commissionen, der nu har taget Ophold i Haderslev, har derfor nu begyndt den den paahvilende Fordeling af de faste Eiendomme og Capitaler m. m. — Der er imidlertid reist Tvivl om, fra hvilket Tidspunkt Adskillelsen skal regnes, nemlig om Dagen for Fredsslutningens Underskrift den 30te October f. A., eller om Ratifications-

dagen skal være den gjældende. Jeg skal derfor ærbødigst tillade mig at andrage om fra det Kongelige Ministerium at erholde en Bestemmelse for, hvilken af disse Dage jeg skal søge at gjøre gjældende, og forsaavidt Ratificationsdagen vælges, da dennes bestemte Dato.

Ved denne Leilighed skal jeg tillade mig at bemærke, at Antallet af de Sager, der bliver Gjenstand for Fordelingen, vokser mere og mere, ligesom at Afgjørelsen af disse Sager, ifølge deres Natur, især paa Grund af Regnskabernes nødvendige Afslutning af de ny indsatte Embedsmænd i Slesvig, samt de paagjældende Eiendommers Taxation, vil trække i Langdrag.

For at undgaae unødvendige Udgifter har jeg, saalænge Arbejderne i Marken hvile, indtil videre beordret de mig tildeelte Sappeurer tilbage til deres Garnison Middelfart, hvorimod de tvende Guider ere beskjæftigede med at reentegne den alt vedtagne vestlige Deel af de Kort over Grændsen, der ville blive vedlagte Protocollen.

F. C. G. S.

Til

Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 18de Februar 1865.

Til det Kgl. Ministerium undlader jeg ikke herved tjenstligst at indberette, at Grændsereguleringscommissionen her har afholdt tvende foreløbige Møder, for at den kunde danne sig en nogenlunde Forestilling om, hvilke Krav der stilles fra begge Sider, og for at bestemme de Principer, hvorefter Delingen af den fælles Formue skulde finde Sted. Amtmand Kjær i Haderslev har atter forsøgt at blande sig i og at indblande de

slesvigske Civilautoriteter i Commissionens Forhandlinger; denne Indblanding har jeg afviist. Forskjellige forhenværende schleswigholsteinske Embedsmænd, fornemmelig fra Perioden før 1850, ere nu blevne constituerede i Embeder i Nordslesvig og søge at gjøre sig behagelige for de nuværende Magthavere ved at fylde mine tyske Collegaer i Commissionen med en Deel meer eller mindre rigtige Oplysninger og Fordringer, hvilket i flere Retninger vanskeliggjør min Opgave.

I Anledning af efterstaaende fra tysk Side fremsatte Forslag skal jeg ærbødigst tillade mig at anmode om at erholde Instruction for min Optræden.

I den nordlige Deel af Slesvig er beliggende en Deel Bøndergods, der eies af St. Marie Kirken i Haderslev, af Hertug Hans Hospital i Haderslev og af Hospitalet i Ekernførde, den saakaldte »Goschenhoff.« Dette Bøndergods gaaer i Reglen under Navn af »Kirke- og Hospitals Lansten« samt for Goschenhoffs Vedkommende af »Gelttingjenere« og staaer i godsherligt Forhold til Bestyrelsen for Kirken og Hospitalet i Haderslev, det saakaldte »Conservatorie«, samt til Ephoren for Hospitalet i Ekernførde, Hr. von Ahlefeld til Ølpenæs. Godset er at betragte som Arvefæstegods og svarer til de nævnte Institutioner en fast aarlig Afgift, dels i Penge dels i Naturalier (Korn, Smør etc.). Af dette Bøndergods er 13 Kirke- og Hospitals Lansten og 3 Gelttingjenere, som beliggende Nord for den nye Grændselinie nu incorporerede i Danmark. Skjønt det reent private Eiendomsforhold mellem dette Bøndergods og de nævnte Institutioner vel for Fremtiden kunde vedblive at bestaa, kan det godsundersaatlige Forhold (Administration og Jurisdiction) vel næppe under de nye Forhold vedblive. Man har derfor fra tysk Side foreslaaet, at disse

Nord for den nye Grændse beliggende Bondeeiendommens Afgifter og Naturalydelse capitaliseres saaledes, at de sidste 5 Aars Gjennemsnitsbeløb efter Kirkevisitatoriets Takst for Haderslev Østeramts fælles Kirkekasse lagdes til Grund for denne Beregning, hvornæst den udfundne Capital udbetaltes af den danske Statskasse til de ovennævnte Institutioner mod, at den danske Statskasse som faststaaende Canon oppebar det omhandlede Beløb. — Jeg skal hertil føje, at de nævnte Brugere (der ere at betragte som Arvefæstere) for mig har andraget paa selv at maatte udbetale den ved Beregningen fremstaaede Capital for derved at blive Selveiere. Dette kan jo altid senere iværksættes, men tjener dog til at anbefale det tyske Forslag, hvorved fremtidig Indblanding og Reclamation undgaaes.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 18de Februar 1865.

Efter at Major Ovesen i Ribe med den for Hertugdømmet Slesvig constituerede Vejdirektør Hr. Herzbruck havde konstateret de forskjellige i Betragtning kommende Vejlængder paa Ribe-Tønder Chausseen, afrejste han igjen, da Hr. Herzbruck ikke havde medbragt de fornødne Regnskaber. Majoren er nu indtruffen her til Haderslev og har i Forbindelse med Hr. Herzbruck foretaget Opgjørelsen og Repartitionen af Ribe-Tønder Chausseens Anlægsomkostninger.

I et idag afholdt Commissionsmøde afgjordes denne Sag, ifølge hvilken Hertugdømmet Slesvig vil have at

betale til Kongeriget Danmark 154,734 Rbd. eller 290,126 Mk. 4 Sk. Courant. Denne Sum overstiger med c. 10,000 Rbd. den Beregning, der i sin Tid blev tilstillet de Kgl. danske Befuldmægtigede ved Fredsslutningen i Wien. Endvidere maa bemærkes, at den de forhenværende jyske Enclaver tilkommende og endnu ikke udbetalte Erstatning for Expropriation 19,000 Rbd., ifølge den nu her vedtagne Bestemmelse, skal udredes af Hertugdømmet Slesvig.

Commissionen tiltraadte og bekræftede med sin Underskrift den fremlagte Beregning. — Jeg kunde dog ikke undslaa mig for at tiltræde efterfølgende, fra tysk Side fremsatte Forbehold:

«Einverstanden mit der Berechnung der obigen Rückstellungssummen mit dem Vorbehalte, dasz falls die ehemahligen der dänischen Enclawisten in Folge des § 3 der dänischen Gesetzes vom 30ten December 1858 ihre Einzahlungen ganz oder theilweise schon geleistet hätten, die Summe dieses letzteren vom obigen Rückstellungsbetrages (290,126 Mk. 4 Sk. Courant) in Abzug zu bringen ist.

Die schlieszliche Rückzahlung hat Seitens des Herzogthums Schleswig an das Königreich Dänemark bis spätestens 1sten Mai d. Jahr. zu erfolgen.»

da jeg af et fra Indenrigsministeriet modtaget telegrafisk Svar havde bragt i Erfaring, at det i den nævnte Lov af 30. Decbr. 1858 § 3 omhandlede Bidrag fra Ribe Amt virkelig var opkrævet for Aarene 1861—62 og 1862—63, og Kongeriget saaledes vilde erholde Betaling to Gange for en Del af Chausseen. Den i Betragtning kommende Sum vil imidlertid være ringe og neppe overstige 3000 Rbd.

Forinden den endelige Opgjørelse kan finde Sted, er

det nødvendigt, at Indenrigsministeriet opgiver til Ribe Amthuus, hvor stor en Pengesum der i Henhold til den omtalte Lov af Ribe Amt er opkrævet som Amtets $\frac{1}{6}$ Del af Anlægningsomkostningerne for Ribe-Brøns Chausseen, for at Amthuset igjen kan udfinde, hvor stor en Del heraf er opkrævet af de nu afstaaede Enclaver, og skulde jeg tillade mig at henlede Opmærksomheden paa det ønskelige i, at jeg snarest mulig i Commissionen kunde fremlægge denne sidste Opgjørelse.

Det vilde maaske have været correct at have holdt dette fra tydsk Side gjorte Krav for Enclaverne ude fra Opgjørelsen af Chausseanlægs-Omkostningerne og henvist dette til Opgjørelsen af Ribe Amts fælles Formue og Legater m. v., men da der fra tydsk Side endnu ikke er fremkommet nogetsomhelst Krav i den Retning, har jeg ikke villet henlede Opmærksomheden herpaa, da jeg ifølge min Stilling kun skal varetage de danske Interesser.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 18de Februar 1865.

Blandt de fra Hertugdømmet Slesvig til Danmark afstaaede Distrikter er ogsaa Øen Ærø, der nu er indlemmet i Svendborg Amt. Hvorvidt denne Ø, der tidligere udgjorde en Del af Nordborg Amt, og som i Forening med hele Øen Als i gejstlig Henseende udgjorde et Stift, der henhørte under Kongeriget Danmark, har noget Formuefællesskab med Als som Helhed eller med det ved Slesvig forblevne Nordborg Amt, er mig

ubekjendt. Jeg skal derfor ærbødigst tillade mig at anmode om, at der maa blive affordret det førhenværende Ministerium for Hertugdømmet Slesvig en Erklæring herom, eller at det vil blive mig paalagt, ved Henvendelse til Svendborg Amthuus, at søge saadan Oplysning.

Viser det sig, at der ingen Formuefællesskab finder Sted, vil det vistnok være rettest, at dette konstateres ved en Bemærkning i Grændseregulerings-Commissionens Protokol.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 18de Februar 1865.

Commissionens Opmærksomhed er bleven henledet paa, at der flere Steder, hvor den nye Grændselinie dannes af Aaløb, findes saakaldte Kongelige Broer, det er Broer, der hidtil have været vedligeholdte af den danske Statskasse. Der er nu opstaaet Spørgsmaal om, hvilket Land den fremtidige Vedligeholdelsespligt paa-hviler. Afgjørelsen heraf har fornemmelig Betydning for den lange, for Tiden paa Grund af Krigen meget forfaldne Bro over Kongeaaen ved Foldingbro.

For at antyde, at Eiendomsretten og Vedligeholdelsespligten indtil videre skulde holdes aaben, er Commissionen bleven enig om at sætte en Grændsepæl paa hver Side af Aaen.

Nærmere Instruktion herom tillader jeg mig at imødese.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 21de Februar 1865.

Vedlagt unnlader jeg ikke tjenstligst at tilstille det Kgl. Ministerium en Afskrift af Commissions-Protokollen for Mødet den 17de d. Md. — Angaaende den i § 5 omhandlede Amtstjenergaard med tilliggende ikke ubetydelige Jorder vil det ses, at der fra tydsk Side fremsættes den Paastand, at bemeldte Ejendom ikke er Amtets men Statens Ejendom, og som Følge deraf ikke kan være Gjenstand for Deling. For at kunne imødegaa denne Paastand mangler jeg de nødvendige Acter; de herværende Autoriteter udsige, at saadanne ikke existere. Dette Udsagn er næppe ganske paalideligt, hvorfor jeg herved skulde tillade mig at anmode det Kgl. Ministerium om, at der i det forhenværende Ministerium for Hertugdømmet Slesvigs Archiv maa blive eftersøgt, hvorvidt Overdragelsesdocumentet, eller en Copi deraf, af bemeldte Amtstjenergaard til Haderslev Amt maatte findes der, samt Acter, der kunne give Oplysning om bemeldte Gaards Qualitet.

Angaaende Bestridelsen af Omkostningerne ved Taxationsforretningerne i Haderslev Amt har jeg for de danske Taxationsmænds Vedkommende antaget, at disse Omkostninger maatte udredes af den danske Statskasse; skulde dette ikke bifaldes af det Kgl. Ministerium, vil det udlagte Beløb c. 150 Rbd. altid senere kunne refunderes Statskassen af Veile Amt eller N. Tyrstrup Herred.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 23de Februar 1865.

Da man fra tydsk Side krymper sig ved at dele Christine-Frederikke Stiftelsen og de dermed i Forbindelse staaende Sygehuse i Haderslev og Gram, har jeg ikke straks villet tilbagevise et fra den Side fremsat Forslag, nemlig at lade udspørge de i Danmark nu incorporerede 8 Sogne af Haderslev Amt, om de ikke, som hidtil, ville vedblive at staa i Forbindelse med den nævnte Stiftelse og Sygehuse.

I denne Anledning skulde jeg tillade mig tjenstligt at anmode Hr. Herredsfogden om at affordre de omhandlede 8 Sogne, gennem deres Repræsentanter (Sognefogder eller ds.) om, hvorvidt de i Fremtiden ønskede at bibeholde Fællesskabet.

Jeg skal ikke undlade at bemærke, at jeg anser et saadant Fællesskab for uholdbart, upraktisk og utilstedeligt, hvorfor den attraaede Erklæring ønskes motiveret i denne Retning.

F. C. G. S.

Til

Herredsfoged Willemoes
i Nørre Tyrstrup Herred.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 23de Februar 1865.

Paa Grændseregulerings-Commissionens Vegne tillader jeg mig vedlagt at tilstille det Kgl. Stiftamthaus en fra Haderslev Amt modtagen Skrivelse, med tjenstligst Anmodning om, at Stiftamthuset vilde meddele Commissionen, hvorvidt de fra Ribe Amt aftraadte Distrikter, saaledes som det i den vedlagte Skrivelse er antydet,

maatte have noget Krav paa den ved Kongeriget forblevne Del af Ribe Amt.

Lignende Oplysninger ønskede Commissionen ogsaa at modtage for den Del af Ribe Amt, der er bleven indlemmet i Tønder Amt.

Til nærmere Forstaaelse af ovennævnte Skrivelse skal jeg tillade mig ærbødigst at meddele Hr. Stiftamtmanden, at de tyske Commissairer ved deres tyske Consulenter nu ere blevne gjorte opmærksom paa og ere noget forundrede over, at man fra dansk Side fordrer Andel i Haderslev Amts Formue i Modsætning til, at Enclaverne ikke overgaa til Slesvig med nogen saadan.

Idet jeg har gjort gjældende, at jeg jo ikke har at varetage Enclavernes Tarv, har jeg dog ikke kunnet undslaa mig for at rette den i ovennævnte Skrivelse indeholdte Forespørgsel til det Kgl. Stiftamthuus, og skal jeg tillade mig at nævne de vigtigste Ting, der for Haderslev Amts Vedkommende ville blive Gjenstand for Deling.

1. Amtsrepartitionsfondens Kassebeholdning og de for Aaret 1864—65 udskrevne Beløb med Fradrag af de budgetterede Udgifter.

2. Amtets faste Bygninger, Jordeiendomme og Inventariesager efter Taxation; disse ere:

Fængselsbygningerne i Haderslev, Toftlund og Rødding, Thinghuset i Alver med tilhørende Jorder,

den med Amtsygehuset i Forbindelse staaende Christine-Frederikke Stiftelses Bygninger, Inventar og Capitaler, samt

Amtsygehusene i Gram og Rødding.

3. Den fælles Kirkekasse for Haderslev Provsti.

4. Forskjellige Pensionskasser.

5. Derimod vil den Gjæld, der paahviler Haderslev

Amts Vejkasse, ikke blive delt, idet Vejene paa begge Sider af Grændsen overtages i den Stand, hvori de forefindes med de derværende Materialbeholdninger.

Jeg har gjort mine tyske Collegaer opmærksom paa, at de i Haderslev Amt spredt beliggende kongerigske Enclaver indtage et kun forholdsvis ringe Areal, hvorimod den overvejende langt større Del af Enclaverne, nemlig Lø Herred med Møgeltønder og Ballum Birker, danne en samlet Jurisdiction, der med al sin Ejendom saasom Sygehuse, Fængselsbygninger, Thinghuse, Skoler m. m. er overgaaet til Hertugdømmet Slesvig, hvilket ogsaa er Tilfældet med den danske Del af Vesterhavsøerne, hvilke sidste enten slet ikke eller kun i løs Grad stod i oeconomisk Forbindelse med den øvrige Del af Ribe Amt.

Jeg benytter denne Leilighed til at meddele Deres Høivelbaarenhed, at der ved Opgjørelsen af Ribe-Tønder Chauseens Anlægsomkostningers Fordeling her er bleven bestemt, at Expropriationsgodtgjørelsen til Enclaverne, 19,000 Rbd., skal udredes af Hertugdømmet Slesvig.

F. C. G. S.

Til
Ribe Stiftamthuus.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 8de Marts 1865.

I Henhold til Fredstractaten af 30. October 1864 paa hviler det Grændseregulerings-Commissionen at forestaa Fordelingen af de faste Eiendomme og Capitaler m. m., der hidtil i Fællesskab have tilhørt Districter eller Communer, som nu ere blevne adskilte ved den nye Grændselinie. Til disse Districter hører den nu i Svendborg

Amt incorporerede Ø Ærø, hvis Tarv jeg som Kgl. dansk Commissair skal varetage ved Commissionens Forhandlinger, men hvorvidt denne Ø, der tidligere udgjorde en Del af Nordborg Amt og i gejstlig Henseende i Forening med Øen Als dannede et Stift, har noget Formuefællesskab med Als som Helhed eller med den ved Slesvig forblevne Del af Nordborg Amt, er mig ubekjendt.

Det er derfor min tjenstlige Anmodning til det Kgl. Amthuis, at det behageligen vilde underrette mig om, hvorvidt et saadant Fællesskab maatte finde Sted, og da hvilket, for at Fordringerne kunne blive gjort gjældende, og i modsat Fald, for at dette kan blive constateret ved en Tilføielse til Forhandlingsprotocollen.

Til en Oplysning skal jeg tillade mig at bemærke, at de Kgl. Amthuse i Veile og Ribe herom have ladet udgaa Bekjendtgjørelser i de offentlige Tidender. Efter de opstillede Fordringer til Haderslev Amt ville de vigtigste Ting, der blive Gjenstand for Delingen, være: Amtsrepartitionsfondens contante Beholdning, Legater og milde Stiftelser, Thing- og Arresthuse og andre offentlige Bygninger med tilhørende Jorder, Amtssygehuse med Inventarium, alt efter Taxation samt forskjellige Pensionskasser m. m.

Sluttelig skal jeg tillade mig at meddele, at jeg alt paa et tidligere Stadium af Commissionens Forhandlinger angaaende Øen Ærø er indgaaet med Indstilling til det Kgl. Udenrigsministerium; da jeg imidlertid endnu ikke har faaet noget Svar herpaa, er jeg uvidende om, hvorvidt Sagen alt er bragt igang; men da Commissionens Forhandlinger her nærmer sig deres Ende, har jeg, i Henhold til den mig i min Instruks givne Bemyndigelse, ikke turdet opsætte at henvende mig directe til det Kgl.

Amthuus med Anmodning om at fremme Sagen saa hurtigt som muligt.

F. C. G. S.

Til

Det Kgl. Amthuus for Svendborg Amt i Nyborg.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 9de Marts 1865.

I Anledning af det Kgl. Ministeriums Skrivelse af 21de f. Md., som jeg, formentlig paa Grund af Istransporten over Store-Belt, først modtog den 28de s. Md., betræffende Grændseliniens Fastsættelse i Lille-Belt Nord om Øen Als og Syd om Øen Ærø, har jeg paa et igaar afholdt Commissionsmøde bragt denne Sag paa Bane; her erklærede dog begge de tyske Commissairer, at deres Commissorium kun lød paa at afsætte den i Fredstractaten betegnede Landgrændse, og da Tractaten ikke indeholdt Noget om Vandgrændsen i Lille-Belt og videre ud i Østersøen, ansaa de sig ikke competente til at optage nogen saadan Bestemmelse i Protocollen, men henstillede til den Kgl. danske Regjering, om den gjennem de respective Gesandter vilde foranledige dem tillagt fornøden Ordre.¹

Jeg skal tillade mig at bemærke, at i Lille-Belt er den til Fyen hørende Ø Brandsø beliggende nærmere ved Slesvig end ved Fyen, ligesom ogsaa nogle til Øen Bogø hørende Smaaholme er dette. — Bestemmelse, hvorved Høihedsretten over disse og flere andre i Lille-Belt beliggende Øer constateres, vilde

¹ Ordningen af denne Vandgrændse blev foretaget ved en i Aaret 189. nedsat speciel Commission.

vistnok være paa sin Plads i Grændseregulerings-
protocollen.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 9de Marts 1865.

Da den ved behagelig Skrivelse af 7de Ds. fremsendte summariske Opgjørelse af Regnskaberne pro 1864 over Kirketienderne i de til Veile Amt overgaaede Dele af Haderslev Provsti ikke er tilstrækkelig oplysende for at kunne foretage den endelige Opgjørelse af Provstikassens Midler, forinden disses Fordeling kan finde Sted, skulde jeg herved tjenstlig tillade mig at anmode det Kgl. Amthaus om behageligen at ville foranstalte, at Kirkeværgernes Regnskab pro 1864 for hver enkelt Kirke tilstilles mig.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Amthaus i Veile.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 11te Marts 1865.

Angaaende Haderslev Provsties fælles Kirkekasse und-
lader jeg ikke herved ærbødigst at indberette.

Efterat have undersøgt denne Kasses historiske Op-
rindelse og gennemgaaet dens Regnskaber viste det sig, at de 8 til Danmark overgaaede Sogne i Aaret 1846, da Provstiets 33 Kirkers Formue blev sammen-
slaaet i en fælles Kasse, havde indskudt en Capital paa

19,000 Mark Courant, medens de andre 25 Kirker indskød 268,000 Mark Courant. I Tidsrummet fra 1846 indtil 1ste Januar 1865 er af de 8 Kirker, hvorom her er Tale, en nedreven og fra Grunden ny opført, de andre 7 Kirker have erholdt saadanne Grundforbedringer, at de næsten kunne betragtes som nye Kirker. Til Bestridelse af Udgifterne ved disse Bygningsforetagender er medgaaet ikke alene disse Kirkers aarlige Indtægter, men endvidere c. 12,000 Mk. C. af Kassebeholdningen. Endnu maa bemærkes, at en af de 8 Kirker, nemlig Vonsild Kirke, havde en Gjæld paa 24,000 Mk. C., som er betalt af Kirkekassen.

Efter at disse Kjendsgjæringer vare komne til Commissionens Kundskab, var det mig umuligt at fastholde min Paastand om Kirkekassens Deling efter Tienden, men lod mig, idet jeg fastholdt, at man maatte gaa ud fra de factisk bestaaende Forhold, tvinge til at gaa ind paa en Deling efter Kirkernes Antal, saaledes at de 8 Sogne af den den 1ste Januar 1865 tilstedeværende Formue erholdt $\frac{8}{98}$ udbetalt.

Endvidere blev det bestemt, at alle de Bidrag, som Kirkekassen aarlig har at afgive til Haderslev lærde Skole, til Universitets-Stipendiefonden i Kiel, til Provsten, til Skoler og til Præsteenke- og Skolelærerpensionsfondet m. fl., for Fremtiden ville være de 8 Sogne uvedkommende. — Hvorimod de Fonds, der af ovennævnte Bidrag ere dannede, ville komme til Deling. — En ringe aarlig Afgift af Bjert Sogn til Hospitalet i Haderslev capitaliseredes til c. 600 Mk. C. og afdroges i Hovedsummen.

Denne Løsning af Spørgsmaalet tillader jeg mig at anse som særdeles gunstig for de 8 Sogne, idet de ved Adskillelsen udgaa af Foreningen med saagodt som nye

Kirker og en Formue, der omtrent vil blive dobbelt saa stor som deres i sin Tid gjorde Indskud, og desforuden blive befriede for ikke ubetydelige Afgifter, ikke at tale om, at Vonsild Kirkes Gjæld ikke er falden dem til Last.

F. C. G. S.

Til

Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 11te Marts 1865.

Angaaende Taxationen af Haderslev Amts offentlige Bygninger med Inventar og Jorder og Delingen af dem skal jeg ikke undlade herved ærbødigst at indberette.

Efter at den ovennævnte Taxation nu har funden Sted, har Commissionen vedtaget, at Taxationssummerne skulle deles efter Criminalplovtalet med forskellige Modificationer, der nærmere ere betegnede i Commissionsprotocollen. Med Hensyn til Christine-Frederikke Stiftelsen har jeg med en Del Besvær sat igjennem, at denne betydelige Stiftelses Bygninger og Inventar m. m. er bleven taxeret, og at Taxationssummen med Capitalformuen deles efter Folketallet 1860. — Taxationsbeløbet for de med denne Stiftelse i Forbindelse staaende Sygehuse i Haderslev og Grams Bygninger og Inventarium vil derimod blive at fordele efter Criminalplovtalet.

Dette gunstige Resultat har jeg dog kun kunnet opnaa ved at renoncere paa, at den saakaldte Amtstjenerbolig med tilhørende Jorder ved Haderslev ikke blev gjort til Gjenstand for Deling. Jeg førte dog til Protocollen, at jeg kun indvilligede i denne Renunciation paa Grund af, at jeg ikke var istand til for Tiden at producere de nødvendige Actstykker, der skulle bevise, at den

omhandlede Eiendom fra Statseiendom var overgaaet til Amtscommuneeiendom. — Jeg har nemlig endnu ikke modtaget de i min ærbødige Skrivelse af 21de f. Md. begjærede Oplysninger fra det forhenværende slesvigske Ministerium, som formentlig maatte findes i dets Archiv.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 11te Marts 1865.

I Haderslev Østeramt og Vesteramt findes 2 Brandkasser, der ogsaa ville være Gjenstand for Deling. Disse Kasser ere fremstaaede ved, at der hvert Aar af Branddirektørerne udskrives et vilkaarligt Beløb, hvilket tjener til Kassebeholdning, saaledes at Godtgjørelsen for Brandskader kunne udbetales, uden at vedkommende Brandlidte behøve at vente, indtil *den fælles Brandkasse for Hertugdømmerne Slesvig og Holsten* har opgjort sit Regnskab og repareret samtlige Brandskader over Landet. Det saaledes forud udskrevne Beløb bringes, naar Hovedregnskabet er afsluttet, i Liquidation ved den næste Udskrivning af Brandpenge. Der er imidlertid i de nævnte Hertugdømmer ikke udskrevet Brandpenge for Tidsrummet fra 1ste October 1862 til 1ste October 1863, 1863—64 og 1864—65, men da Beboerne af de til Danmark overgaaede Districter maa ansees for at have været Interessenter i Brandkasserne, maa det antages, at de ere pligtige til at svare Brandpenge for Tidsrummet indtil 30te October 1864. De skyldige Brandpenge maa derfor bringes i Liquidation ved Delingen af de tilstedeværende Kassebeholdninger.

Der er dog en Omstændighed, hvorpaa jeg skal til-lade mig at henlede det Kgl. Ministeriums Opmærksom-hed. Den Brandskade, som foraarsages ved Krig, bliver i Hertugdømmerne ikke, som i Kongeriget, erstattet ifølge Lov om Krigsskadeerstatning, hvorimod den simpelthen i Brandpengene, ligesom andre Skatter, repareres over hele Landet. Medens nu Krigsskadeerstatningen for Kongeriget ikke mere vil kunne repareres og indkræves i de til Slesvig afstaaede jyske Enclaver, vil den der-imod sandsynligvis blive dette af de fra Slesvig til Danmark afstaaede Dele. Disse Dele, indbefattende Øen Ærø, ville saaledes komme til at betale Erstatning for Brandskade, foranlediget ved Krigen, baade i Konge-riget og i Hertugdømmerne, med mindre der *itide* gjøres Skridt for, at denne Erstatning fradrages i Brand-pengene for de omhandlede afstaaede Deles Vedkommende.

Paa ovenstaaende, noget forviklede Forhold har jeg ikke villet undlade at henlede det Kgl. Ministeriums Op-mærksomhed,¹ hvis der maatte findes Anledning til at lade denne Sag nærmere undersøge, hvorefter jeg turde forvente mig tilgaaet yderligere Instruction.

F. C. G. S.

Til

Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 11te Marts 1865.

Som bekjendt udskrev Oprørsregjeringen i Aaret 1849 et Tvangslaan i alle Communer i Hertugdømmerne Sles-

¹ Denne Sag blev henvist til og afgjort af den internationale Finantscommissions Slutningsprotocols A Artikler 1 og 6. 17de April 1866.

vig og Holsten mod at udstede Obligationer for Laanene, men forinden dette Tvangslaan kunde inddrives, blev den nordlige Halvdel af Slesvig besat af en svensk Troppestykke, og udgik der Forbud mod at indbetale Pengene. Dette Forbud blev efterkommet af alle de Communer, der vare besatte af svenske Tropper med Undtagelse af to, nemlig de tæt op til Kongeaen liggende Sogne Ødis og Taps. Her blev Tvangs-laanet i al Hemmelighed indsamlet af Communeformstanderne og af disse afleveret til Oprørsregjeringens Hovedfinantscontor i Rendsborg mod Udlevering af Obligationer.

Nu har disse to Sogne, der høre til den til Danmark afstaaede Del af Slesvig, ved Udsendinge henvendt sig til mig med de nævnte Obligationer, med Anmodning om at bringe denne Sag frem for Commissionen, saa at de mod Aflevering af Obligationerne kunne faa det af dem forstrakte Pengebeløb tilbagebetalt.

Da den Kgl. danske Regjering imidlertid aldrig har villet anerkjende Gyldigheden af dette Tvangslaan, har jeg de pure afvist disse Udsendinge, og er det bleven vedtaget, at der Intet tilføres Commissionsprotocollen denne Sag betræffende; hvilket jeg ikke har villet undlade at meddele det Kgl. Ministerium.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 13de Marts 1865.

I Anledning af det Kgl. Ministeriums Skrivelse af 8de d. Md. betræffende Omkostningerne ved Taxationsforret-

ningerne i Haderslev Amt og deres Udredelsesmaade, undlader jeg ikke herved ærbødigst at indberette:

I et af Commissionens Møder blev det bestemt, at samtlige de i Haderslev Amt beliggende Bygninger med Inventarium og Jorder m. m., hvori de fra Haderslev Amt til Kongeriget afstaaede Distrikter havde Andel, skulde taxeres for af Taxationssummerne at udfinde, hvormeget den ved Slesvig forblevne Del af Amtet vilde have at udrede til den aftraadte Del. Det blev endvidere bestemt, at der fra hver Side som Taxatorer skulde udvælges en bygningskyndig og en Landbruger.

Ønskeligt var det imidlertid, at dette langvarige, og paa Grund af den ublide Aarstid, besværlige Arbeide fremskyndedes saameget som muligt, og at der fra dansk Side udvalgte tvende Mænd, der foruden Kjendskab til Forretningen tillige vare localiserede med de herværende Forhold, og da jeg var i Tvivl om Veile Amthaus' Competence til at udnævne Taxatorer til Vurdering af Værdier, der ere beliggende Syd for den nye Grændse, og jeg ikke fandt det passende for mig at henvende mig til den tyske Amtmand i Haderslev, saa besluttede jeg mig til selv directe at henvende mig til tvende Mænd, der vare mig udpegede som dygtige og gode danske Mænd, nemlig Tømmermester Holm, der i de sidste Dage er flyttet til Kolding, og til Gaardeier Damgaard i Taps Sogn. Samtidig meddelte jeg Veile Amthaus den af mig trufne Foranstaltning, idet jeg henstillede til bemeldte Amthaus, hvorvidt det maatte finde Anledning til at meddele Taxationsmændene nærmere Ordre. Taxationsmændene bleve derpaa tagne i Ed af Herredsfogden i Nørre-Tyrstrup Herred.

Efterat Taxationsforretningen nu er udført, har de fra dansk Side udmeldte Taxatorer til mig indgivet ved-

lagte Regning til et Beløb af 120 Rbd., der dog ikke er udbetalt, fordi jeg vilde afvente det Kgl. Ministeriums nærmere Bestemmelse, som jeg herved skal tillade mig at anmode om at erholde.

Endnu skal jeg tillade mig at bemærke, at lignende Taxatorer i den nærmeste Fremtid ville blive at udmelde for Ribe Amts Vedkommende.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 16de Marts 1865.

I Henhold til den mig ved det Kgl. Ministeriums Skrivelse af 22de f. Md. tillagte Ordre har jeg søgt i Commissionens Forhandlinger at gjøre Dagen for Fredslutningens Underskrift den 30te October 1864 gjældende som Tidspunktet for Adskillelsen af Landsdelene. Den Kongelige preussiske Commissair fremkom imidlertid med Betænkeligheder og forbeholdt sig at forespørge sin Regjering om dens Anskuelse i saa Henseende.

Efter at den preussiske Commissair, Hr. Major von Stedingk, fra sin Regjering nu havde modtaget Svar, har han under G. D. tilstillet mig en Skrivelse, hvoraf jeg tillader mig at vedlægge en Afskrift, hvoraf ses, at der for Grændsereguleringscommissionens Vedkommende Intet vil være til Hinder for, at den 30te October 1864 vælges som Tidspunkt for Adskillelsen, hvorimod den preussiske Regjering i andre Henseender vil søge at gjøre den 16de November gjældende som dette Tidspunkt.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 20de Marts 1865.

I Anledning af det Kgl. Ministeriums Skrivelse af 17de d. Md., betreffende Major Ovesens Stilling ved Grændse-reguleringscommissionen samt hans Befordringsgodtgjørelse og Diæter, undlader jeg ikke herved tjenstligst at indberette.

Major Ovesen, der ikke deltager i Commissionsforhandlingerne, er af det Kgl. Udenrigsministerium tilførdnet mig som teknisk Consulent ved Opgjørelsen af Ribe-Tønder Chausseens Anlægsomkostninger og har i den Anledning foretaget en Reise fra Aarhus, hans Garnison, over Ribe til Tønder og igjen tilbage til Aarhus, da man fra tysk Side ikke havde medbragt de fornødne Regnskaber og erklærede først efter nogen Tids Forløb at kunne forskafe disse, hvorfor Majoren med min Billigelse retournerede til Aarhus for senere, efter at Regnskaberne vare komne tilstede, at rejse til Haderslev og efter endt Forretning tilbage til Aarhus.

Befordringsgodtgjørelse og Diæter for Majoren ere ham mod Quittering udbetalte af den til min Disposition stillede Sum, nemlig:

Majors Diæter i 19 Dage à 5 Rbd..	95 Rbd.	00 Sk.
Befordringsudgifter	102 —	34 —
Telegrammer	13 —	6 —

Tilsammen 210 Rbd. 40 Sk.

F. C. G. S.

Til

Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 20de Marts 1865.

I Anledning af H. M. Kongen af Preussens Fødselsdag den 22de d. Md. har det her garnisonerende Kgl. preussiske Infanteri Regiments Officerscorps tilstillet mig en Indbydelse for at fejre Dagen ved en Diner og andre Festligheder. Da der imidlertid til denne Fest er indbudet de herværende civile Embedsmænd, der for en stor Del har staaet i Oprørsregjeringens Tjeneste, samt de af Byens Borgere, der have gjort sig særlig bemærkede ved deres fjendtlige Sindelag mod Danmark, har jeg ikke fundet passende, at en Kgl. dansk Officer deltog heri, hvorfor jeg, foregivende Tjenesteforretninger i Kolding, i en Skrivelse til Regimentscommandeuren Oberst von Hanstein høflig har undskyldt mig.

I denne Anledning tager jeg idag til Kolding for først nogle Dage senere at retournere hertii. Hvilket jeg ikke har villet undlade herved at indberette til det Kgl. Ministerium.

F. C. G. S.

Til

Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 29de Marts 1865.

I et af Commissionens første Møder tillod jeg mig at henlede D'Hrrs. Opmærksomhed paa de uheldige Forhold, der vilde fremstaa for Kalvslund By, hvis den nye Grændselinie blev afsat strikte efter Fredstractatens Ordlyd, idet de forskjellige Eiendomsbesiddere faa deres Jorder beliggende paa begge Sider af den nye Linie, hvorved deres Drift bliver i høj Grad besværliggjort,

samt at Jurisdiction-, Skatte- og Prioritetsforhold næsten blive umulige, saa at Ejendommenes Værdi vil blive meget forringet. Hertil kommer, at Toldopsynet paa begge Sider vil blive vanskeligt og bekosteligt og let give Anledning til forskjellige Tracasserier.

Det vilde derfor være i begge Staters Interesse, at Grændsen modificeres lidt, saaledes at den Øst for Grændsen beliggende mindre Del af Kalvslund By samt nogle Gaarde, kaldet Villebøl, forblev ved Danmark.

Under Fredsforhandlingerne i Wien blev der udtalt, at saafremt det skulde vise sig, at der ved den endelige Affattelse af Grændselinien vilde opstaa mindre Ulemper for nogen af Parterne, da vilde der kunne raades Bod herpaa af den internationale Grændseregulerings-Commission, der i saa Henseende kunde gjøre Indstilling til de respective Regjeringer.

D'Hrr. tiltraadte ganske min Opfattelse, medens dog Hr. Major von Stedingk fremhævede, at i Tilfælde af, at der forlangtes Gebetsafstaaelse fra Slesvigs Side, maatte en tilsvarende Compensation gives andetsteds.

Efter at Hr. Major von Stedingk nu har meddelt mig, at den Kgl. preussiske Regjering har tiltraadt hans Udtalelse, skal jeg efter D'Hrr. Commissairers Opfordring tillade mig at tilbyde i Compensation for den omhandlede Del af Kalvslund Sogn, at der afgives til Slesvig, foruden *de forskjellige mindre Jordlodder, der hørende til Seem Sogn* men som beliggende paa den sydlige Bred af Gjelsaa ville være af Betydning for det slesvigske Toldopsyn, endvidere *at der afgives den til Taps Sogn hørende gode By Skoverup*, der vel i Areal er noget mindre end den attraaede Del af Kalvslund Sogn, men i Qvalitet betydelig bedre. — Grændselinien vil ved dette Magelæg blive forkortet og rectificeret,

samt vil Toldopsynet blive lettere og mindre bekosteligt for Hertugdømmet Slesvig.

Med udmærket Højagtelse

ærbødigst

Til

F. C. G. S.

Den K. K. østerrigske Oberstlieutenant Popp Edler von Poppenheim og den Kgl. preussiske Major von Stedingk.

Den Kgl. danske G. C.

Christiansfeld den 31te Marts 1865.

Til det Kgl. Ministerium undlader jeg ikke herved tjenstligst at indberette, at Grændseregulerings-Commissionen nu igjen har optaget Arbejdet med at afstikke den nye Grændselinie i Marken, haabende at kunne overvinde de Vanskeligheder, som Naturforholdene hidtil har frembudt. Commissionen har indtil videre taget Ophold i Christiansfeld.

Forinden Afrejsen fra Haderslev tilstillede jeg de tyske Commissairer en Skrivelse (hvoraf hoslagt følger en Afskrift i dansk Oversættelse) med tilhørende Kort, hvori jeg i Henhold til den mig givne Bemyndigelse tilbød Byen Skoverup i Taps Sogn som Æquivalent for den attraaede Del af Kalvslund Sogn, samt nogle Smaastuniper Land hørende til Seem Sogn men beliggende paa den sydlige Bred af Gjelsaa, og som paa Kortet ere omklamrede med gul Farve og betegnede med Bogstavet S.

Den Del af Kalvslund Sogn, som ønskes tilbagegivet Danmark, har en Størrelse af 1400 Tønder Land med 200 Indvaanere, og jeg skal ikke trætte det Kgl. Ministerium med at gjentage den Betydning for Ribe By, som Erhvervelsen af denne Landstrækning har.

Byen Skoverup, der er c. 420 Tdr. Land god Jord med 87 Indvaanere (Folketællingen 1860), danner en mod Syd stærkt fremspringende Vinkel.

Efter at have confereret med Chefen for det danske Grændsetoldgensdarmmeri besluttede jeg som Æquivalent at tilbyde Byen Skoverup, da Grændselinien derved forkortes og vil blive lettere at bevogte, saa at to Gensdarmstationer ville kunne bespares, hvorimod Grændselinien vilde blive betydeligt forlænget, hvis Byen Brenore skulde afstaaes.

Det for mig højst pinlige Ophold her og det sørgelige Hverv, der er mig overdraget, er selvfølgelig i høj Grad bleven forøget ved at være Vidne til den Sorg, hvoraf Beboerne af Skoverup By er bleven betagne ved at erfare, at der kunde være Tale om, at de ikke skulde forblive ved Danmark. Byens anseteste Mænd have været hos mig, og en Deputation vil imorgen afgaa til Kjøbenhavn for at petitionere om, at Byen maa forblive ved Danmark. Jeg har ikke gjort noget Forsøg paa at afholde den herfra, idet jeg formener, at enhver Udtalelse fra Slesvig om at forblive ved Danmark altid kan have sin Betydning.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 9de April 1865.

Til det Kgl. Ministerium undlader jeg ikke herved tjenstligst at indberette, at Commissionen nu har tilendebragt Afstikningen af Grændselinien i Marken. Kun Terrainstrækningerne ved Kalvslund og Skoverup ere

endnu ikke fastsatte, da den preussiske Regjering havde forbeholdt sig at approbere Mageskiftet. Saasnart denne Approbation, der forventes i næste Uge, er erholdt, vil foruden Afløsningen af Kirke- og Hospitalsgodset kun nogle mindre Sogneafløsninger være at foretage, og haaber jeg, at Commissionen vil kunne ende sit Hverv henimod Slutningen af Maaneden.

Angaaende Mageskiftet af Skoverup mod Kalvslund skal jeg endnu tillade mig at bemærke, at Chefen for det danske Grændsetoldgensdarmmeri anslaar den aarlige Besparelse, som der ved Skoverups Afstaaelse opnaaes, for Toldvæsenets Vedkommende til 1400 Rbd.

F. C. G. S.

Til

Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 9de April 1865.

Da den Del af Omkostningerne ved Grændsereguleringen, som af Slesvig skal refunderes Danmark, først kan indbetales, efter at Commissionsprotocollen har været indsendt til de respective Regjeringers Godkjendelse, vil den Pengesum, der er stillet til min Disposition, ikke være tilstrækkelig til Dækning af forskellige Regningskrav her. Der vil endnu behøves mellem 300 og 400 Rbd., hvorfor jeg herved tillader mig at andrage det Kgl. Ministerium om at erholde dette Beløb stillet til min Disposition. Endvidere skal jeg tillade mig at andrage paa forinden min Afrejse fra Haderslev at erholde en Bestemmelse for, hvem der skal udrede Omkostningerne ved de afholdte Taxationsforretninger.

Angaaende et i en Skrivelse af 5te Ds. fra Hr. Lega-

tionsraad Lund omtalt Honorar paa 300 Rbd. til forhen-
værende Revisor Steenberg, hvorom bemeldte Steenberg
i vedlagt Skrivelse ogsaa har henvendt sig til mig, skal
jeg tillade mig at anføre efterfølgende Passus af Com-
missionsprotocollen angaaende Fordelingen af Ribe-Tønder
Chausseens Anlægsomkostninger:

—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—
B. Kostenbetrag:						
—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—

II. Das Königreich Dänemark hat verausgeben:

a. — — — — —

und ferner zu verausgeben

b. Honorar an den früheren Chaussee-Revisor Steenberg
(jetzt zu Kopenhagen) für Arbeiten zwischen Ripen
und Bröns, laut nachgewiesener Vereinbarung —
— — — — — 300 Rbd.

hvoraf fremgaar, at der tilkommer bemeldte Hr. Steen-
berg det omhandlede Honorar af 300 Rbd. udbetalt af
den danske Statskasse.

F. C. G. S.

Til

Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 13de April 1865.

Som Deres Høivelbaarenhed af vedlagte Skrivelse fra
Udenrigsministeriet vil se, har Spørgsmaalet angaaende
Udredelsen af Pensioner til Skolelærere og Enker efter
Skolelærere, der have været ansatte i de afstaaede Dele

af Ribe Amt, været forelagt den i Henhold til Fredstractatens Art. XIV f. f. sammentraadte internationale Commission, der imidlertid har afvist det og henvist det til den i Art. VI omhandlede Grændseregulerings-commission.

Forinden jeg imidlertid i Henhold til en mig given Ordre foretager videre i denne Sag, ønskede jeg personlig at conferere med Deres Høivelbaarenhed, og skal jeg i denne Anledning indfinde mig i Ribe Løverdagen den 15de Ds. op ad Dagen.

Ved denne Lejlighed ønskede jeg tillige at erholde nogle Oplysninger Ribe Amt vedkommende, navnlig om Amtsrepartitionsfondens Natur, dens Activa og Passiva.

Jeg skal tillade mig at tilføie, at Grændseregulerings-Commissionen agter at opløse sig den 22de d. Md., og at jeg kun har en Dag til min Disposition i Ribe, hvorfor det vilde være ønskeligt, at de attraaede Oplysninger vare paa rede Haand.

Skulde Deres Høivelbaarenhed ved Embedsforretninger eller Andet være forhindret i at modtage mig den nævnte Dag, tillader jeg mig at bede om pr. Telegraf at blive underrettet derom.

F. C. G. S.

Til
Høivelbaarne Hr. Stiftamtmand Nielsen i Ribe.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 14de April 1865.

Til det Kgl. Ministerium undlader jeg ikke herved tjenstligst at indberette, at den Kgl. preussiske Commis-

sair, Hr. Major von Stedingk, igaar officielt har meddelt mig, at Hans Majestæt Kongen af Preussen havde approberet det gjorte Forslag om Magelæget af Kalvslund-Villebøl mod Skoverup.

Commissionen tog derfor igaar til Taps Sogn for paa Stedet at afsætte den nye Grændselinie, der nu med Undtagelse af Strækningen ved Kalvslund er afpælet fra Vesterhavet til Lille-Belt.

Ved denne Lejlighed lykkedes det mig at erhverve den i den nordlige Del af Tyrstrup Sogn beliggende Kro Høkelbjerg med tilliggende Jorder. Denne umiddelbart ved Kolding-Haderslev Chausseen beliggende Kros store Bygninger, der ere nyopførte, var det det danske Toldvæsen meget magtpaaliggende at erholde, da Hovedtoldcontrollen finder Sted her, og Bygningerne afgive Plads saavel for Toldpersonalet som for Eftersynet, saa at betydelige Nybygninger derved vil kunne spares. — Et lignende Forhold er indvunden ved Kalvslund, hvor den ved Ribe-Kolding Chausseen beliggende store Kalvslund Kro, der hidtil har været benyttet af det tyske Toldvæsen, nu er forbleven ved Danmark.

Ved den nu bestemte Grændselinie er tillige opnaaet den store Fordel, at paa et Par Ubetydeligheder nær ingen Privatejendom noget Sted er bleven overskaaret, og derved undgaaet Bekostninger, der uundgaaelig vilde være fremstaaede ved nødvendige Kjøb eller Magelæg.

For at fastslaa Grændselinien ved Kalvslund-Villebøl og for at conferere med Stiftamtmanden i Ribe angaaende den mig af det Kgl. Ministerium tilsendte Sag betræffende Ribe Amts Skole- og Pensionsfond, agter jeg imorgen tidligt at tage til Ribe, og haaber jeg endnu om Natten at kunne retournere hertil, saa at

denne Sag neppe vil forhale Commissionsforhandlingernes endelige Afslutning.

F. C. G. Schøller.

Til
Det Kgl. Udenrigsministerium.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 20de April 1865.

Ifølge modtagen Meddelelse fra Udenrigsministeriet vil de fra dansk Side ved Grændseregulerings-Commissionen anvendte Taxatorer, nemlig Gaardejer M. Damgaard af Ostorp og Tømmermester Holm af Kolding, erholde deres ved Taxationsforretningerne havte Udlæg, til et Beløb af 126 Rbd., udbetalt gennem Finantsministeriet.

Udenrigsministeriet har tilføjet, at Finansministeriet forbeholder sig Afgjørelsen af, om dette Beløb senere skal refunderes det af de paagjældende Amter.

Hvilket jeg ikke skal undlade herved tjenstligst at tilmelde det Kgl. Amthaus med Anmodning om, at de nævnte Taxatorer maatte erholde Underretning om, at de af Finansministeriet vil blive betalte.

F. C. G. S.

Til
Det Kgl. Amthaus i Veile.

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 21de April 1865.

Til det Kgl. Ministerium undlader jeg ikke herved tjenstligst at indberette, at Grændseregulerings-Commissionen nu har tilendebragt det den overdragne Hverv,

saa at kun Renskrivningen af Protocollen staar tilbage. Underskrivningen af denne vil finde Sted den 23de Ds., og antager jeg at kunne afrejse herfra Mandagen den 24de Ds.

I de seneste Dage har Delingen af de mindre Communers Formue været Gjenstand for Commissionsforhandlingerne. Disse Communer ere Sognene Hygum, Kalvslund, Frørup, Stepping, Ødis og Alver, og kunde denne Deling ikke finde Sted, forinden Grændselinien nøjagtig var bestemt.

Endvidere er vedtaget:

1. Bestemmelser for Delingen af Ribe Amtsrepartitionsfonds mulige Overskud eller Underskud, og Delingen af de 2 Sygehuse i Ribe Amt.

2. En almindelig Bestemmelse, hvorefter alle Fæste- og Arveforpagtningssteder eller Grundstykker, hvorpaa der hviler en Afgift til en respective Syd eller Nord for den nye Grændselinie værende Overeiendomsbesiddere (Kirker, Hospitaler, Stiftelser eller lignende), skulde være berettigede til at afløse Fæstekvaliteten og Afgifterne.

Som Afløsningsnorm er vedtagen Bestemmelserne for de landsherlige Fæsteres Afløsning, nemlig 4°/_o af Contributionen og de sidst erlagte Fæstepenge; og for Udgifternes Vedkommende, Gjennemsnitsbeløbet af de 5 sidste Aars Udgifter capitaliseret. Denne almindelige Bestemmelse blev vedtagen, fordi der efterhaanden indkom Reclamationer angaaende saadanne Afgifter fra Ribe Stiftsøvrighed, og jeg ikke havde nogen Garanti for, at der ej endnu vilde indkomme flere. Samtlige i Danmark nu incorporerede Fæstebesiddere har jeg ladet underskrive et Revers, ifølge hvilket de ere tilfredse med den ovenfor trufne Bestemmelse.

3. En almindelig Bestemmelse, hvorefter mulige Stri-

digheder om Vandkraftens Benyttelse etc. i Grændsevandløbene skulle bilægges.

4. Vedligeholdelsen af Broerne over Grændsevandløbene:

Slesvig overtager den gamle Bro over Kongeaaen ved Foldingbro.

Danmark overtager den nye Bro over Kongeaaen ved Skodborghuus samt den mindre Bro paa den gamle Haderslev-Kolding Landevej (ikke Chausseen).

5. Ribe Amts Skolefonds Deling:

De fra Ribe Amt aftraadte Districter erholde deres gjorte Indskud tilbagebetalt, mod at de paa disse Districter faldende Pensioner blive Danmark uvedkommende.

6. En Bestemmelse, ifølge hvilken alle de Pengegodtgjørelser, som skulle ydes af slesvigske Districter til Danmark, skulle indbetales directe til den danske Statskasse.

7. En Bestemmelse, hvorefter Slesvigs Andel i Grændseregulerings-Commissionens Omkostninger er ansat til 665 Rbd.

F. C. G. S.

Til

Det Kgl. Udenrigsministerium.

I min foranstaaende Indberetning til Udenrigsministeriet, dateret Christiansfeld den 31. Marts 1865, er anført, at Byen Skoverup, da den havde bragt i Erfaring, at der kunde være Tale om, at Byen som Compensation for Dele af Kalvslund Sogn skulde afstaas til Slesvig, afsendte en Deputation til Kjøbenhavn for at petitionere om Byens Forbliven ved Danmark.

I en foreløbig Audiens hos Udenrigsministeren anbe-

falede denne Deputationen, forinden den fremstillede sig for H. M. Kongen, at afvente nærmere Oplysninger, som han agtede at indhente.

Deputationen kom imidlertid i Forbindelse med Pressen. »Fædrelandet« og »Dagbladet« indeholdt derpaa forskjellige urigtige Fremstillinger af Forholdene, hvori min Person ogsaa blev angreben; ogsaa fra Haderslev blev der indsendt Artikler, hvori der rettedes forskjellige Angreb paa mig.

Under de pinlige og vanskelige Forhold, som Opholdet i Haderslev frembød for mig, havde jeg anset det for rigtigst at føre en meget tilbageholden Tilværelse og ikke paa nogen Maade blande mig i den Agitation, som fandt Sted fra begge Nationalitetens Side. Jeg havde derfor ikke gjort Visit hos nogen af de danske Ledere og høflig afvist de gode Raad, hvørved man i forskjellige Retninger søgte at paavirke mig. Man stod nemlig i den fejlagtige Formening, at Grændseregulerings-Commissionens danske Medlem vilde være istand til at tilbagevinde betydelige Landstrækninger af Nordslesvig. Alt dette blev taget mig meget ilde op og fremkaldte de ovenfor omtalte mindre behagelige Avisartikler.

I denne Anledning blev jeg af Udenrigsministeren pr. Telegraf og ved en Skrivelse opfordret til hurtigst mulig at indsende en detailleret Fremstilling af de virkelige Forhold. Det er denne Fremstilling, som følger i min efterstaaende Skrivelse af 21de April 1865. —

Den Kgl. danske G. C.

Haderslev den 21de April 1865.

Efter Deres Excellences Opfordring undlader jeg ikke herved ærbødigst at fremsende en samlet Oversigt over

Forhandlingerne i Grændseregulerings-Commissionen angaaende Magelæget af Byen Skoverup med en Del af Kalvslund Sogn.

Hvorledes Forholdene fremtvang den mindre hel- dige Grændselinie i Kalvslund Sogn.

Det vil være i Deres Excellences Erindring af de fra de Befuldmægtigede ved Wiener-Conferencen i sin Tid indsendte Rapporter, at den Specialcommission, der var nedsat for at behandle Grændsespørgsmaalet, var kommen til Enighed om Bestemmelsen af hele Grændselinien med Undtagelse af Strækningen i Kalvslund Sogn. Fra dansk Side turde man, navnlig af Hensyn til Kjøbstaden Ribe, ikke opgive dette Sogn, medens der fra tysk Side, især paa Grund af den Vægt, som Kongen af Preussen personlig lagde paa Opnaaelsen af Kongeaaen som Grændse i størst mulig Udstrækning, fastholdtes Afstaaelsen af hele dette Sogn. Specialcommissionen besluttede derfor at henstille dette Punkts Afgjørelse til selve de Befuldmægtigede paa Fredsconferencen. Dette skete paa et Tidspunkt, da Fredsforhandlingerne vare vidt fremskredne, og særdeles vigtige og betydelige finansielle Spørgsmaal stode for Afgjørelse, og da der fremsattes Forslag om at afgjøre det omtvistede Spørgsmaal ved at trække en lige Linie gennem Sognene Kalvslund og Hygum, maatte man, for ikke at compromittere langt vigtigere Interesser, gaa ind paa denne Afgjørelse, haabende paa, at de Ulemper, der maatte opstaa, vilde kunne afhjælpes ved den endelige Grændseregulering.

Ulemper ved den i Wien bestemte Grændse.

1. For Kalvslund Sogns Vedkommende.

Neppe var imidlertid Fredsbetingelserne blevne offentliggjorte, forinden der, saavel fra Beboerne i Kalvslund

Sogn som fra Ribe Kjøbstad, indkom allerunderdanigste Petitioner, støttede og paa det varmeste anbefalede af vedkommende Overøvrigheder, om at raade Bod paa forskjellige nærmere betegnede Ulemper, der ville fremstaa for Kalvslund Bys Vedkommende, nemlig at den nye Grændselinie gjennemskærer samtlige Ejendomme, hvorved de ville tabe næsten hele deres Værdi, idet deres Tilliggende af Jorder, Enge og Moser kommer til at ligge i to forskjellige Stater med forskjellig Lovgivning og Administration, forskjellige Skyld- og Pantebøger, Skatteregistre etc. Det vilde være umuligt at opnaa noget Hypothek i en saadan Ejendom, ogsaa fordi de locale Forhold ere af den Beskaffenhed, at den magre Agerjord kun med Fordel kan drives i Forbindelse med de betydelige Enge, hvorfra de ved den nye Grændselinie nu ere fraskilte, et Forhold, hvortil der i sin Tid var taget Hensyn ved Udskiftningen. Beboerne ville endvidere, paa Grund af de fra begge Sider nødvendige Told- og Politiforanstaltninger, være underkastede saamange Gener og Ubehageligheder, at Opholdet i deres Hjem næsten maa kaldes uudholdeligt.

2. For Kjøbstaden Ribes Vedkommende.

At denne By, der ved Fredstractaten har tabt $\frac{2}{3}$ af sit Opland, som kun har en meget mangelfuld Forbindelse med Havet, ved den nye Grændselinie ogsaa vil miste sin Hovedforbindelse med den øvrige Del af den danske Stat, er indlysende. — Ribe-Kolding Chausseen er nemlig saaledes anlagt, at den østre Halvdel (Kolding-Foldingbro) løber Nord for Kongeaaen paa dansk Gebet, medens den vestre Halvdel (Foldingbro-Ribe) løber Syd for Kongeaaen paa slesvigsk Gebet gennem Lintrup og Kalvslund Sogne. Diligencen med Posten og Vejfarende maa saaledes

daglig passere 4 Toldsteder. Det Tab af Tid, de Bekostninger, samt endelig de Chikaner, der fra det tyske Toldgensdarmeri og Politiautoriteter udvises mod danske Vejfarende, har Ribe By i sin allerunderdanigste Petition henvendt Regjeringens Opmærksomhed paa og bittert maattet føle i snart henved et Aar.

Kjøbstadens tilbageblevne Opland, Malt og Gjording Herreder, er herved bleven tvungen til Kolding, da Landmandens Produkter ikke kunne bære Tolden eller den lange Omvej over Gredsted Bro. Ribes Existents som Kjøbstad er herved i høj Grad truet.

3. For Toldvæsenets Vedkommende.

Det var først, efter at den nye danske Toldlinie var etableret, at man kunde have en begrundet Formening om, hvorvidt den ny Landgrændse var heldig med Hensyn til det fremtidige Toldopsyn. Det viste sig da, at netop Afstaaelsen af hele Kalvslund Sogn var uheldig, idet der først langt tilbage for Grændsen fandtes Localiteter, hvori Toldpersonalet kunde underbringes og hvor Toldeftersynet kunde foretages og flere Toldstationer oprettes (Rovstrup og Taabøl). Alt forbunden med Bekostninger for Statskassen og Forsinkelse for Publikum.

En paa Stedet foretagen Undersøgelse af disse Forhold og flere mindre Ulemper, som her skal forbigaaes, har vist sig at være fuldt begrundede.

Ulempernes Afhjælpning.

Efter at disse Forhold var komne til Regjeringens Kundskab, blev der i den for mig udfærdigede Instrux paalagt mig at søge de ovennævnte Ulemper afhjulpne.

I et af de første Commissionsmøder bragte jeg derfor denne Sag paa Bane, idet jeg dog kun omtalte de uhel-

dige Told- og Ejendomsforhold og fremstillede dem som lige uheldige for Slesvig som for Danmark, hvorpaa der kun kunde raades Bod ved Tilbagegivelsen af Kalvslund og Villebøl Byer. Fra tydsk Side gik man ind paa disse Anskuelser, men den preussiske Commissair udtalte dog straks, at Gebetsafstaaelse kun kunde finde Sted mod Compensation andetsteds. Denne Udtalelse fastholdtes haardnakket, og da de nævnte uheldige Forhold vare af den Beskaffenhed, at de maatte afhjælpes, besluttede jeg mig til, hvor smerteligt det end maatte være for de Paagjældende, at udfinde et passende Æquivalent. — Paa Vestkysten kunde dette ikke være, da den haardt medtagne Kjøbstad Ribe ikke kunde taale nogen som helst yderligere Indskrænkning af sit Opland, og da de locale Forhold desuden ikke frembød nogen saadan. Jeg var derfor henvist til at udfinde et Æquivalent paa Østsiden, idet jeg tog det bedre Land og større Velstand for Beboerne samt de locale Forhold med i Beregningen. — Hvad der straks faldt i Øjnene, og hvorpaa de tydske Commissairer ogsaa henledede Opmærksomheden, var den mod Syd fremspringende Vinkel, som en Del af Taps Sogn, den mindre Landsby Skoverup, danner, ved hvis Afstaaelse til Slesvig Grændselinien vilde blive forkortet og rectificeret.

Efter at have undersøgt Forholdene i denne By med Hensyn til Areal, Indvaanerantal, Skatteevne, og efter at have confereret med Chefen for det danske Toldgendarmeri, indberettede jeg desangaaende til den Kgl. Regjering og tillod mig at indstille, at Skoverup By gaves som Æquivalent for en Del af Kalvslund Sogn, hvilket den Kgl. Regjering behagede at billige.

Resultatet af Forhandlingerne.

Sammenligning mellem det afstaaede og det erhvervede Gebet.

Efter Tyrstrup Herreds Jordebog har Byen Skoverup et Areal af 480 Tdr. Land stort Maal, lig 590 Tdr. Land dansk Maal, gode Jorder,

den af Kalvslund Sogn erhvervede Del er 1300 Tdr. Land, mindre gode Jorder.

Forskjellen er saaledes 710 Tdr. Land i dansk Faveur.

Ifølge statistisk Tabelværks Folketællingslister for Aaret 1860 havde

Skoverup By 102 Indv. i 12 Beboelser (7 Gaarde og 5 Huse).

Villebøl By 86 Indv. i 14 Beboelser (6 Gaarde og 8 Huse)

Kalvslund- 204 — i 29 — (15 — -14 —)

Tilsammen 290 Indv. i 43 Beboelser (21 Gaarde og 22 Huse);

herfra maa dog drages som henhørende til den Del af Kalvslund By, der efter Fredstractaten var forbleven ved Danmark: 50 Indvaanere i 10 Beboelser (3 Gaarde og 7 Huse), saaledes at 240 Indvaanere i 33 Beboelser (18 Gaarde og 15 Huse) erholdes mod at afgive 102 Indvaanere i 12 Beboelser (7 Gaarde og 5 Huse), hvorved Forskjellen bliver i dansk Faveur 138 Indvaanere i 21 Beboelser (11 Gaarde og 10 Huse), samt at Kalvslund Sogn beholder sin Kirke. Hertil maa endnu bemærkes, at 70 af Indvaanerne i 11 Beboelser alt tidligere (som jydsk Enclave) hørte til Kongeriget med dansk Lovgivning etc., medens hele Byen Skoverup altid har hørt til Slesvig.

Med Hensyn til Toldbevogtningen af Grændsen.

Vestpaa er nu opnaaet en god Toldgrændse, som navnlig ved, at Broen over Kongeaaen ved Villebøl er kommen til at ligge paa dansk Grund, vil spare 2 à 3 Toldgensdarmposter à c. 700 Rbd. aarlig. Østpaa er Toldgrændsen ved Rectificationen bleven forkortet og lettere at bevogte, hvorved bespares 2 Toldgensdarmposter à c. 700 Rbd. aarlig. Den aarlige Besparelse vil saaledes andrage c. 3500 Rbd.

Hertil kommer, at der paa begge Steder paa Hovedcommunicationsvejene (Ribe-Kolding Chausse og Kolding-Haderslev Chausse) er erhvervet store og gode Localiteter, hvor det danske Toldeftersyn kan foretages og Personalet underbringes, navnlig Kalvslund Kro, hvorved betydelige Bekostninger til Nybygninger undgaaes.

Med Hensyn til Ribe Kjøbstads Communications- og Erhvervs-Forhold.

Ribe-Kolding Chausseen vil nu med ringe Bekostning kunne føres ved Villebøl Bro over Kongeaaen og videre gjennem Taabøl til Foldingbro, hvor den støder til den bestaaende Chausse til Kolding og saaledes paa hele Strækningen kun løber paa dansk Grund og alle foran anførte Ulemper undgaaes. Over Villebøl Bro vil endvidere hele den nordøstlige Del af Ribe Amt igjen kunne søge til denne Kjøbstad uden at passere fremmed Territorium.

Som en stor Fordel ved den nu vedtagne Grændselinie maa fremhæves, at med Undtagelse af et enkelt mindre Tilfælde er ingen Privatejendom nogetsteds bleven overskaaret.

Sluttelig skal jeg endnu kun tillade mig at tilføje: Forholdene i Nordslesvig ere heldigvis saaledes, at Beboerne overalt betragter det som den største Ulykke, der kunde ramme dem, at skulle skilles fra Danmark; om der end hist og her kan træffes en enkelt mindre loyal Mand, er Befolkningen i sin store Helhed sin Konge tro og hengiven. Ved Valget af Æquivalentet kunde der derfor ikke hensees til personlige Ønsker, der som anført alle gik i samme Retning, men kun til Statens Interesser, hvor smerteligt end den ulykkelige By Skoverup maa føle sig truffen af dette Slag.

Fra flere Sider er der spurgt, hvorfor man ikke valgte den til det slesvigske Sogn Frørup forhen hørende By Brenore til Æquivalentet. Et Blik paa Kortet vil dog vise det umulige heri; Grænselinien vilde da komme til at gjøre en meget stor mod Nord gaaende Vinkel. De heraf opstaaende Ulemper er iøjnefaldende.

Til

F. C. G. S.

Deres Excellence

Geheimeconferentsraad, Udenrigsminister Bluhme.

Den Kgl. danske G.-C.

Kjøbenhavn den 29de April 1865.

Efter at have udført det ved kongelig Commissorium af 22de November f. A. mig overdragne Hverv som kongelig dansk Commissair i den internationale Grændseregulerings-Commission, tillader jeg mig herved ærbødigst at fremsende den i denne Anledning optagne Protocol med tilhørende 7 Bilag.

Selve Commissionsprotocollen omfatter 6 Artikler, hvoraf Artikel I.s første 10 §§ omhandle selve den egentlige Grændseregulering, idet der henvises til Bilag Nr. 1,

der er et i Marken optaget Kort over en Terrainstrækning af 2 à 3000 Alens Bredde paa hver Side af den nye Grændselinie. Paa dette Kort er Grændselinien nøjagtig indtegnet og anlagt med en stærk rød Farve, hver enkelt i Terrainet nedrammet Grændsepæl er paa Kortet markeret ved en lille rød Krands, ligesom ogsaa Grændsepælsens Nr. er anført paa Kortet.

Ved den nu bestemte Grændselinie er, foruden flere andre, de ved min Instruction af 28de December f. A., i Bilagene 1 og 2 fremhævede Ulemper blevne hævede.

Artikel I § 11 omhandler Fremgangsmaaden for at udjevne mulige opstaaende Stridigheder om Afbenyttelsen af Vandkraften i Grændsevandløbene. § 13 omhandler de i Kongeaaen nuværende og fremtidig sig dannende Øer. Ved disse 2 §§ er formentlig de i min Instructions Bilag 3 fremhævede Interesser sket Fyldest.

§ 12 omhandler Fordelingen af de Staten tilhørende Broer, og er dette Spørgsmaal bleven løst paa den Maade, som det kgl. Ministerium i Skrivelse af 5te April d. A. ønskede dette.

Artikel II.

§ 1 og 2 omhandler Fordelingen af Ribe—Tønder Chausseens Anlægsomkostninger og findes nærmere specificeret i Bilag Nr. 2.

Artikel III.

7 §§ omhandle Fordelingen af de faste Ejendomme, Capitaler m. m., der hidtil i Fællesskab have tilhørt Districter eller Communer, som ere blevne adskilte ved den nye Grændselinie.

Samtlige de i min Instructions Bilag 7 og 8 fremhævede Gjenstande og en Del flere ere omhandlede her. Detaillerne findes i Bilagene Nr. 3, 4, 5, 6 og 7, dog maa undtages Amtstjenerboligen i Haderslev, hvilket

mindre vigtige Delingsobject jeg lod falde, da jeg ikke var istand til at documentere, at den ikke var Statsmen Communeejendom, og først saa sent modtog de med det kgl. Ministeriums Skrivelse af 8de April d. A. mig tilstillede Oplysninger, at Sagen alt var afgjort, idet jeg dog forbeholdt mig væsentlige Indrømmelse fra Modpartens Side i andre Punkter.

Med Hensyn til Delingen af Ribe Amtsrepartitionsfond kunde jeg ikke modsætte mig, at man fra modstaaende Side gjorde de samme Regler gældende, som jeg havde anvendt ved Fordelingen af Haderslev Amtsrepartitionsfond. Dette kunde jeg saameget lettere gøre, som jeg fra Stiftamtmanden i Ribe havde den Erklæring, at Fonden kun havde Gæld. Den nøjagtige Fordeling vil altsaa kun være til Fordel for Ribe Amt, og vil det Beløb, som dette vil faa tilgode, rimeligvis kunne dække den Sum, som Ribe Amt skal udbetale for de 2 Sygehuse.

Artikel IV

omhandler en almindelig Afløsningsnorm for en Del Fæstegods, Arveforpagtningsejendomme og andre paa Grundejendomme hvilende Afgifter. Disse Ejendomme ere beliggende respective Nord eller Syd for den nye Grændselinie og ere blevne adskilte fra deres respective Overejendomsbesiddere. Denne Artikel, der først kun angik de saakaldte Kirke- og Hospital-Lansten og Gjeltning-Tjenere i Haderslev Amt, blev i sidste Øjeblik omredigeret, da der til den Tid indtraf Reclamationer fra Ribe Stiftsøvrighed, der anmeldte, at det nu i Slesvig beliggende Fæstegods havde nægtet at betale de det paahvilende Afgifter. Slutningsbestemmelsen i denne Artikel har Hensyn til Hovedgaarden Østerbygaard og Grevskabet Schakkenborg, hvilke tvende Ejendomme have den Forpligtigelse at indbetale Skatter og Afgifter

for en Del Bøndergaarde til Amtstuerne respective i Haderslev og Ribe, med hvilke Amtstuer de nævnte Ejendomme ikke mere staa i Forbindelse.

Artikel V

omhandler den gjensidige Udbetalingsmodus, ifølge hvilken det af det kgl. Ministerium mig givne Paalæg er sket Fyldest.

Artikel VI

omhandler den endelige Fordeling af de ved Grændse-regulerings Commissionen havde Omkostninger.

Samtlige de af det kgl. Ministerium mig givne Paalæg, der findes dels i de mig medgivne Instructioner af 28de December f. A., dels i senere Skrivelser, ere blevne paa-agtede ved Forhandlingerne, og er det mit ærbødige Haab, at de trufne Bestemmelser maatte finde det kgl. Ministeriums Bifald.

F. C. G. S.

Til
Det kgl. Udenrigsministerium.

Udenrigsministeriet.

Departementet for politiske Sager.

Kjøbenhavn, den 24de Maj 1865.

Efterat Udenrigsministeriet fra Deres Velbaarenhed har modtaget saavel den om Grændseregulerings-Commissionens Virksomhed i Haderslev den 22de f. Md. optagne Protocol med Bilag som samtlige, hos Dem hidtil beroende øvrige Acter vedrørende det Dem som den kongelige Regjerings Repræsentant i bemeldte Commission overdragte Hverv, undlader Udenrigsministeriet ikke herved

at constatere dette Hvers stedfundne fuldstændige Tilendebringelse fra Deres Side, og føler Ministeriet sig tillige opfordret til at bevidne Deres Velbaarenhed dets fuldkomne Tilfredshed med den Maade, hvorpaa De har fuldført samme.

Bluhme.

Til

Hr. Major F. C. G. von Schøller

Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmænd.

Udenrigsministeriet.

Kjøbenhavn, den 9de December 1880.

Marineministeriet har anset det for hensigtsmæssigt at oprette en Banke for at regulere Grænsen mellem den danske Ø Manø og den slesvigske Ø Romø, mellem dansk og slesvigske Søterritorium i Nordsøen, og i den Anledning er den kejserlig tyske Regering bleven opfordret til at lade en Delegeret optræde i Forening med en dansk Delegeret i dette Grændseregulerings-Spørgsmaal.

Efterat den tyske Regering var gaaet ind herpaa, have de tvende Delegerede sat sig i Forbindelse med hinanden, og det har da vist sig, at der hersker forskellige Anskuelse i Danmark og Tyskland angaaende Grænsen med Hensyn til Søterritoriet. Medens man nemlig fra dansk Side gaar ud fra Ordene i Art. I af Grændseregulerings-Commissionens Protocol af 22de April 1865: »Grænsen mellem Danmarks og Slesvigs Søterritorium i *Nordsøen* er bestemt ved en Linie dragen fra Midtpunktet af Afstanden mellem Øerne Manø og Romø *i Retning* af Ribe Domkirkes Taarn«, og derfor mener, at Grænsen udover det nævnte Midtpunkt og ud i

Nordsøen, saalangt Søterritoret strækker sig, alt er bestemt ved de anførte Ord, antager man i Tyskland, at disse kun have Hensyn til Grændsen fra Land og indtil hint Punkt, men at Intet er bestemt med Hensyn til Grændselinien videre ud i Nordsøen.

Da Grændsens Bestemmelse paa den Maade, der stemmer med den her herskende Anskuelse, ikke blot har theoretisk, men ogsaa practisk Interesse, navnlig med Hensyn til Bevarelsen som dansk Territorium af Østersbanken ved Reisby-Stjert og det saakaldte »Cores Sand« samt af den ved Siden af denne beliggende »Sælbanke«, tillader Udenridsministeriet sig, ved at meddele Ovenstaaende, at anmode Deres Højvelbaarenhed, der i 1865 havde Sæde i Grændseregulerings-Commissionen, om behageligen at ville, hvis De maatte være i Besiddelse af nærmere Oplysninger om dette Spørgsmaal og da navnlig med Hensyn til Yttringer, der muligen kunde være faldne under Grændseregulerings-Commissionens Forhandlinger, angaaende Grændsen mellem Søterritorierne i Nordsøen vestfor Midtpunktet mellem Manø og Romø, meddele Udenrigsministeriet disse.

Til nærmere Vejledning vedlægges Afskrifter af den danske Delegerede Premierlieutenant Bardenfleths Rapport til Marineministeriet tilligemed et Situations-Kort, hvilke Bilag bedes remitterede med Deres Højvelbaarenheds behagelige Svarskrivelse.

P. Vedel.

Højvelbaarne
Hr. Oberst F. Schøller,
Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmænd.
Chef for 10de Infanteri-Regiment i Aalborg.

Oberst F. C. G. Schøller,
Chef for 10de Regiment.

Aalborg, den 12te December 1880.

Ved Skrivelse af 9de Ds. har Udenrigsministeriet forespurgt mig, der 1865 fungerede som kgl. dansk Commissair i den ved Fredstractaten i Wien af 30te Oktober 1864, §§ V og VI, bestemte internationale Grændseregulerings-Commission, hvorvidt jeg maatte være istand til at give nogle Oplysninger til en nærmere Forstaaelse af Ordene i Art. 1 af Grændseregulerings-Commissionens Protocol af 22de April 1865, nemlig »Grændsen mellem Danmarks og Slesvigs Søterritorium i *Nordsøen* er bestemt ved en Linie, dragen fra Midtpunktet af Afstanden mellem Øerne Manø og Romø i *Retning* af Ribe Domkirkes Taarn«.

I denne Anledning skal jeg, idet jeg dog maa forudskikke den Bemærkning, at jeg her i Aalborg er blottet for ethvert Materiale, dette Spørgsmaal vedrørende, saa at jeg alene er henvist til min Hukommelse, der dog, paa Grund af den Vigtighed, denne Sag i sin Tid havde, har ladet mig beholde Detaillerne i Erindring, tillade mig ærbødigst at meddele:

Forinden de tyske Commissionsmedlemmers Ankomst til Ribe confererede jeg med Stiftamtmand Nielsen dersteds om forskellige Forhold Grændsereguleringen vedkommende, ved hvilken Lejlighed Stiftamtmanden henledede min Opmærksomhed paa, at der i det Farvand, hvorigennem Grændselinien skulde drages, var beliggende forskellige Østersbanker, hvis Bevarelse for Danmark vilde være af finansiell Interesse. Efter at have indhentet nærmere Oplysninger om disse Bankers Beliggenhed hos forskellige localkyndige Mænd, kom jeg til den Overbevisning, at den eneste Østersbanke, hvorom

der kunde rejses Tvist — rigtignok ogsaa den værdifuldeste — var den paa Reisby-Stjert beliggende, og besluttede jeg derfor, saasnart Commissionsmedlemmerne vare traadte sammen, at foreslaa en Grændselinie, der der gik Syd for Reisby-Stjert. For at opnaa dette henedede jeg, i et af Commissionens forberedende Møder, Opmærksomheden paa, at der ved Fastsættelsen af Grændselinien i Søterritoriet var tvende Punkter, hvortil der maatte tages Hensyn, nemlig det, hvor Landgrændsen støder til Havet og hvorfra, efter de almindelige folkeretlige Regler, Grændselinien skulde gaa perpendiculart paa Strandbredden, hvilket dog i det her foreliggende Tilfælde ikke kunde lade sig udføre, da man derved i knapt $\frac{1}{4}$ Mils Afstand fra Kysten vilde støde paa den danske Ø Manø, hvorfor der maatte tages Hensyn til et andet Punkt, nemlig Midtpunktet af en Linie dragen mellem Sydspidsen af den danske Ø Manø og Nordspidsen af den slesvigske Ø Romø. En Linie dragen gennem disse tvende Punkter vilde saaledes bestemme Grændselinien i det *nærmest ved* Landet beliggende Søterritorium. Dette Forslag adopteredes fra tysk Side, og blev Bestemmelsen saaledes vedtaget af Commissionen.

Fra tysk Side fremkom nu Paastand om, at Grændselinien videre ud i Nordsøen skulde være en lige Linie, der fra det omhandlede Midtpunkt stod perpendiculart paa den mellem Manø og Romø dragne Linie. Herimod gjorde jeg gældende, at det vilde være forbunden med meget store Vanskeligheder og Bekostninger i Havet at betegne en saadan *brudt* Linies Retning og at det, hvis saadant ikke blev udført paa en meget tydelig Maade, vilde kunne give Anledning til idelige Conflicter, ikke

alene med Hensyn til Forstrandsrettens Udøvelse, men fornemmelig ved Juvredybets Afmærkning og Afprikning, samt ved Skrabning af de i Farvandet beliggende Østersbanker, idet Juvredybet ved de stærke Strømningsforhold var underkastet betydelige Forandringer, og endelig ved at Østersbankerne kunne udvide og flytte sig. Jeg foreslog derfor *ikke* at vælge en brudt Linie til Grændsens videre Betegnelse i Nordsøen, men at forlænge den nærmest mod Land vedtagne Linie herud, og at betegne den paa en Maade, der vilde være synlig flere Mil ud i Havet, hvortil Ribe Domkirkes Taarn i Forbindelse med et ved Havets Rand opført synligt Mærke kunde tjene.

Dette mit Forslag blev vedtaget, og ytrede derpaa den Kgl. preussiske Commissair, at han nu skulde foranledige, at der snarest mulig mødte en Ingenieur med de fornødne Instrumenter for at bestemme Midtpunktet mellem Øerne Manø og Romø, samt det Punkt, der paa Grændsereguleringsprotocollens Kort er betegnet med Bogstavet P, og som paa Strandbredden betegner det Punkt, hvor det synlige Mærke skulde oprejses for i Forening med Ribe Domkirkes Taarn at betegne Grændselinien gennem Søterritoriet helt ud i Nordsøen.

Denne Ingenieur mødte ogsaa, og er det ham, der har aflagt Grændselinien for Søterritoriets Vedkommende saaledes, som den paa det, Grændsereguleringsprotocollen vedlagte og af hele Commissionen med Navn paategnede Kort, er angiven.

Af Ovenstaaende vil det formentlig fremgaa tydeligt, at det har været den samlede Grændseregulerings-Commissions bestemte Mening, at Grændsen i Søterritoriet

i Nordsøen skulde, saaledes som paa Kortet angivet, bestemmes ved en *lige Linie*, dragen fra Ribe Domkirkes Taarn, over et i Punktet P oprejst synligt Mærke og strække sig saa langt ud, som Søterritoret naaer.

De med Ministeriets Skrivelse fulgte 3 Bilag tilbagesendes herved.

F. C. G. S.

Til
Udenrigsministeriet.

Skibelund og dets Mindesmærker.

Ved Georgia la Cour Pedersen.

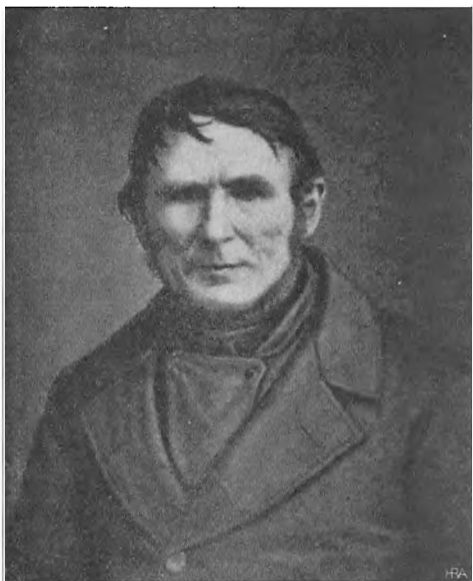
NAAR man fra Skibelund-Bankens Top ser ud over den nærmeste Omegn, er der intet, der flygtig set fortæller om, hvorfra Navnet stammer. — Kun enkelte smaa glimtende Stænk lidt i Syd viser os Kongeaaens Løb, der her saa vel som en Mils Vej mod Vest og neppe saa langt mod Øst danner Grænsen mellem Nørre- og Sønderjylland.

Lægger man derimod Mærke til den Række af Kæmpehøje, der findes paa begge Sider af Kongeaa-Dalen, opdager man enkelte Strandplanter paa den sandede Jordbund og ind under Bakkekammen endogsaa sine Steder Musling- eller Østersskaller mellem Sandet, og det er da i hvert Fald en rimelig Gætning, at her i gamle Dage har været saa stort et Vand, at Skibe har kunnet færdes forbi en frodig Egelund paa det Sted, hvor »Egepurren« nu staar som et »Storskovs Minde«.

Endnu kan Navnet »Foldingbro Fjord« lyde i Gammelmands-Tale, og mer end rimeligt er det at tro, at der har strakt sig en Fjord ind fra Vesterhavet, gennem Kongeaa-Dalen forbi Foldingbro helt hen til Skodborghus.

I Begyndelsen af forrige Aarhundrede laa Egnen her omkring som én stor Lynghede. Jorderne hørte dels

under Skodborghus, dels under Askov; men lidt efter lidt blev de solgte til nøjsomme Nybyggere, som bosatte sig her og opdyrkede Heden. Nu finder man kun Spor af Lyng ganske faa Steder ved Vejkanter og mellem Granplantningen. Men at denne blev begyndt for godt 30 Aar siden, har sin særegne historiske Aarsag. —

Peter Larsen Skræppenborg.

Da Sønderjylland i 1864 blev skilt fra Danmark, blev Rødding Højskoles Virksomhed standset, og dens tidligere Lærere, *L. Schrøder*, *H. Nutzhorn* og *Rasmus Fenger*, bosatte sig i Askov og begyndte den afbrudte Højskolegerning der.

De stod i nært Venskabsforhold til mange Sønderjyder, og

de vilde gerne saa tit som muligt fremdeles kunne mødes med dem og ved Sang og Tale styrke det fælles Haab om Danskhedens Bevarelse og Sejr. — Siden 1865 er der hver Sommer i Skibelund Krat holdt flere større og mindre, dels folkelige dels kirkelige Møder, som har vundet stor Tilslutning fra begge Sider af Grænsen.

Blandt de Mænd, som med Glæde deltog i disse Møder,

var *Peter Larsen Skræppenborg* fra Dons. Fra sin Ungdom af havde han været med i den alvorlige fynske Vækkelse, som i Tyverne og Trediverne bredte sig i videre Kredse. Livlig, varmhjertet og virksom som han var, blev han en af dens mest betydelige Lægprædikanter og har mangen Gang maattet bøde haardt for sin frimodige Bekendelse.

Efter den Tids Love maatte danske Lægmænd nemlig ikke samles om Salmesang og aandelig Tale, uden at Sognets Præst var til Stede, og naar de alligevel kom sammen til gudelige Forsamlinger, blev de tit forfulgte med Stenkast og straffede med Bøder eller Fængsel.

I disse trange Tider fandt de uventet en tro og udmærket Forsvarer i Grundtvigs Ven, den lærde og begavede Dr. *Jakob Kristian Lindberg*, der har gjort sig fortjent af den danske Menighed ved sin Oversættelse af Bibelen. — Han udgav i Trediverne et Blad, »Nordisk Kirketidende« og slog deri til Lyd mod den Uretfærdighed, at danske Folk maatte samles frit om Kortspil og Svir, men ikke om Brorsons Salmebog og Luthers Prædikener.

Sikkert har hans velskrevne Indlæg i denne Sag haft stor Betydning og vakt Opmærksomheden herfor, saa Lovene i sin Tid blev ændret og Forsamlingsfriheden sikret.

Samtidig vandt han Forsamlings-Folkenes og særlig Peter Larsens trofaste Venskab og Taknemlighed. Aldrig glemte han Lindbergs kampdygtige, ridderlige Forsvar, og da han i Sommeren 1869 en Gang kom til at læse et Stykke i »Fædrelandet« af Pastor Johannes Clausen om det smukke og ønskelige i at rejse Mindestene for fortjente Landsmænd paa deres Fødesteder, var han straks rede til at ville have en saadan rejst i Ribe for Jakob Kristian Lindberg.

Peter Larsen var altid hurtig i Udførelsen af sine Planer. Da han havde talt med en Del af sine nærmeste Venner og fundet Tilslutning hos dem, rejste han straks

Jakob Kristian Lindberg.

til København, valgte og købte Stenen og fik efter Grundtvigs Raad Indskriften indhugget i den. Paa den forreste Side, mod Syd, staar:

»Rejst af danske Bønder
til Minde om
Jakob Kristian Lindberg,
Guds og Folkets Mand.«

Paa den vestre Side staar:

»Født i Ribe den 8. Januar 1797.«

og paa den østre:

»Død i Lille Lyngby den 10. December 1857.«

Mindestenen for Jakob Kristian Lindberg.

Stenen blev sendt med en Skipper til Kolding, og da Peter Larsen derefter forespurgte sig hos Ribe Byraad om en passende Plads til den, opstod der forskellige Vanskeligheder med Hensyn til dens Anbringelse i Ribe, og han talte derfor med Schrøder i Askov, om den ikke kunde komme til at staa paa Kæmpehøjen i Skibelund Krat.

For at dette kunde ske, blev der hurtig dannet et Aktieselskab af Peter Larsens Venner fra begge Sider

af Grænsen. 20 Tdr. Land, dels af Krattet dels af Marken syd for dette, blev købt, og først i November 1869 blev Stenen afsløret i Overværelse af Lindbergs Børn og mange Venner.

Grundtvigs Sang »Vi saa en vældig Stridsmand« blev første Gang sunget ved denne Lejlighed. —

Skibelund-Foreningen, som Aktieselskabet kaldte sig, bestemte nu, at dens Ejendom skulde beplantes og forskønnes. —

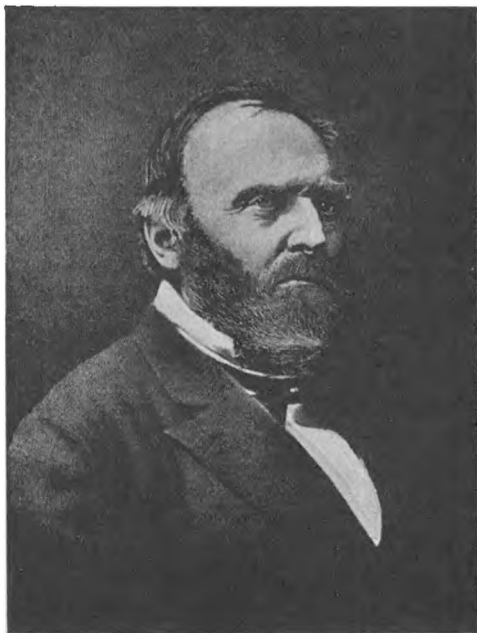
Klavs Dall.

Indtægterne fra Grundlovsfesterne er siden den Tid for en stor Del bleven anvendte i den Retning. Marken er nu paa 5 Tdr. Land nær kulegravet og tilplantet mest med Graner, og i selve Egekrattet har Granerne nu ogsaa de fleste Steder afløst de smaa vantrevne Egebuske, saa kun

de større Egetræer mod Øst har faaet Lov at blive staaende.

Virksomme og paa Træplantning kyndige Mænd som *Hans Jokum Lavridsen* i Vejen og *Klavs Dall* i Københoved tog sig i de første Aar særligt af Sagen. Den sidste skyldes det især, at den lille kratbevoksede Lavning øst for Lindbergs Høj blev ryddet og indrettet til den amfiteatraliske Festplads, hvor hver Sommer Hundreder, undertiden Tusinder af Mennesker samles til Grundlovsfester og andre folkelige eller kirkelige Møder.

Paa flere Maader viste denne trofaste, stilfærdige sønderjydske Bonde, Klavs Dall, sin Omhu og Glæde over disse Møder og Sagens Fremgang i det hele. Da han døde et halvt Aar før Peter Larsen i Dons, savnedes de begge hver paa sin Maade i Kredsen, og det faldt meget

Hans Andersen Krøger.

naturligt, at deres Mindestene blev de første af de Bavtastene, der nu krandser Festpladsen.

Stenene blev hentede i Københoved og afslørede i Sommeren 1875. Paa den ene staar:

»PETER LARSEN AF DONS,

f. 8. Oktober 1802, d. 6. Januar 1873.«

paa den anden:

KLAVS DALL AF KJØBENHOVED

f. 27. April 1814, d. 28. Juni 1872.◄

I September 1882 blev Mindestenen rejst for *Hans Andersen Krüger*. — En større Kreds af Venner og Landsmænd fra begge Sider af Grænsen tog Del heri,

Mindestenen for Hans Andersen Krüger.

og en Mindesang, særlig om hans første politiske Fremtræden i Rendsborg: »Det dønner i Rendsborg Stændersal«, blev afsunget ved Festen, som blev afholdt den 21. September samtidig med Mindestenens Afsløring.

Paa Stenens Forside, som vender ned mod Festpladsen, er indsat en Medaillon med hans Billede, og nedenunder:

HANS A. KRÜGER

FRA BEVTOFT

F. 6. APRIL 1816. - D. 27. AUGUST 1881.

Paa den modsatte Side, mod Øst:

»De danske Sønderjyders Tillidsmand og kaarne Talsmand«.

Paa den nordlige Side mindes hans Ord i Rendsborg i Marts 1848:

»De Herrer glemmer, at der er et dansk og dansksindet Sønderjylland.«

Endelig findes paa Sydsiden hans bekendte Valgsprog gennem hele hans Rigsdagstid:

»Vi ere Danske, ville vedblive at være Danske!
Berlin 1867 til 81.«

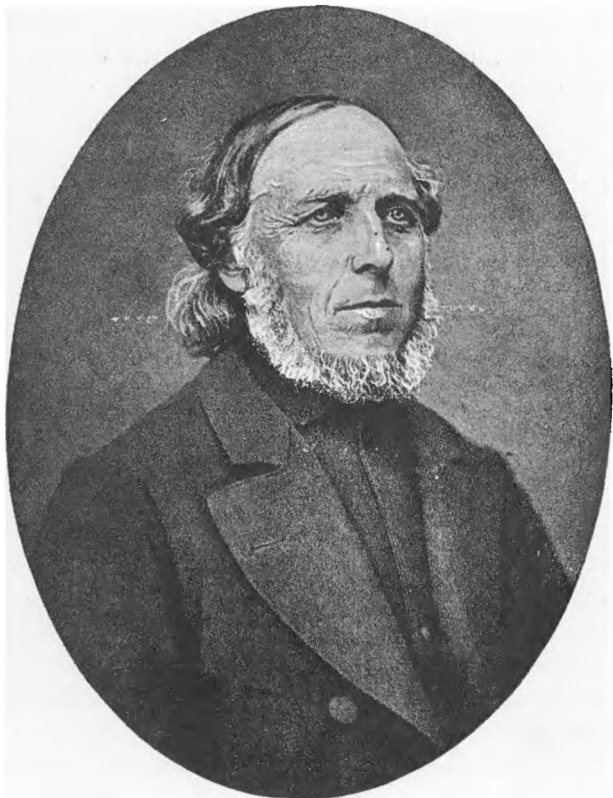
I faa Ord finder vi altsaa her hele hans politiske Levnedsløb gengivet. —

Ti Aar efter døde den nørrejdske, bekendte og begavede Rigsdagsmand, *Niels Jokum Termansen* fra Gammelby, født den 15. Marts 1824, død den 9. Maj 1892. Han havde i mange Aar været en paaskønnet og udmærket Taler ved Festerne her i Skibelund, var en agtet og afholdt Mand over alt — ikke mindst paa sin Hjemegn — og en Pryd og Hæder for det Folk, han tilhørte. Rimeligt var det derfor, at hans Mindesten blev føjet med ind i den Kreds af Stene, som er rejst for denne Egn's Mærkesmænd. Det maa kun beklages, at Stenen, som bærer hans Navn, er for lille og uanselig. — Med fuld Føje er han bleven nævnet »Danmarks lærdeste Bonde«, som han sikkert var en af dets mest trofaste Sønner.

Samtidig med Termansen levede Præsten *Hans Sveistrup*.

Som ung Mand fik han Lykke til at vække en Kreds af Sønderjyder, mens han stod som Sognepræst i Rød-

ding og Skrave. Da han senere et Par Aar efter Krigen 64 nægtede at aflægge Ed til den prøjsiske Regering, blev han afskediget som Præst, men vedblev at staa

Nials Jokum Termansen.

som fri Ordfører i samme Menighedskreds, der endnu som Frimenighed i Rødding ærer og elsker hans Minde. — De sidste 23 Aar af sit Liv (han døde i Aaret 1893) var han Sognepræst i Vejen og Læborg. — Også han

mindes med Tak som Taler ved Skibelund-Festerne, hvor han gennem mange Aar mødtes med Venner fra den søndre Side. Dem tilegnede han sin Prædiken-Samling »Trøst i Trængsel«, og altid laa deres Sag ham varmt og levende paa Sinde.

Han var i sin Tid en Ven og trofast Støtte af den danske Højskole, som blev rejst i Rødding 1844. — Da dens Jubilæum 50 Aar efter blev højtideligholdt, i Askov og Skibelund, var det med god Grund, at den Sten, som bærer hans Navn og Billede, fik sin Plads paa det kendte Sted. — Han er født 1815.

Samme Dag afsløredes Nabo-Mindestenen for Sønderjyden *Hans Didrik Kloppenborg* af Københoved, født 1802, død 1882.

Præsten Hans Sveistrup.

Den store anseelige Gaard dér, som nu ejes af hans Dattersøn og Navner, er i Halvtredserne bygget af ham. Som den rager op mellem de øvrige Bøndergaarde, stod han gennem mange Aar som sin Egns mest iøjnefaldende Skikkelse. Uforsagt, selvhjulpen og kæmpestor, mindede han om den gamle Sagas Helte: Ejnar Tambeskælver, Thorgny Lagmand og andre. — Altid var han den første,

naar det danske Sindelag skulde vises, repræsentativ og selvskreven i enhver Sendefærd færdedes han »med lige Værdighed i Borg og Hytte«.

Frederik den 7. havde i sin Tid hædret ham med

Hans Didrik Kloppenborg.

Danebrogskorset. — Sammen med sin Ven H. A. Krüger havde han under den første slesvigske Krig vist den danske Hær mange Tjenester, og skulde en Sag fremmes, tog han fat med alle de Midler, der stod til hans Raadighed. Da Sveistrup og senere hans Ven og Efter-

mand, Cornelius Appel, stod som Ordførere i de fri Menighedskredse i Rødding og Skrave Sogne, aabnede han sin store og smukke Sal for dem og deres Tilhørere og udviste herved gennem mange Aar en stor og ualmindelig Gæstfrihed.

Det lille af Kampesten opførte og med Danebrogs-Farver smykkede Hus, »*Frihed*», lige ved Kongeaaens nordlige Bred, er i 1870 opført af ham og har ogsaa sin særegne lille Historie at fortælle. —

Under Krigen, som den Sommer førtes mellem Frankrig og Prøjsen, voksede Haabet uvilkaarligt hos alle Danske baade nord og syd for Grænsen om, at Tiden nu nærmede sig, som vilde nøde Prøjsen til at slippe sit Bytte fra 1864.

Kendeligt var det ogsaa, at Sejrherrerne følte sig usikre og frygtede, at Førerne mellem den danske Befolkning skulde opagitere en Stemning, der maaske kunde blive farlig for Prøjserne, hvis Krigslykken forlod dem i denne nye Kamp.

H. A. Krüger, Sigfred Ley og fire eller fem andre betydelige danske Mænd fra Sønderjyllands Vestkyst blev derfor arresterede og førte fra deres Hjem langt ned i Prøjsen til en lille Fæstning, Løtzen, nær ved den russiske Grændse, hvor de i mange Uger levede som Statsfanger.

C. Appel i Rødding og Kloppenborg i Københoved frygtede ikke uden Grund, at Turen maaske ogsaa kunde komme til dem.

Appel rejste derfor til Danmark og opholdt sig der det meste af Sommeren, men Kloppenborg, som vanskelig kunde være ret længe hjemme fra, lod sig opføre et lille Hus paa en Jordlod, han tidligere havde købt lige nord for Kongeaaen. Der havde han alt længe

haft en Aalegaard, og der havde han en privat Vej og Bro over Aaen.

Her tilbragte han en Del af Tiden den Sommer og kunde let trække sig tilbage dertil, om nogen skulde komme ham for nær med en Arrestordre. — Men alt som Sommeren gik, og Prøjsernes Sejre blev kendt Verden over, blev Stemningen alt andet end overmodig hos de danske Sønderjyder, saa Prøjserne fandt sig ikke foranledigede til at uskadeliggøre og sikre sig flere af Folkeførerne.

Kloppenborg fik Lov at færdes paa sin vante Vis. — Han fik Huset nord for Aaen malet med røde og hvide Farver, fik rejst en rød- og hvidmalet Flagstang og glædede sig ved saa tit som muligt herovre at kunne hejse Danebrog uden for det Hus, over hvis Dør Indskriften »*Frihed*« sammen med Kloppenborgs og hans Kones Navne endnu fortæller om de Tidens Begivenheder.

Samme Aar skete det, at en fangen fransk Officer brød ud af sit Fangenskab og flygtede nord paa igennem Sønderjylland for paa den Maade at komme bort fra det prøjsiske Regimente. Han døjede naturligvis mange Ængstelser og Farer, maatte den meste Tid skjule sig om Dagen og færdes om Natten for ikke at blive greben.

Omsider mærkede han med Glæde, at Sproget, der lød omkring ham, blev et andet, at de røde og hvide Farver mer og mer blev almindelige paa Huse og Gaarde, og haabede derfor snart at naa Grænsen.

Alligevel faldt Vejen ham lang og besværlig. Fremmed, forkommen og udaset, som han var, kastede han sig til sidst udmattet ned paa Marken lige syd for Kongeaen opgivende Haabet om at kunne naa Grænsen uden at blive anholdt. — Fra en lille Brink, hvor han mod-

løs og forknytt havde sat sig, saa han Aaløbet ganske tæt ved sig saa vel som en Bro over mod det lille pyntelige Hus. Hurtigt fik han igen Mod, og da han kort efter stod foran Huset og saa Indskriften over Døren, som ikke var »tydsk«, mens Ordet »Frihed« mindede ham om »Freiheit«, hvis Betydning han kendte og skattede, bankede han dristigt paa og fandt god Modtagelse og Hjælp hos Kloppenborgs Folk, som boede der.

Herfra blev han kort efter ledsaget til Skodborghus Kro, hvor en nærboende Kontrollør blev tilkaldt, som kunde tale fransk med ham og forstaa hans Meddelelser. — Der blev sendt Bud til Askov Højskole, og dens Lærere og Elever kom snart efter der ned for at hilse paa ham og ønske ham velkommen til den Frihed, han saa længe havde søgt, og som Huset »*Frihed*« først havde varslet ham.

Da han snart efter var kommen til Kræfter, drog han over København hjem til Frankrig.

Men endnu fremdeles, og især mens gamle Kloppenborg levede, blev de danske Mærkedage hædrede og ihukkommede med Flåging paa »*Frihed*«s Grund.

I Sommeren 1893 købte Skibelund-Foreningen 10 Td. Land ind til sin Ejendom og Bakkedraget mod Øst blev snart efter tilplantet.

Oberst Dalgas besøgte den Sommer Skibelund, gav gode Raad med Hensyn til Plantning og Udluftning og talte samme Dag ved et Møde i Krattet om Hedeselskabets Virksomhed og Plantesagen i det hele, som han jo særligt satte Pris paa.

Stedet her tiltalte ham, og han færdedes med stor Interesse omkring i Plantningen og gav sit Bifald til Kende ved flere Forslag om Udsigts-Pladser, Veje og Spadseregange, der snart efter blev anlagte.

Siden den Tid har en af de smukkeste Pladser i Krattet baaret hans Navn, skønt intet synligt Mindesmærke om ham er knyttet dertil.

Snart voksede de smaa Graner og Løvtræer mod Øst godt til, og den granklædte Bakkekam udmærker sig nu særligt fremfor den tidligere tilplantede Del ved sine fri og vide Udsigter især ud over Sønderjylland.

Mindestenen for Magnus den Godes Sejr paa Lyrskov Hede Mikkelsdag 1043 har særligt forskønnet denne Del af Plantningen og fører Tanken tilbage til den Tid, da denne sejrriege Kamp stod mellem Nordens Folk og deres sydlige Naboer.

Fra en helt anden Side end nogen af de tidligere Mindestene er dette Kunstværk blevet føjet med ind i Skibelunds Mindekrans.

Da Begivenheden, som her er mindet om, ligger saa langt tilbage i Tiden, og Giveren, som har skænket Pladsen her denne Mindesten, opholder sig saa langt borte herfra, vil det maaske være paa sin Plads at fortælle lidt baade om Magnus den Gode og den Mand, som har haft Lyst og Evne til at oplive og forherlige hans Minde.

Det er vor berømte Landsmand, Digteren, Statsraad Thor Lange, som i mange Aar har opholdt sig i Moskva, der her skal nævnes som Giveren af dette sjældne Mindesmærke.

Skønt han fra sin Ungdom af har levet langt borte fra sit Fædreland, er hans Kærlighed til det usvækket, og hans danske Sympatier har flere Gange givet sig til Kende — blandt andet derved, at han har ladet rejse flere Mindesmærker her hjemme for historiske Begivenheder eller Enkeltmænd som for Valdemar den Stores Sejr paa Gratehede — for Bent Kongebroder — Thomas Kingo o. fl.

Tabet af Sønderjylland var en Hjertesorg for ham som for alle Danske, og Sønderjydernes trange Stilling under det fremmede Herredømme ligger ham varmt og

Mindestenen for Magnus den Gode.

levende paa Sinde. Maaske netop derfor havde han nu faaet Lyst til at rejse et Minde for Sejren paa Lyrskov Hede tæt ved Byen Slesvig, men da de prøjsiske Myn-

digheder ikke vilde tillade, at Mindestenen blev rejst paa selve Pladsen, skulde den staa saa nær Grænsen som muligt, og Skibelund blev da valgt som det naturligste og mest passende Sted.

Kunstneren Niels Skovgaard fik Arbejdet overdraget og valgte da at fremstille Kong Magnus selv i Spidsen for sin Hær, som han i Snorres Norges Krønike er fremstillet i følgende Vers af en af den Tids Skjalde:

»Brynjeløs i Vaabenbrag
 Hordekongen stævned,
 Og for Øksens Tordenslag
 Blege Isser revned!
 Hellebarden førte han
 Stolt i Hænder baade,
 Bad for Lykke og for Land
 Himmelkongen raade!«

Endvidere:

»Kong Magnus var da selv for sand
 Sin Kæmpefylkings Spidse.
 Sin Hungers bedste Banemand
 Ham kaldte Ravn tilvisse.
 Thi hvor man ham i Aande saa,
 Der milevidt paa Heden laa
 Og Venderne i Dyngel!«

Kampestenen, som Kunstværket skulde fremstilles i, er bleven hentet $1\frac{1}{2}$ Mil herfra paa Drostrup Hede. Den blev, før Arbejdet begyndte, stillet paa Pladsen og fastmuret der. Den er omtrent $6\frac{1}{2}$ Fod høj med en flad Side vendt mod Nord, for nedden omtrent $3\frac{1}{2}$ Fod bred.

Mod Syd mødes begge Stenens Sider, saa Magnus-Skikkelsen der kunde fremstilles som »sin Kæmpe-Fylkings Spidse.« Man ser ham brynjeløs med begge Hænder løftende sin Økse (Helle) til et vældigt Slag. Bag ved ham paa begge Sider ses hans brynjeklædte Kæmper.

Kongebanneret vajer over hans Hoved, og Ravnene flokkes om det ventede Bytte.

Endvidere ser vi *Glød*, Hellig Olavs Klokke i Nidaros, som betegner os »Klokkeklangen paa Lyrskov Hede«, der, som senere skal fortælles, før Slaget opildnede og styrkede Magnus' og hans Mænds Tro paa Sejren mod den langt overvældende Fjendehær.

Hele Magnus den Godes Historie træder os nær og giver os Lyst til gennem Snorre og Sakse at lære ham nærmere at kende.

Vi ser med Glæde deraf, med hvor stor en Kærlighed han blev modtaget af det norske Folk, da han som 15-aarig Ungersvend faa Aar efter sin Faders Død paa Stiklestad blev hentet hjem fra Garderige; hører hvordan hans Faders gamle trofaste Ven og Skjald, Sighvat, hilser ham velkommen med de Ord:

Hil Dig, Konning, alt som en Mand
Hjem Du drager med Mod i Bringel
Favn ham kærligt, mit Fædreland,
Favn ham liden og stor paa Tinge,

og mærker, at hans Ord fandt Genklang hos Nordmændene, saa de med Glæde fulgte Hellig Olavs Søn i hans mange sejrige Kampe og gav ham Tilnavnet »den Gode«. Da han efter Aftale med den danske Kong Hardeknud efter dennes Død med Rette blev Danmarks Konge, var det vel næppe med hele Folkets fulde Bifald, at den norske Konge fik Riget frem for den danske Svend Æstridsen, og ikke uden Grund berømmer Sakse Danskerne, som trods deres Ønsker i anden Retning holdt det givne Ord.

Men da Magnus, efter at Svend har gjort Oprør, kommer herved for at tugte ham og samtidig hører

om Sønderjydernes Nød ved Venderhærens Overfald, og altsaa har Valget mellem at gaa mod sin egen personlige Fjende og sit Folks Fjender, da vender han sig straks mod disse for at forsvare sit Folk.

Han lod da Svend redde sig ved Flugten og drog selv mod Syd, til han paa Lyrskov Hede mødte Fjendehæren og laa Natten før Slaget i urolige og ængstelige Tanker. Da blev han henimod Morgen styrket af Drømmesyntet, hvori hans Fader opmuntrer ham til at gaa trøstigt frem mod Hedningehæren og føjer til: »Naar Du hører min Lur klinge, skal Du begynde Kampen og vinde Sejr.«

Troen paa Hellig Olavs Lur blev ikke beskæmmet. Magnus vandt en glimrende Sejr over Venderne, og Sakse slutter Fortællingen herom med de Ord: »Da kaldte ogsaa Danskerne ham den Gode.«

Paa Bagsiden af Stenen staar Thor Langes stemningsfulde Vers:

Magnus, tvende Rigers Pryd,
Unde Gud Din Kongesjæl
At se Nordens Grænsepæl
Atter rykket frem mod Syd.«

Under neden staar: »Rejst af Thor Lange 1898«, og gemt imellem et Par af Kæmpeskikkelserne paa den østlige Side findes Kunstnerens Navnetræk: N. K. S.

Da Mindestenen Aarsdagen for Slaget ved Lyrskov den 29. September blev afsløret, kappedes flere danske Mænd med Skjaldene fra Magnus-Tiden om i Tale og Sang at fremhæve hans Betydning.

Flere sjælden smukke Lejlighedsdigte blev afsungne, hvori Sønderjydernes Stilling dengang som nu særligt er ihukkommet. Som Eksempel dette lille Vers til Tonen *Høje Nord*:

»Stærke Sten mer end Ord
 Skal Du til vort Hjerter tale
 Om de sønderjydske Dale,
 Hvor de danske Minder gror.
 Og staar Landet stedt i Vaade,
 Mind om Magnus og hans Mænd.
 Gud tør raade, saa vi fange Sejr igen.

Hidtil har Magnus-Stenen staaet som Egnens største Pryd; men den 27. Juli i denne Sommer (1903) er den endvidere bleven beriget med et nyt Kunstværk.

Mindesmærket for Modersmaalet af Kunstneren Niels Hansen Jakobsen fra Vejen blev nemlig den Dag afsløret.

Stenen er en Gave til Skibelund fra Bankdirektør, Konferensraad *A. Heide* i København. Den er udført i bornholmsk Granit, omtrent 10 Fod høj, og forestiller en ung smuk Kvindeskikkelse, som velsignende og opmuntrende lægger sine Hænder paa »Digteren *Edvard Lembcke*«s (f. $\frac{15}{8}$ 1815, d. $\frac{22}{3}$ 1897) og »Historikeren *A. D. Jørgensen*«s (f. $\frac{11}{8}$ 1840, d. $\frac{5}{10}$ 1897) Hoveder.

Man kommer uvilkaarlig til at tænke paa Lembckes bekendte Sang om Modersmaalet, hvori det bliver sammenlignet med »en højbaaren Jomfru, en ædel Kongebrud«, og om hvem det tilføjes, »hun er saa ung, og saa yndig ser hun ud«.

Sjældnen har vist en Kunstner med større Held fremstillet en Digers malende Beskrivelse, end det her er lykkedes at fremstille Kongebruden.

Til de mindste Enkeltheder med Slør og Krone er hendes Ynde fremstillet, og som hendes vemodige og dog lyse, langtrækkende Blik synes at overskue det danske Sønderjylland, hvis Digter og Historiker hun særlig paa skønner og velsigner, er det som en Selvfølge, at vi maa sande det samme Digts Ord, der er indhugget paa Stenen: »Hun lægger os paa Læben hvert godt og kraftigt Ord«.

Skønt der heller ikke ved Afsløringen den 27. Juli savnedes kønne Lejlighedsdigte, vil det dog snarest blive før nævnte Sang til Modersmaalets Pris af Lembcke, som Tilhørerne ved at betragte Kunstværket næsten uvilkaarligt maa istemme.

Om dette — som om Magnus-Stenen — har Kunstnerne sat flere Sten til Siddepladser i den Afstand, hvorfra de, helst en sollys Dag, ønsker deres Værker sete.

— I de 34 Aar, som nu snart er gaaet, siden Skibelund-Foreningen blev stiftet, er dens Bestræbelser for at forskønne Pladsen lykkedes over Forventning.

Egnens Folk besøger nu jævnlige om Sommeren Skibelund. — Foruden ved de store Fester ser man tit Turister eller større Selskaber fra Landets øvrige Egne flokkes her, ikke alene for at oplives ved Plantningens frodige Vækst paa den fattige Jordbund, men ogsaa for at se Mindestenene og især for at beundre og glædes ved Konge- og Dronningestenen, som hver paa sin Vis taler sit stille, men manende Sprog til alle Danske, der har sit Fædreland og Modersmaal kært.

Sikkert vil i Særdeleshed Egnens bosiddende Folk mer og mer føle sig taknemlige mod de danske Rigmænd, der har givet Landsbyfolk Lejlighed til i deres hjemlige Egn at faa et Møde med Kunstens Størværker, som sjældent eller aldrig bliver dem til Del. — Thor Langes som Aksel Heides Navne bør i Forbindelse med N. Skovgaards og Hansen Jakobsens derfor fremdeles nævnes med Tak paa »Skibelund Hede«.

Siden det før saa ensomme Sted nu ser saa mange Sommergæster, er det med god Grund, at det lille Hus, som fra første Færd har ligget paa Foreningens Ejendom, i de senere Aar er blevet istandsat og udvidet, saa

der hver Sommer fra 1. April til 1. Oktober kan holdes Restauration.

En anden Bygning, som ogsaa ligger paa Foreningens Grund, er Skibelund Efterskole. Den blev først bygget 1874 som et lille 6 Fags Hus syd for Krattet, hvor i der dengang blev Børneskole dels for Egnens Børn, dels og især for sønderjydske Børn, som bedst paa den Maade kunde faa Del i dansk Undervisning.

Skibelund Efterskole.

Trods den Ulempe, at selv nærboende Børn ikke maatte gaa over Grænsen til Skole, men skulde opholde sig der som Kostgængere, fandt Skolen ret god Tilslutning, og Bygningerne blev derfor i de følgende Aar gentagne Gange udvidede.

Men da de prøjsiske Myndigheder 1884 forbød sønderjydske Forældre at sende deres Børn over Grænsen i den skolepligtige Alder, og disse, efter at have ført og tabt en aarelang Proces herom, maatte tage deres Børn hjem og lade dem søge den prøjsiske Statsskole, blev Skibelund Friskoles Eksistens haardt truet. —

Aaret efter begyndte den derfor sin Gerning som Efterskole. I 1897 blev dens Bygninger fremdeles udvidede — for en stor Del ved Skibelund-Foreningens velvillige Hjælp. —

Den samler nu hver Sommer en lille Flok Piger og om Vinteren en større Flok Drengene i Alderen fra 14 til 17 Aar.

Eleverne er mest fra Sønderjylland, og de søger her saa vidt muligt at indhente lidt af, hvad der for den sønderjydske Ungdoms Vedkommende bliver saa helt forsømt i Barnealderen. Dansk, Læsning, Skrivning og Historie er derfor Hovedfagene; men der undervises tillige i Geografi, Naturfag, Regning, Tegning, Gymnastik, Sløjd og Husflid, som for Pigernes Vedkommende i Haandarbejde af forskellig Slags.

Samtidig bliver der fremdeles holdt Friskole for nogle nørrejydske Børn.

Rytterfægtningen ved Vorbasse

den 29. Februar 1864.

Foredrag ved Historisk Samfund for Ribe Amt's Møde i Bække
den 25. September 1903.

Af Premierløjtnant O. F. Gedde, Ribe.

EFTER at Dannevirkestillingen var opgivet Natten mellem den 5. og 6. Februar 1864, gik Størstedelen af den danske Hær tilbage til Flankestillingen Dybøl—Als, og kun en mindre Del, nemlig 3. og 4. Division, bestemtes til at besætte den nørrejydske Grænse.

Den oprindelige Ordre for disse 2 Divisioner lød paa at yde saa stærk Modstand som mulig ved Grænsen. Tvang Fjendens Overmagt dem tilbage, skulde 3. Division gaa til Fredericia, medens 4. Division skulde trække sig op gennem Nørrejylland. Divisionen skulde søge at gøre Fjenden saa megen Skade som mulig og forhindre ham i at brandskatte.

Hvorledes disse Opgaver løstes, skulle vi ikke komme nærmere ind paa her; men kun beskæftige os med en enkelt Eskadron af 3. Dragonregiment, nemlig 5. Eskadron under Kommando af Ritmester Moe. — Denne Eskadron havde den 15. Februar erholdt Ordre til at afgaa fra Hesselballe, hvor den laa i Kvarter, til Estrupgaard for derfra at bevogte Overgangene over Kongeaaen ved Skodborghus og Foldingbro samt ved Patrouiller og civile Folk skaffe sig Underretning om

Fjendens Foretagender mod Vest og stadig holde Divisionen underrettet herom. — Under en eventuel Tilbagegang skulde Eskadronen ved sin Optræden søge at bringe Fjenden den Tro, at vi havde større Troppemasser i den vestlige Del af Jylland. — I Overensstemmelse med det Eskadronen tildelte Hverv træffe vi den, den 16. Februar, med Hovedstyrken paa Estrup, Feltvagter ved Skodborghus og Foldingbro — hvorfra patrouilleredes mod Jels, Rødding og Ribe — og Observationsposter i Vejen og Eskelund. Med Assistance af Civiløvrighederne ordnedes i Løbet af de følgende 2 Døgn Estafetlinier til Vamdrup, Ribe og Varde med Observation de paagældende Steder. — Allerede den 19. om Morgenen erholdt Eskadronen imidlertid Ordre til at trække sig tilbage og søge nærmere Forbindelse med Divisionen, der var gaaet tilbage til Vejlestillingen.

Den 22. træffe vi Eskadronen i Bække, hvorfra langt udgaaende Patrouiller udsendtes mod Syd og Vest. Den 23. meldes fra Sognefogden i Gjesten, at en fjendtlig Patrouille paa ca. 70 Heste var gaaet frem over St. Andst og havde gjort Holdt i Vejen. Da man formodede, at Fjenden vilde gentage denne Patrouillegang den følgende Dag, gik Eskadronen frem til et Baghold ved Vejen Mølle; men Fjenden viste sig ikke. — Som Følge af, at Fjenden gennem civile Efterretningsmænd stadig blev holdt underrettet om Eskadronens Bevægelser, forlagdes denne — for at vildlede Fjenden — den 24. om Eftermiddagen til Vorbasse, men efterlod dog en Observationspost i Bække.

Den 26. søgte Eskadronen at afskære en fj. Eskadron, der var gaaet frem til Ø. Gjesten; men denne erholdt for tidlig Melding om vor Fremrykning, hvorefter den skyndsomst forsvandt. For at skuffe Fjenden, der som

alt nævnt stadig erholdt Efterretninger gennem Spioner, gik Eskadronen ikke tilbage til Vorbasse, men derimod til Fitting. Den 27. udsendtes kun de sædvanlige Patrouiller. Den 28. forlagdes Eskadronen atter til Vorbasse, og det var da Bestemmelsen, saafremt Meldingerne fra Patrouillerne ikke vare foruroligende, at afholde Hesteparade, som i høj Grad tiltrængtes, den 29. om Morgen. Ved samme Lejlighed vilde den Medicin blive uddelt, som Distriktslægen fra Grindsted havde anordnet for Eskadronens Syge.

Eskadronen var den 28. fordelt som følger:

Sikringsdele	{	1 Underofficer og 6 Mand: Feltvagt ved Kragelund Huse.
		1 Underkorporal og 6 Mand: Feltvagt ved Bække.
		1 Overvagtimester (Jøns), 1 Underofficer,
		1 Underkorporal og 15 Mand: Piket ved Skjødegaard.

1 Officer (Sekondløjtnant Sauerbrey) og 20 Mand indkvarterede paa Skjødebjerggaard og Resten, 2 Officerer (Ritmester Moe og Premierløjtnant Castenskjold), 4 Underofficerer, 1 Trompeter og 41 Menige indkvarterede i Vorbasse.

Om Fjenden vidste man, at han stod med sine yderste vestlige Forposter Syd for Lejrskov, og at der derfra foretoges Patrouilleringer i Omegnen. Da de Patrouiller, der den 28. om Aftenen vare fremsendte over Gjesten, vendte tilbage om Morgen den 29. og meldte, at alt var roligt hos Fjenden, samt da Sognefogden fra Gjesten, Gaardejer Hansen, der kom til Vorbasse om Morgen, heller ikke havde hørt noget til Fjenden, bestemte man at afholde Hesteparaden. Denne blev afholdt i Vor-

basse, og Mandskabet sendtes, efterhaanden som de vare færdige, tilbage til Kvartererne.

Da de sidste Dragoner vare redne bort, omtrent Kl. 11, indtraf samtidig følgende Meldinger: En Spionefterretning, at fj. Husarer om Morgenens Kl. 5 vare brudte op fra Gjelballe og Vranderup. Melding fra Pikettet, at Forposterne bleve angrebne. Melding fra Feltvagterne, at disse vare kastede, og at ca. 2 fj. Eskadroner gik mod Vorbasse. En Stafetefterretning fra Bække, at fj. Husarer vare i Gjesten.

Løjtnant Sauerbrey red nu hurtigst mulig i Retning af sit Kvarter paa Skjødebjerggaard, medens der i Vorbasse blev blæst til hurtig Udrykning, og Bagagen dirigeredes tilbage til Heinsvig. Cirka 10 Minutter efter at Meldingerne vare indtrufne, var der i Vorbasse samlet nogle og tredive Dragoner, med hvilke Eskadronschefen, Ritmester Moe, og Premierløjtnant Castenskjold rede mod Skjødebjerggaard, medens en Underofficer fik Ordre til at samle de Folk, der endnu ikke vare mødte, og med disse indtage en Observationsstilling mod Bække.

Forinden vi gaa videre i Beskrivelsen af den Fægtning eller rettere den Række af Sammenstød, som nu fandt Sted, skulle vi med et Par Ord omtale den Fjende, Eskadronen havde over for sig.

Et fjendtligt Detachment under Kommando af Oberstløjtnant v. Rantzau, der laa indkvarteret i Vranderup, Gjelballe og Skanderup, havde gennem sine Rytterpatrouiller erholdt Melding om, at en dansk Eskadron laa i Vorbasse og Bække. Som Følge heraf befalede Oberstløjtnant Rantzau, at der den 29. skulde foretages en Rekognoscering i denne Retning. 4. Eskadron af 8. Husarregiment skulde fra Gjelballe over Egholt og Ravnholt rykke mod Bække. 2. Eskadron fra Skanderup

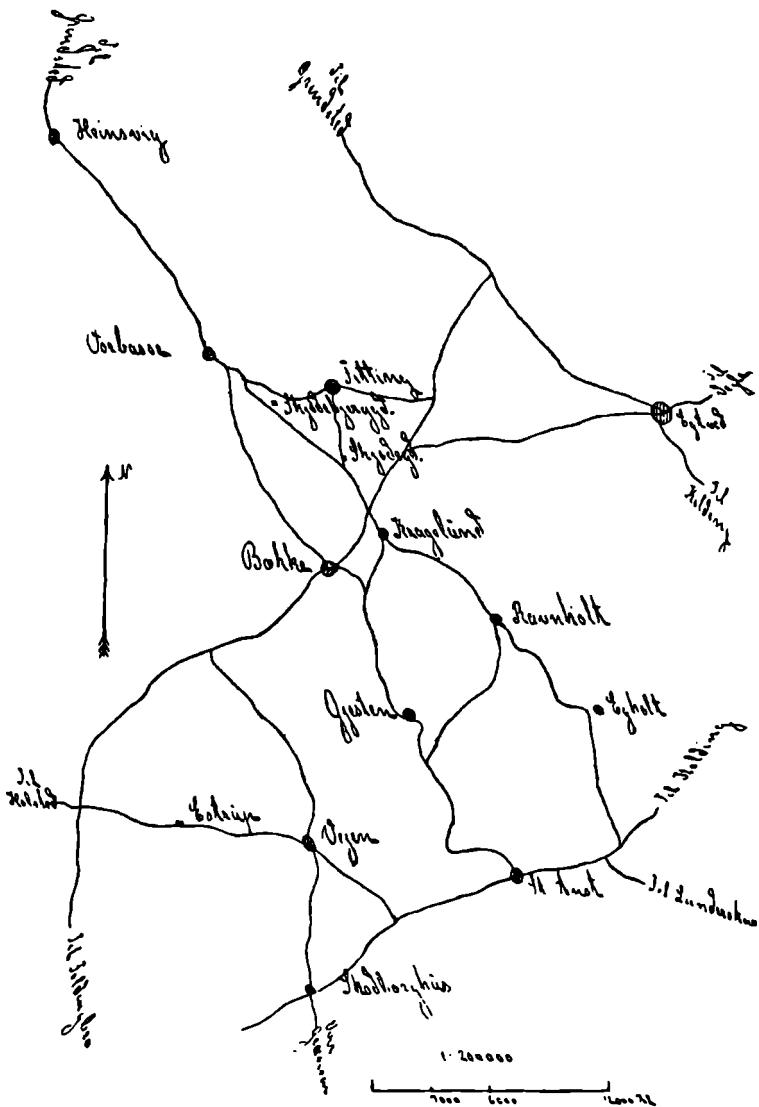
over St. Andst og Vester Gjesten sammesteds hen, for derefter i Forening at gaa mod Vorbasse. Af disse 2 Eskadroner er det egentlig kun 4. Eskadron under Ritmester v. Grodtzki, der kom til at tage aktiv Del i Kampen ved Vorbasse.

Efter disse orienterende Bemærkninger angaaende den fjendtlige Styrke, vende vi tilbage til vore Forposter for at følge Kampens Gang.

4. Eskadron kastede sig over Feltvagten ved Krage-lund Huse, medens 2. Eskadron overfaldt Feltvagten i Bække. Begge Steder blev 1 Dragon tagen til Fange. Efter at vore yderste Forposter saaledes vare kastede, rykkede hele 4. Eskadron og en Deling af 2. Eskadron (3 Delinger bleve holdende i Bække) frem mod Skjøde-gaard, hvorfra Pikettet under Overvagtimester Jøns kastede sig imod dem. At denne lille Styrke ikke kunde mod-staa Fjendens Overmagt, er indlysende. Overvagtimesterens Hest styrtede, og han blev tillige med et Par Dragoner tagen til Fange, medens Resten af Pikettet flygtede i Retning af Skjødebjerggaard. Indkvarteringen her rykkede ganske vist frem, for en Del af Dragonernes Vedkommende med Staldkittel paa og paa usadlede Heste, men der fandt intet Sammenstød Sted; vore Dragoner gjorde — overvældede ved Synet af Fjendens Overmagt — omkring og flygtede bag Skjødebjerggaard.

I dette Øjeblik indtraf Sekondløjtnant Sauerbrey, og da Fjenden standsede ved Skjødebjerggaard for, inden Fremrykningen fortsattes at undersøge, hvor meget der stod bag Gaarden, lykkedes det Løjtnanten, der var godt lidt af Folkene og kendt som en rask Karl, ved sin bestemte og rolige Optræden at faa Hold paa Folkene. Og da han vidste, at det gjaldt om at vinde Tid for Eskadronen, kastede han sig modigt mod den langt over-

Ikke
over
Jæren om Bokke

legne Fjende, der nu brød frem fra Skjødebjerggaard. Fjenden modtog dog — uvist af hvilken Grund — ikke Angrebet, men veg atter tilbage bag Skjødebjerggaard. Da Løjtnanten, som Følge af denne Manøvre, befrygtede et Baghold, standsede han og sendte en lille Patrouille ud til Siden for at se, hvor meget der var bag Gaarden.

Nu greb Fjenden atter Offensiven og rykkede frem, dog kun i Trav, medens man fra de fjendtlige Officerer hørte Raabene: »Vorwärts, Kerls! — Vorwärts, Kerls!» Løjtnanten udbrød da: »Ja, jeg skal F g . . . mig give eder Vorwärts«, hvorpaa han med sin lille Flok paa ca. 40 Mand kastede sig i Karriere mod Têten, som han væltede. Da Husarerne formodentlig samtidig opdagede den Styrke, der rykkede frem fra Vorbasse, og da en af vore Underofficerer, Voss, der havde ligget indkvarteret med 3 Mand paa en lille Gaard Sydvest for Skjødebjerggaard og tidligere ganske rolig havde ladet Tyskerne gaa forbi, nu under høje Hurraraab angreb dem i Ryggen, troede de rimeligvis, at disse 4 Mand vare Forløbere for en hel Eskadron, og at de saaledes vare omringede af danske Dragoner paa alle Sider. De grebes derfor af en panisk Skræk og gjorde — trods deres Officerers Anstrængelser — omkring og jøge i vild Flugt tilbage mod Kragelund, bestandig skarpt forfulgt af vore Dragoner.

Da en af Ritmester Moe mod Bække fremsendt Patrouille meldte, at de 3 fjendtlige Delinger, som stode her, vare begyndte at rykke frem, standsede Forfølgningen ved Kragelund Huse. Dragoneskadronen trak sig derefter tilbage bag den Korsvej, der dannes af Vejen fra Foldingbro over Bække til Egtved og Vejen fra Ravnholt over Kragelund til Vorbasse. Herfra afsendtes den første Melding til Divisionen.

Fjenden trak efterhaanden sine Delinger sammen og marcherede tilbage ad den Vej, han var kommen.

En morsom Episode under Kampen er Overvagtimester Jøns' Befrielse. Overvagtimesteren stod, efter at han var bleven tagen til Fange, da Pikettet blev kastet, efter Ordre til Fods paa Heden og saa Kampen bølge frem og tilbage. Saa styrtede der en Husar ved Siden af ham. Overvagtimesteren griber hurtig Hesten i Tøjlen og river Sablen fra Husaren, hvorpaa han svinger sig i Sadlen. Da Stigremmene vare for korte, tvang han Husaren til at spænde dem ud, hvorpaa han galloppe-rede af Sted for at deltage i Kampen.

Efter at Forfølgningen var standset ved Korsvejen, begynde Opsamlingen af de saarede, ved hvilket Arbejde Sognefoged Hansen fra Gjesten, der, som alt nævnt, om Morgenen var kommen til Vorbasse, ydede en værdifuld Assistance.

Den første Forbinding anlagdes paa Skjødebjerggaard af en fangen Feltchirurg. 2 unge Kvinder, Frøken Lorentzen, en Søsterdatter af Forpagteren paa Skjødebjerggaard, og Frøken Wesenberg, en Datter af Præsten i Vorbasse, ydede ved denne Lejlighed en fortrinlig Hjælp. Disse 2 unge Damer ere et godt Eksempel paa, hvor hurtig Omstændighederne kunne modne. Aftenen før havde de med den største Rædsel udtalt sig om, hvor forfærdeligt det maatte være at se de saarede, og at de absolut ikke vilde kunne holde ud at være til Stede, og nu, da deres Hjælp behøvedes, arbejdede de trøstigt, uden at de slemme Hugsaar tilsyneladende gjorde noget Indtryk paa dem. Efter den første Forbinding kørtes de saarede til Hejnsvig, hvor Eskadronen gik i Kvarter, og hvor Distriktslæge Røse fra Grindsted indtraf. De saarede bleve næste Dag indlagte paa Sygehuset i Grindsted.

Fjendens Tab havde været:

Fangne: 1 Officer.

1 Feltchirurg.

32 Underofficerer og Menige, hvoriblandt 7 saarede.

22 Heste.

Vort Tab:

Fangne: 4 Dragoner.

6 Heste.

Saarede: 4 Underofficerer.

3 Menige.

Af de saarede døde paa Sygehuset i Grindsted den 1. Marts en tysk Husar og den 12. Marts en dansk Korporal, Nielsen. Da et tysk Regiment senere paa Aaret passerede Grindsted, anbragte det et smukt Trækors saavel paa Husarens som paa Korporalens Grav. Husarens Grav er nu desværre forsvunden, hvorimod der paa Korporal Niensens Grav findes en Mindesten med følgende Inskription:

»Laust Nielsen, Korporal ved 3. Drgrgmt.s 5. Esk., født i Føvling d. 20. Maj 1839. Saaret i Kavallerifægtningen ved Vorbasse d. 29. Februar 1864. Hans Eskadronskammerater rejste ham dette Minde. Fred med dit Støv«.

Naar Kræfterne havde tilladt det, kunde der let være gjort mange flere Fanger; men man kunde ikke tillade nogen at ride ud for at gøre Fanger, da det var nødvendigt at holde Styrken samlet for det Tilfælde, at Fjenden gik over til Angreb, hvad der var meget sandsynligt, hvis han blev klar over, hvor numerisk overlegen, han var. Det lykkedes derfor mange af de til Fods flygtende Husarer [paa Grund af, at Sneen skjulte Grøfter og Huller i Heden, havde der fundet særdeles mange Styrtninger Sted] at slippe bort. For fleres ved-

kommende skal det have taget temmelig lang Tid, inden de kom tilbage til deres Afdeling, saa muligvis vilde et Par Patrouiller, udsendte senere paa Dagen fra vor Side, endda have kunnet gøre en rig Høst.

Forinden denne lille Beretning om en af vore smukkeste Kampe i 64 slattes, skal jeg endnu blot med et Par Ord mindes nogle enkelte af dem, som Regeringen fandt særlig Anledning til at udmærke. Den ene er Sekondløjtnant Sauerbrey, Helten fra Vorbasse, nævnes han ofte, og visselig ikke med Urette; thi det var i første Linie ham og alene ham, der ved sin modige og absolut resolute Optræden skaffede os Sejren. Sauerbrey, der kort Tid efter Kampen blev Ridder af Dannebrog, gjorde i mange Aar efter Krigen Tjeneste som Premierløjtnant i Dragonerne. Efter at han havde taget sin Afsked i 1880, levede han forskellige Steder her i Landet, indtil han tilsidst bosatte sig i Helsingør, hvor han for et Par Aar siden døde.

En anden er Korporal Voss, den Underofficer, der med et Par Mand kastede sig i Ryggen paa Fjenden, da Sauerbrey angreb. Voss, der for sin Deltagelse i Fægtningen modtog Sølvkorset, gik senere over i Grænegendarmeriet, hvor han avancerede til Oversergent og i mange Aar gjorde Tjeneste paa Station Villebøl.

Den sidste er en civil Mand, nemlig Sognefoged Hansen fra Gjesten, der ogsaa fik Sølvkorset. Sognefogden, der havde ydet Eskadronen meget værdifulde Tjenester ved Efterretningsvæsenet, blev Dagen efter Kampen ved Vorbasse, den 1. Marts, fængslet af Tyskerne — disse vare naturligvis kun gennem en eller anden elendig Angiver komne paa det rene med, at det netop var Hr. Hansen, der havde ydet de mest værdifulde Oplysninger — og tillige med sin Karl, Johannes Damgaard, under

utrolig Raahed slæbt Syd paa til Flensborg for først efter 20 Dages Forløb atter at slippe fri som Følge af en Henvendelse fra Stiftamtmand Nielsen til Generalfeltmarskal v. Wrangel.

Som tidligere nævnt var Hr. Hansen i Vorbasse den Dag, Fægtningen fandt Sted, og dog var det fra hans Hjem at Efterretningen om, at fjendtlige Husarer vare i Gjesten, sendtes til Bække.

Hermed forholder det sig saaledes. Hr. Hansen havde, forinden han tog hjemmefra, instrueret sin 13aarige Søn, Hans Simon, om, hvorledes han skulde forholde sig, hvis han saa noget til Fjenden. Da Drengen nu opdagede Husarerne ved Gjesten Kirke, stod det ham straks klart, at et ridende Bud aldrig vilde slippe af Sted. Han blev derfor enig med Karlen, den tidligere nævnte Johannes Damgaard, om, at denne skulde forsøge at naa Bække til Fods. Det lykkedes, da de Husarer, der satte efter ham, bleve stikkende i noget Mosedynd.

Sognefoged Hansen er død for flere Aar siden; men hans Søn, den omtalte raske og snarraadige Dreng, lever endnu. Han lever paa Surhave Mark ved Brørup.

Beboere i Vorbasse har i Plantagen ved Byen rejst en Mindesten, der bærer Indskriften: »Ved Vorbasse sejrede danske Dragoner over prøjsiske Husarer den 29. Februar 1864. Gud han raader, naar vi fange Sejr igen«.

Ja, Fægtningen ved Vorbasse er et af Lyspunkterne fra Krigsaaret 1864. Lad os derfor med Taknemlighed mindes vore tapre Dragoner, der kæmpede og sejrede her, og da først og fremmest Helten fra Vorbasse, Sekondløjtnant Sauerbrey: Ære være hans Minde.

Sognefoged Anders Kristian Hansen i Gesten.

- I. En lille Levnedstegning ved Provst **J. Nissen** i Brørup.
- II. Oplevelse i 1864, fortalt af hans Søn, Bolsmand **Hans Simon Hansen** i Surhave.

I.

 ANDERS KRISTIAN HANSEN blev født paa Tallerupgaard i Tommerup Sogn paa Fyn den 9. Juli 1814.

Slægten var kommen dertil fra Orte Sogn. Farfaderen Anders Hansen var født i Orte 1751 og blev 1772 gift med Birthe Hansdatter sammestedsfra. Han ejede sin Fødegaard i Orte til 1797, da han købte Tallerupgaard. De fik 17 Børn sammen, hvoraf dog kun 3 naaede at blive voksne. Af disse fik Sønnen Hans Simon Andersen, der var født i Orte 1779, Tallerupgaard. Til en Datter havde Faderen af denne Gaards Jorder ladet udskille en ny Ejendom, Talleruplund, og her døde han 1819.

Det tredie af Børnene, Sønnen Simon Andersen, der var født i Orte 1795 og opvokset paa Tallerupgaard, kom til Jylland. 1815, samme Aar som han blev gift, købte han en Gaard i Øster-Gesten, hvor han boede til sin Død 1868. Han er Fader til den endnu levende, gamle Hædersmand Anders Simonsen i Ravnholt, hvis

Navn vil nævnes i den folkelige og kirkelige Vækkelses Historie her paa Egnen og ikke mindst i Plantesagens Historie. I en Del Aar var Anders Simonsen Lands-tingsmand. Han har udgivet en lille Bog »Nogle Op-tegnelser om Anst og Gjesten Sogne i de sidste Aar-hundreder«, hvori han, støttende sig dels til, hvad han selv har hørt fortælle eller selv har oplevet fra sin Barndom og Ungdom, og dels til Præstekaldets Embeds-bog, har meddelt mange gode Oplysninger om Anst og Gesten Sogne i sidste Halvdel af det attende og første Halvdel af det nittende Aarhundrede.

Hans Simon Andersen, der fik Faderens Ejendom Tallerupgaard, blev 1804 gift med Dorthe Marie Ols-datter fra Ubberud. De fik 6 Børn, 3 Sønner og 3 Døtre. Anders Kristian Hansen var den ældste af Søn-nerne. Faderen døde allerede i Foraaret 1826, vistnok af Tæring. Da han engang under sin Sygdom gik igen-nem Stuen, hvor Anders Kristian og en ældre Søster, Ane Marie, opholdt sig, sagde han, idet han strøg dem med Haanden hen over Hovedet: »Ja, lille Børn, du (til Sønnen) vil komme til at rejse meget om i Ver-den, og du (til Datteren) vil blive rig.« Anders Kristian syntes paa sine gamle Dage, at det var gaaet underligt i Opfyldelse, ogsaa for Søsterens Vedkommende, der blev en velstaaende Kvinde. Hun blev først gift med Deg-nen Felding i Verninge og efter dennes Død med Hans Hansen paa Solevadgaard i Verninge Sogn, med hvem hun havde 3 Børn. Den ældste Søn, Kristoffer Hansen, der ejer Solevadgaard, har i nogle Aar været Lands-tingsmand.

Efter Hans Simon Andersens Død giftede Enken sig igen samme Efteraar med Ungkarl Rasmus Jensen fra Tommerup, i hvem Børnene fik en kærlig Stiffader.

Hun var dengang 40, hendes anden Mand 47 Aar gammel. Da det var temmelig langt fra Tallerupgaard til Sogneskolen i Tommerup, havde nogle Familier sluttet sig sammen og selv oprettet en lille Skole for deres Børn. Her og senere ved Selvstudium samlede Anders Kristian sig gode Kundskaber, og han fik hurtig Brug for dem, idet han fra sin tidlige Ungdom hjalp sin Stifader, der i mange Aar var Sognefoged, med Skriveriet. Som »Sognefogdens Medhjælper« slap han da ogsaa fri for Soldatertjenesten, skønt han paa Sessionen var udtaget til Drågon. Iøvrigt tilbragte han det meste af sin Ungdomstid hjemme paa sin Fødegaard, hvor han tog godt fat med i Arbejdet.

1840 købte han en Gaard paa Vester-Gesten Mark, hvortil han 3 Uger efter Overtagelsen hjemførte sin Brud, Ane Kirstine Rasmusdatter fra Gaarden Knarborg i Tommerup Sogn. Det var Farbroderen Simon Andersen, der nu havde boet i Gesten Sogn i 25 Aar og efter trange Aar i Tyverne havde arbejdet sig frem til at blive en efter Datidens Forhold ret velstaaende Mand, som fik ham herover. Gaarden, han fik, var dog af langt ringere Beskaffenhed end Farbroderens. Den var stor nok, ca. 206 Tdr. Land; men det meste var Hede, kun 13 á 14 Tdr. Land var opdyrket. Besætningen bestod af 2 Heste, 2 Køer og en Del Faar. Bygningerne var gamle og forfaldne. Ikke for intet bar Gaarden Navnet »Sultholm«.

Gaarden kostede 2400 Rdlr. foruden en Aftægt. Deraf ejede han og hans Hustru hver 1200, og de tog nu fat paa Opdyrkningen af Jorden med godt Mod og friske Kræfter. For at Gaarden kunde faa et andet Navn, plantede han en lille Ellelund vest for den, og Gaarden blev herefter kaldt »Gestenlund«. En stor Modgang

havde de unge Folk til at begynde med. Bygningerne var saa skrøbelige, at der nødvendig maatte tænkes paa Ombygning. Aaret efter deres Komme blev der da bygget et nyt Stuehus, der blev færdigt til at flytte ind i ved Paasketid 1842. De var lige flyttet derind, da der opkom Ildebrand, og Huset nedbrændte. Anders Kristian Hansen var fraværende paa en Rejse til Fyn, medens det skete, og et Par af hans Venner rejste til Kolding for at forberede ham paa, hvad der var hændet. Det var et stort Tab; thi Huset var ikke endelig taxeret; men efter de Tidens Skik hjalp Venner og Kendinge paa bedste Maade til med at faa Huset rejst igen:

De skænked Tag, de kørte Tømmer til,
Betalte Murerløn med venligt Smil,
Til Haandværksfolk de bragte Kost og Mad —

som Birkedal siger i sin »Livs-Førelse« om Ombygningen af Sønder-Omme Præstegaard. Saaledes ogsaa her. Inden ret lang Tid var Stuehuset rejst igen, og inden mange Aar stod der en solid Gaard med Stuehus og 3 Længer, stærke og rummelige.

Ogsaa paa Markerne fik det snart et andet Udseende. Jorderne blev mærglede og opdyrkede, og allerede 1847 avlede han, som det ses af en efterladt Optegnelse, 149 Tdr. Korn. Han var den første i Gesten Sogn, der brugte Svingplov, hvilket Redskab han havde medbragt fra Fyn. Det kom dog ogsaa Gaarden til gode, at han var en flink Handelsmand. Særlig Hestehandelen interesserede han sig for, og han har mange Gange, navnlig i de første Aar, han var i Gesten, vandret paa sin Fod til Odense for der paa Markedet at købe en Snor Heste, som han kom ridende med tilbage. Paa Gestenlund mødte saa de nærmeste Dage efter Hjem-

komsten Omegnens Bønder for at se paa Dyrene. Nu gik det løs med Mønstring, og det varede ikke længe, før Hestene atter var solgte. Lidkøbet var ikke knebent, og Rejseeventyr fulgte med i Tilgift. Han var en god Fortæller.

Allerede Aaret efter sit Komme til Gesten blev han Bud og Medhjælper hos Sognefogden Jørgen Bundsgaard paa Kjærholm, hvad han jo var velkendt med fra sit Hjem og vel egnet til paa Grund af sine gode Kundskaber. 1856 blev han selv Sognefoged, en Stilling, som han fyldte udmærket i. Han var fra ung af og langt op i Aarene en statelig Skikkelse, snarere fremtrædende end tilbageholdende, men meget høflig baade overfor høje og lave. Tillige var han hjælpsom og velvillig overfor enhver og derfor meget afholdt af alle. Mange søgte til ham om Raad og Bistand, og saavidt det stod i hans Magt, gik ingen forgæves.

Det var som Sognefoged under Krigen 1864, at han kom til baade at virke og lide for Fædrelandet paa en Maade, der gør, at hans Navn fortjener at bevares i taknemligt Minde af en større Kreds. Herom vil hans Søn fortælle nedenfor, saaledes som han selv har oplevet det, og som han atter og atter har hørt sin Fader fortælle derom. Det blev Anders Kristian Hansens store »Oplevelse«. Som Følge heraf overrakte Kongen, da denne var i Kolding efter Krigen, ham, sammen med Sognefoged Møller i Gejsing, egenhændig Dannebrogsmændenes Hæderstegn. Senere blev han optaget som Æresgæst i Anst Vaabenbrødreafdeling. Ved en Fest, der blev holdt i Vorbasse paa 25 Aarsdagen efter Fægtningen, fortalte han livligt om sine Minder.

1869 nedlagde han sit Hverv som Sognefoged; men han blev dog fra den Tid ved at bære Navnet »den

gamle Sognefoged«. Han havde nemlig tidligere faaet et andet Hverv overdraget, der optog ham meget, idet han ved Oprettelsen af den vest- og sønderjyske Kreditforening var bleven Formand for Taxationen til denne i Anst, Slaugs og Nørre-Tyrstrup Herreder, et Hverv, som han varetog i 30 Aar, indtil han var 79 Aar gammel. Som Følge heraf, og da hans Tid tillige var meget optaget af at hjælpe Folk med Dokumentskrivning o. lign., afstod han ogsaa Gaarden 1870 til sin Søn Hans Simon Hansen. Selv beholdt han dog 80 Tdr. Land Hede, hvoraf de 70 Tdr. senere blev solgt til Staushede Plantage, da denne oprettedes. Foruden Sønnen Hans Simon, der var det yngste af Børnene og eneste Søn, var der 4 Døtre, hvoraf dog to døde som smaa. De to andre lever endnu og bor som gifte i Hejnsvig og Ødis-Bramdrup.

Den gamle Sognefoged var op til sin høje Alderdom en livlig og munter Mand og en stor Børneven, idet han selv var en barnlig Natur. Han mødte sjælden Børn paa sin Vej uden at give sig i Kast med dem, og Børnene holdt af ham og hængte efter ham. Paa sine ældre Dage kom han ikke sjælden ind i Skolen og bad om, at Børnene maatte synge en Fædrelandssang; thi — som Læreren skriver, der har meddelt mig dette — hjærtevarm for Konge og Fædreland. det var han. Ved Siden af Munterheden boede dog ogsaa Alvoren. Han var en flittig Kirkegænger, og en Prædiken læstes altid i Hjemmet om Søndagen for dem, der ikke havde været i Kirke.

Da Sønnen Hans Simon ved Kautionsforpligtelser havde mistet en meget stor Sum Penge, solgte han i 1896 sin Fødegaard og købte en mindre Ejendom paa Surhave Mark i Brørup Sogn. Den gamle Sognefoged,

der i 1886 havde mistet sin brave og trofaste Hustru, flyttede med derhen. Allerede Aaret før var han dog begyndt at svækkes baade paa Legeme og Sjæl, og i de sidste Aar af sit Liv »gik han i Barndom«. Trolig nok var det den haarde Behandling under Fangenskabet i 1864, der havde sat Mærke. Minderne fra Krigen var forøvrigt det, der bevaredes friskest hos ham, og som han stadig kom tilbage til. Den 1. Marts 1899, netop paa 35 Aarsdagen efterat man havde omringet hans Hjem og slæbt ham bort i Fangenskab, sov han hen. Ved hans Jordefærd i Gesten Kirke, hvor en stor Forsamling havde givet Møde, talte jeg under Henblik til hans Oplevelser i 1864 over Ordet 1 Pet. 2¹⁹: »Thi dette finder Naade, dersom nogen af Samvittighed for Gud fordrager Genvordigheder, naar han lider uretfærdigen«.

II.¹

En Dag i sidste Halvdel af Februar Maaned — Datoen husker jeg ikke bestemt — blev min Fader tilligemed alle de andre Sognefogder fra Omegnen indkaldt til at møde paa Kolding Raadhus. Her holdt Herredsfuldmegetig Zahn en Tale for dem, hvori han formanede dem til som tro danske Mænd at være agtpaagivende og mindede dem om, at de altid skulde være beredte til hurtig at efterkomme saavel Øvrighedens som de danske Officerers Ordre. Til dette Øjemed fik de andre Sognefogder en ridende Stafet; men min Fader fik to paa

¹ Den foreliggende Beretning er fremkommen i Anledning af en Opfordring i Bladene fra Kammerherre Meldahl til Øjensvidner eller Deltagere i Fægtningen ved Vorbasse om at tilsende ham Meddelelser derom. Den gengives dog her i en noget forkortet og sammentrængt Skikkelse.

Grund af, at han boede nærmest Tropperne, 3die Dragonregiments 5te Eskadron under Befaling af Ritmester Moe, som den Dag laa ved Vejen, men allerede Dagen efter flyttede til Bække.

Dagen efter Mødet i Kolding, hen paa Eftermiddagen, kom Løjtnant Sauerbrey samt to Menige for at faa Underretning hos min Fader om, hvorvidt Tyskerne var dragne ind i Kolding. Der blev sendt en Stafet desangaaende til Sognefoged, Kammerraad Brødsgaard i Jordrup. Løjtnant Sauerbrey blev en Tid hos os; de talte meget sammen. Han var en venlig og forekommende Mand. Tilsidst bad han min Fader om at være agtpaagivende og snarraadig i sin vanskelige Stilling, hvorefter han tog hjem med den ene Mand. Den anden blev hos os for at bringe den Besked tilbage, som Stafetten kom med fra Jordrup, og som lød paa, at Tyskerne var rykkede ind i Kolding samme Eftermiddag.

Senere foretog Tyskerne flere Strejftog ud i Omegnen, dog ikke længere end til Øster-Gesten. Naar min Fader fik det at vide, lod han mig, som dengang var 13 Aar, ride som Stafet til Bække for at melde Danskerne det passerede. De danske Dragoner drog ogsaa til Gesten; men de traf aldrig sammen med Tyskerne. Naar jeg fulgtes med dem, red jeg gerne ved Siden af Vagtmester Sass. Første Gang, vi red sammen, sagde Vagtmesteren til mig: »Kan du ride i Trav, min Dreng?« Da jeg var van til at ride, var jeg ikke ræd, og jeg svarede: »Jeg skal nok følge Dem, om det gaar aldrig saa rask«. Det blev forsøgt, og jeg fulgte godt med paa min raske 4 Aars Hoppe. Vagtmester Sass glemte det ikke senere.

Vi havde i den Tid og indtil Fægtningen i Vorbasse Ordonanser flere Gange i Døgnet. Der kom altid to Dragoner ad Gangen. Da det var Vinter med Sne og

Kulde, blev de altid beværtede paa det bedste. Vi blev derfor godt kendt med de fleste af dem og de ogsaa med vort Spisekammer.

Natten mellem den 28. og 29. Februar fik min Fader Ordre fra Ritmester Moe til at møde den næste Morgen i Vorbasse i Anledning af, at de manglede Fourage til deres Heste. Han kørte altsaa den følgende Dag tidlig, og da Ritmesteren havde Kvarter i Præstegaarden, kørte han derop, hvor han traf Præsten, Pastor Wesenberg, og den senere Sognefoged Jørgensen. Den sidstnævnte kørte hans Befordring ned i Kroen, medens han selv gik ud for at se paa, at der blev holdt Parade.

Da Ritmesteren kom ind, gav han min Fader nogle Ordre med Hensyn til Leverancerne og spurgte ham om, hvem han havde givet Besked paa at styre Sagerne hjemme. Han svarede: »Min Søn har faaet Ordre paa, hvordan han skal forholde sig, og han skal nok klare det, skønt han ikke er saa gammel«. Vagtmester Sass var ogsaa tilstede, og han roste mig for min Ridedygtighed paa utilreden Hest. Ritmesteren gav ham en Rigsdaler, og Vagtmesteren gav ham en Frugtkniv som Foræring til mig.

Da de militære, som ikke havde Kvarter i Præstegaarden, omsider var reden bort, blev de andre buden til Frokostbordet; men allerbedst som de sad der og spiste og talte, blev Døren revent op af en Dragon, der forpustet raabte: »Prøjserne kommer!«. De fik travlt med at komme paa Benene. Min Fader løb ud i Gaarden, hvor der holdt en Stafet fra Bække Mølle, med det Budskab, der var bragt fra vort Hjem. Senere løb han ned til Kroen¹, hvor der allerede var kommen en

¹ Kroen ligger et godt Stykke øst for Præstegaarden paa Vejen efter Bække.

saaret dansk Dragon. Han forbandt ham, saa godt han kunde. I det samme kom Krokonen, Madam Hansen, ind, og hun sagde: »Kom ud, Sognefoged, der holder en saaret Dragon, som vil tale med Dem«. Det var en svær, nørrejysk Karl, der havde været Ordonans hos ham. »Sognefoged, jeg ved ikke, hvorledes det er, jeg kan ikke holde ved Tøjlerne«, sagde han. Det kunde min Fader nok forstaa, for Blodet løb ned ad Armene paa ham, saa man næsten ikke kunde se hans Hænder. Min Fader fik ham imidlertid ind, dog ikke før han havde lovet at sørge for hans Hest.

Da nu Ritmesteren kom forbi med det Mandskab, der var bleven samlet, raabte han: »Bliv, Sognefoged, og funger som Sognefoged her, for vi har for Tiden ingen anden«. Saa kom der to saarede Dragoner mere. Min Fader fik derfor fat i en Vogn, som han fik alle de saarede paa. Medens han var beskæftiget dermed, kom en Karl springende og meldte, at nu kom Prøjserne med Pikkelhuer og det hele. Ved nærmere Eftersyn viste det sig dog, at det var danske Dragoner med prøjssiske Fanger. Prøjserne sad uden Vaaben og Tøjler, og Hestene var bundne til vore Dragoners Heste ved Tøjlerne. Min Fader løb ind i Kroen, lagde en Daler paa Bordet og tog en stor Klukflaske med Brændevin, som han skænkede alle de ankomne af. Saa gik Toget med baade saarede og fangne ad Grindsted til. Senere maatte der rekvireres flere Vogne til saarede Prøjserne; men det maatte Stedets Sognefoged, der nu var kommen tilstede, besørge, da min Fader vilde skynde sig hjem.

Paa Hjemvejen kom der en Korporal med Bud fra Ritmesteren, om han ikke vilde komme op til Skødegård. Han kørte derop, og der holdt de tapre, danske Dragoner og blev beværtede med Smørrebrød og Drikke-

varer af Ejeren Hr. Højrup og Frue. Ritmesteren bad min Fader om at køre tilbage til Præstegaarden med en tilfangetaget tysk Officer, hvilket han gik ind paa. Officeren sad ved Siden af ham, og en Underofficer red som Vagt ved venstre Side af Vognen, medens Dragoner fulgte bagefter. Da de kom til Præstegaarden, vilde den vagthavende have ham til at køre til Grindsted, to Mil længere, hvad min Fader nægtede. De kom op at skændes med høj Røst; men da Præsten kom til og hørte Sammenhængen, irettesatte han den vagthavende, takkede min Fader og bød Soldaterne at give ham et Hurra. Da det var sket, opfordrede Præsten den store Forsamling, der var kommen tilstede baade af Mænd og Kvinder, til ligeledes at give ham et Hurra. Dette gjorde de, og saa kørte min Fader hjem.

Dette var den sidste Februar. Den første Marts blev for ham en Dag i den største Modsætning dertil. Før-end jeg fortæller videre om min Faders Skæbne, vil jeg dog i al Korthed fortælle, hvorledes jeg fik Bud til Bække. Jeg var jo stadig paa Udkig hjemme ved Gaarden og opdagede saa pludselig, at der var en hel Mængde Men-nesker oppe ved Gesten Kirke. I Førstningen troede jeg, der var Gildesfærd ved Kirken; men snart kom jeg paa det rene med, hvad det var. Da jeg nu efter min Faders Ordre skulde have Bud til Bække, blev vi enige om hjemme, at det vilde vække for megen Opsigt med et ridende Bud, hvorfor vor Tjenestekarl, Johannes Damgaard, tilbød at løbe derover. Han smed Træskoene og løb i Hosesokker paa de mest ufremkommelige Veje over Engen ad Bække til. De prøjsiske Husarer saa ham imidlertid, og fem af dem red efter ham i fuld Karriere og satte da ogsaa heldigvis snart alle fem Heste faste i det saakaldte »Væld«. De maatte til at hjælpe

hinanden med at faa Hestene op igen; det forsinkede dem noget, og da de kom tilbage til vor Gaard, var de fløj-tende gale, hvad der jo i Grunden ikke var saa sært. Johannes kom lykkelig og vel til Bække og hjem igen. Dagen efter maatte han følge med min Fader paa Vejen til Fængslet.

Den første Marts var min Fader ude lidt Syd for Vester-Gesten, og der saa han og flere, at der kom en Skare prøjsiske Husarer fra Anst. Han skyndte sig hjem, men blev opholdt noget i Byen. Undervejs traf han en Vogn fra Kolding med Gæstgiveren fra Fønix, der fulgte med ham hjem for at faa at vide, hvorledes Fægtningen ved Vorbasse var løben af. De satte sig ind i Stuen for at tale om Begivenhederne; men strax efter kom min Moder ind til dem og sagde: »Det ser sørgeligt ud, Gaarden er omringet af Tyskere«. »Aah, de vil vel blot have Indkvartering«, svarede de; men Moder var klog nok, hun siger: »Der er andet i Vejen, for ellers omringer de ikke Gaarden«.

I det samme kom en Løjtnant ind og forlangte at faa mig at se. Jeg blev hentet ind, men præsenterede ikke videre godt, da jeg gik uden Trøje og med et Tørklæde om Hovedet, fordi jeg havde Tandpine. Da Løjtnanten saa mig, paastod han, at der maatte være en ældre Søn, da saadan en Purk som mig umulig kunde ride, saa det duede noget, og det var vanskeligt at gøre ham forstaaelig, at der ingen andre Sønner var. Han gik derpaa ud i Stalden og lod den Hest trække ud, som jeg plejede at ride paa. Først bød han Johannes at sadle den, men derefter at sadle den af igen og at spænde den tilligemed en anden Hest for Vognen. Derefter erklærede han min Fader for Arrestant og befalede ham strax at følge med. Ligeledes befalede han Johan-

nes at tage Plads som Kusk. Da Fader saa, hvorledes det var arrangeret, sagde han: »Naa, du skal ogsaa med, Johannes, ja saamænd, men tag hellere Frakke paa, for Gud maa vide, hvor langt vi skal køre«. Dette gjorde han, og saa kørte de fra Gaarden, baade sørgeligt og højtideligt, omgivet af en hel Skare Prøjsere.

Da de kom til Anst, gjorde Prøjserne Holdt og spiste Frokost ovenpaa deres Heltegerning. Derefter blev baade min Fader og Johannes bundet for Øjnene, og Johannes smed de om bag i Vognen. Fader fik da en ny Kusk op til sig; men han kunde ikke styre de urolige Heste. De væltede og blev atter læssede paa Vognen. Da de kom til Vrannerup, hvor Eskadronens høje Foresatte var indkvarteret, mærkede min Fader, at der kom en ny Kusk. Han kunde bedre styre Hestene og tillod ham at tage Bindet fra Øjnene. I Seest Vandmølle lod Mølleren spørge, om han ikke maatte give min Fader en Kop Kaffe; men det blev afslaaet. De kørte derefter tilbage til Vrannerup til et Vagthus, som Prøjserne havde lige i Syd for den nuværende Ejstrup Station. Her blev de transporterede ind, og efter den Tid saa min Fader ikke mere til sine Heste og Vogn.

Om Aftenen blev min Fader (saavelsom Johannes) forsvaret bunden med Seglgarn om Haandleddene, efterat Armene var bundne tilbage om Ryggen. Benene blev ligeledes bundne nedenfor Knæerne. Derefter blev han sat paa en Arbejdsvogn paa et Knippe Halm og yderligere bunden med Strikker til begge Sider af Vognen. Han sad baglænds med sin Karl ved Siden, to menige Soldater paa Bagsmækken og en Befalingsmand ved Kusken, og saa kørte de ad Kristiansfeldt til. Der blev de baaret ind i Brødrehuset, hvor der var Vagtstue, og sat hen i et Hjørne, og der var en Mængde røde Husarer,

der fandt Fornøjelse i at spytte dem i Ansigtet, én for én. Da de havde siddet der i nogen Tid, bar de dem ud paa en frisk Vogn, hvori de blev lagt i Bund, min Fader med Hovedet frem og Johannes med Hovedet tilbage, to Mand paa Bagsmækken og vel omgivet af Vagt, og saa kørte de til Haderslev, hvortil de ankom Kl. 2 om Natten.

Der holdt de længe, før de blev aflæstet, og da det endelig skulde gaa for sig, kom der nogle smaa Prøjsere for at bære dem op ad Trappen og ind til Vagten. Johannes blev først transporteret ind, hvilket skete paa den Maade, at en Prøjser tog ham i Benene og bar ham paa Ryggen, saa at Hovedet hængte ned og slog flere Gange mod Trappens Rækværk. Saa kom en lille Karl og vilde tage min Fader paa samme Maade. Vagten paa Vognen sagde: »Pas paa ham, han er en tung Hund«. Skønt han var skrækkelig forpint af sine Baand, oplivede de vexlede Ord ham saa meget, at han, da de fik ham samlet op paa Vognkanten, gjorde alt muligt for at dumpe for tidlig ned. Det lykkedes. Da han kom ned paa Prøjseren, faldt denne til Jorden og slog sig, saa Blodet flød af Næsen paa ham. Herover blev han saa vred, at han øjeblikkelig trak sin Sabel, saa min Fader troede, at han vilde dræbe ham med det samme, og han sagde, da han kom hjem, at det havde været ham ligegyldigt den Gang, saa forpint som han var. Det tog dog en anden Vending, idet Strikken blev løst paa hans Ben, saa han kunde gaa op ad Trappen og ned i Vagtstuen.

Det var en stor Sal med Belysning i Midten og Halm paa Gulvet. Der laa mange og sov. Min Fader blev smidt ind imellem dem; men da han klagede over Smerter i Haandleddene, hvor Strikkene havde gnavet

Hul, blev han slæbt op igen, og Strikkene blev skaarne over. Da de løsnedes, sprang Blodet højt i Vejret. Saa længe han levede, kunde det ses paa hans Haandlede, hvor Strikkene havde snæret.

Endelig kom Arrestforvareren for at hente dem. Det var en herlig Mand, sagde min Fader. Han kom i en god Seng den Nat, og næste Morgen kom Arrestforvareren med Flæsk, Kartofler og Øllebrød til ham; men desværre var han saa forkommen, at han intet kunde spise.

Henved Middagstid kom han igen og sagde, at min Fader skulde i Forhør, og han maatte helst tage alt sit Tøj paa, da han næppe blev der længere. Han tog saa sit Overtøj paa; men hans Penge havde de allerede taget fra ham i Kristiansfeldt. I Forhøret spurgte de ham, om han var Sognefoged i Gesten? Han sagde: »Nej, nu ikke mere, igaar Morges var jeg det; men nu er der rimeligvis en anden konstitueret«. Da han følte store Smærter i sine Haandlede og Knæer, kunde han ikke lade være med at sige til de store Herrer, han stod overfor: »Det maa være en daarlig Nation, den prøjsiske, naar den ikke kan føre en fangen, civil Mand uden at mishandle ham saaledes, som jeg er bleven mishandlet«. Det smagte de lidt paa, og da de havde set hans Haandlede, rystede de paa Hovedet og sagde igennem Tolkene til ham, at det maatte de heller ikke have gjort. Der var altid to Tolke tilstede ved Forhørene.

Da Forhøret var endt, blev Fader afleveret til en Løjtnant med Fjer i Hatten. Det var en flink, ung Mand. Han tiltalte ham meget venligt, og de kunde snart forstaa hinanden nogenlunde. Han sagde til min Fader, at han skulde til Flensborg; men han skulde ikke bindes mere. Der var flere, der skulde den Vej.

Min Fader og en ung Fyr og den omtalte venlige Løjtnant kom paa én Vogn, Johannes og en ældre Mand paa en anden. Min Fader kunde aldrig glemme den unge Løjtnants venlige og menneskekærlige Optræden imod ham paa Vejen til Flensborg. »Han var en brav Mand, denne Løjtnant«, sagde han, »der kan ogsaa være barmhjærtige Mennesker mellem Fjenderne«.

De kørte saa til Flensborg, hvortil de kom Kl. 2. De holdt meget længe paa Gaden, førend Vagten kunde faa Kommandanten af Fjerene. Endelig havnede min Fader og hans medrejsende i Arrestlokalets 1ste Etage Nr. 3. Det var et Rum 8 Alen langt og 4 Alen bredt uden Spor af Seng, Bord eller Stole. De laa paa Gulvet i deres Klæder i det kolde Vintervejr. Der blev rigtig nok fyret en Gang om Dagen; men det kom aldrig til at brænde. Hans Lidelsesfælle var en ung Mand, der var bleven indkaldt til Soldat; men da han paa den Tid tjente i Sommersted, sendte hans Moder, der boede i Holsted og var Enke, en ældre Mand med Indkaldelsesordren til ham. De blev imidlertid begge snappede af Tyskerne.

De sad altsaa sammen der og sad der længe nok. Havde det varet længere, end det gjorde, troede min Fader, at han var død paa Pletten. Kosten, de fik, var saa helt elendig. Om Morgenen og om Aftenen fik de en Lerkrukke ind med noget i, som de kaldte Thevand. Det var ukogt Vand med lidt Mælk i. Om Middagen fik de en Blanding af halvkogt Gryn og Vand eller Brød og Vand. Paa Brødet var der smurt noget, som de ikke vidste, hvad var; men Smør eller Fedt var det ikke. Hans Medfange var ellers ingen Kostforagter; men det, de fik paa Brødet, fandt han dog Anledning til at skrabe af, og saa smurte han det paa deres Støvler, om end ikke af Omsorg for Støvlerne.

En Søndag Middag saa det ud til, at de skulde have en god Ret. Der var stuede Kartoffler og Pølse. De dækkede Bord paa Gulvet, da der jo intet Bord var, og var svært glade ved den store Pølse; men da de skar den over, indeholdt den kun raat, ukogt Blod, der løb ud paa Gulvet mellem Fingrene paa dem. Heldigvis kom der ikke noget i Kartofflerne, saa dem fik de da.

Min Fader var flere Gange i Forhør og blev udspurgt, baade paa Kryds og Tværs; men han svarede altid saa lidt som muligt. Endelig efter 20 Dages Forløb kom han ud af Fængslet. Vi var jo meget urolige for ham hjemme, og der var ogsaa stærkt Røre mellem gode Venner og bekendte om, hvorledes de kunde hjælpe til med at faa ham fri. Saa besluttede Anders Simonsen, Ravnholt, og afdøde Simonsen fra Trøllundgaard at rejse ud til Stiftamtmanden i Ribe for at tale med ham derom. Denne lovede at rejse hen til den tyske General Wrangel angaaende Sagen, og ved denne Henvendelse lykkedes det da at faa min Fader fri.

En Formiddag kom Arrestforvareren med vor Karl Johannes, som han først havde løsladt, ind til min Fader og spurgte, om han kendte ham. Han gav ham derefter hans Tegnebog og spurgte, hvormeget der var i den ved Afleveringen. »40 Rigsdaler«, lød Svaret. »Det slog akkurat lige til for hans og Karlens Ophold og Logis i 20 Dage«, svarede Arrestforvareren. Dermed blev han frigivet og befalet at fjærne sig ud af Byen saa snart som muligt. Ja, det var der ikke noget i Vejen for, mente Fader; han skulde nok forsvinde, saa hurtig som han kunde; men det gik mere smaat, end han selv havde tænkt. Udaset og ødelagt af Pinsler, Sult og Kulde dinglede han igennem Byen. Da de kom udenfor Byen, kunde han ikke mere, men lagde sig ned

paa en Grusdyngge med den Bemærkning til Johannes: »Du maa ikke lade mig sove«.

Imidlertid kom der en Dagvogn, og saa forlangte Fader at komme op at køre. Johannes sad ved Kusken, og min Fader fik Plads inde i Vognen, hvor et Par medrejsende, der strax vidste, hvem han var, kom op at skændes om hans Affærer. Allerbedst som han sad der, kom han i Tanker om, at han ingen Penge havde. Da han fortalte sine Rejsefæller denne ubehagelige Opdagelse, tilbød nogle Sømænd, som ogsaa var i Vognen, ham strax saamange hollandske Dukater, som han havde Brug for. Iøvrigt var han kommen til at se slemt røveragtig ud, særlig var hans Skæg blevet langt; men da de holdt i Aabenraa, kom der en Barber og spurgte, om han skulde barbere og frisere ham, da en af hans medrejsende havde betalt for det. Han blev saa barberet og friseret efter en større Maalestok.

Derefter tog de til Haderslev og over Kristiansfeldt til Kolding. Undervejs fik de noget at drikke ved en Bæk, hvor Johannes maatte lede min Fader ned, da han var saa afkræftet, at han næsten ikke kunde gaa. Om-sider naaede de Kolding og gik ind paa Fønix, hvor min Fader plejede at logere, og fik sig noget at spise. Der traf de ogsaa min ældste Søster, der samme Dag var kommen til Kolding. Efter at have talt med forskellige i Kolding om Begivenhederne, kørte en Vogn ham hjem.

Moder kunde ikke kende ham igen, saa afpillet var han bleven. To Dage efter var han to Timer om at gaa ned til vor nærmeste Nabo, et Bøsseskud fra os. Det stod klart for ham, at havde vor Karl Johannes Damgaard ikke været med og paa Vejen hjemad passet og plejet ham paa flere Maader, saa var han gaaet til

Grunde. Min Fader sagde, at havde han havt Hæders-
tegn at uddele, saa skulde Johannes ogsaa have havt et, for
han gik ogsaa meget igennem; men han kunde jo bedre
taale det, da han var yngre.

Efterskrift. Johannes Damgaard lever endnu og er en rask
Mand paa ca. 60 Aar. Han har med sin Hustru boet i 32 Aar i
Vester-Gesten Mosehuse, hvor de ejer en mindre Landejendom.
De har 7 voxne Børn. Jeg har gjort ham bekendt med den fore-
liggende Beretning, og han har, bortset fra enkelte, ganske uvæsent-
lige Ting, i et og alt godkendt Rigtigheden af den, forsaavidt han
selv var delagtig i Begivenhederne. Han fortæller, at da han paa
sine Hosesokker var kommen vel over den lelfrosne Mose til Bække,
løb han først om i Kroen og sagde til Soldaterne der, at Tyskerne
kom, og derefter om i Møllen, hvor han havde tjent i 4 Aar, og
hvor han fik Møllerens Karl til at ride, saa stærkt han kunde, med
Melding til Hovedkvarteret i Vorbasse. Fra Møllen blev han
Vidne til lidt af Kampen. Han oplyser ogsaa, at da Vognen væl-
tede med dem i Anst, brækkede Vognstangen; men de kørte dog
videre med den, saa godt de kunde. Om han foruden at være
bundet paa Hænder og Fødder ogsaa var bundet til Vognens
Sider, mindes han ikke, men vel at han var skrækkelig forpint af
sine Baand, saa alt var ham ligegyldigt. I Kristiansfeldt spyttede
man ikke blot paa dem, men sparkede ogsaa til dem, og her blev
en ny Pengepung med 4 Rdlr. i taget fra ham, uden han nogen-
sinde fik den igen. De kom ikke af Klæderne og ikke i Seng, men
laa paa Gulvet i al den Tid, de var fængslet i Flensborg. Kosten
var elendig. Det, der var smurt paa Brødet, særlig om Aftenen,
skrabte Damgaard af med sine Negle. Han sad i Arresten sam-
men med den ovenomtalte ældre Mand fra Holsted, der skulde
have overbragt Indkaldelsesordren til den unge. Det var en Bød-
ker. Sognefogden, siger Damgaard, var meget daarlig paa Hjem-
vejen; da de var nede at drikke af en Bæk, havde han nær ikke
faaet ham slæbt op igen. Forøvrigt maatte Damgaard efter sin
Hjemkomst længere hen paa Forsommeren med til Fredericia for at
ødelægge Skanser, saa han fik prøvet adskilligt af Krigens Strabadser.

Endnu skal oplyses, at den omtalte Bødker fra Holsted, efter
hvad ældre Folk i Holsted kan erindre, var en Bødker Davidsen
fra Favrskov i Holsted Sogn.

J. Nissen.

Urolige Majdage i Anst Herred.

Ved Sognepræst J. Richter i Vejen.

MENS fjendtlige Tropper, navnlig efter Dybbøls Fald, i Løbet af April Maaned 1864 oversvømmede det meste af Nørrejyland syd for Limfjorden, var Fæstningen Fredericia endnu i danske Hænder. Da modtog Kommandanten her, General Lunding, den 26. April pludselig Ordre fra Krigsministeriet til ufortøvet og uden Sværds slag at opgive Fæstningen. Den gamle strenge General, som med uhyre Anstrængelser og Bekostninger i Vinterens Løb havde faaet den forfaldne Fæstning sat i Forsvarsstand, blev som lynslagen ved denne ubegribelige Ordre. Man vil kunne forstaa, at han, som havde tænkt sig at skulle forsvare Fæstningen til det yderste, græd, da han maatte sende det riflede Skyts bort¹⁾. Men Ordren *skulde* jo lydes; og hvad der *kunde* gøres, blev gjort trods de mangelfulde Transportmidler. Da den 29. April gryede, var der ikke én dansk Soldat tilbage i Fredericia. Men en Mængde Skyts, Krudt, Tømmer, Furage og Levnetsmidler blev efterladt som Bytte for den forbavsede Fjende, der næppe vilde lade vente ret længe paa sig. Inden Sol

¹⁾ *Karl Larsen*: Under vor sidste Krig, Side 504.

gik ned samme Dag, var den fjendtlige Indrykning i Fredericia i fuld Gang.

Skønt det visselig havde været værdigere for Fjenden, om han havde ladet alle de forladte Fæstningsværker staa urørte, da de jo næppe nogen Sinde mere vilde blive tagne i Brug til Værn om dansk Jord, følte han det dog som en paatrængende nødvendig Opgave for sig at faa saa meget som muligt af de ydre Skansesværker jævnet med Jorden. Men her tilføjede han — overmodig af sit Held — det danske Folk en aldeles uforholdsmæssig og ufortjent Krænkelser: den fredelige Landbefolkning skulde tvinges til at *arbejde med* paa dette triste Nedrivningsarbejde. Fra hele Egnen mellem Fredericia og Kolding blev Befolkningens hjemmenværende arbejdsføre Mandskab beordret til Arbejde eller til Ægtkørsel for Skansesløjferne; men ogsaa Egnen vest for Kolding (Anst Herred) maatte levere sit Bidrag til den ikke saa helt lille Arbejderstyrke, Fjenden saaledes hurtigt fik under sin Haand. Hovedøjemedet har vel nok været at indjage Befolkningen Skræk, saa den ikke dristede sig til yderligere Modstand mod Fjendens Fordringer eller rakte de ikke saa fjærne danske Tropper en hjælpende Haand; men det kunde jo ogsaa i Tilfælde af mulig Beskydning fra Søen over dem, der nedrev Skanserne, være ret betryggende for Fjenden, at de danske Kanonkugler saa vilde ramme Landets egne Børn.

Denne mod al human Krigsbrug temmelig stridende Færd er hidtil bleven saa godt som helt upaaagtet i Skildringen af vor sidste Krigs Historie. Efter mundtlige Meddelelser og skriftlige Optegnelser fra Mænd, der har staaet Begivenheden nær, enten som Deltagere i Skansesløjningen eller som Tilskuere, skal her frem-

drages en Del Træk fra Tyskernes Færd i Anst Herred¹). Jeg har under mit Arbejde med denne Sag haft en stærk Følelse af, at det er paa høje Tid, at denne Indsamling af Træk foretages, idet Erindringsbilledet er udvisket og bleget hos de allerfleste, uagtet selve Begivenheden vitterlig satte Sindene i meget stærk Bevægelse baade hos dem, der toges, og hos dem, der blev tilbage. Læserne vil ventelig faa det Indtryk, at da den første Skræk havde sat sig, dukkede det gode danske Lune i Pagt med kæk Snarraadighed atter frem, saa Fjenden fik et saare tarveligt Udbytte af det, han med saa stort Brask og Bulder havde sat i Scene.

Det var — saa vidt jeg har kunnet faa nogen Datoangivelse slaaet fast hos mine Kilder — en af de første Søgnedage af Maj Maaned (vistnok Mandagen d. 2.), at østerrigske Patrouiller mødte hos Sognefogderne i Anst Herred og forlangte Udskrivning af Mandskab og Ægtvogne til Fredericia. I Anst nægtede Sognefoged C. P. Møller (i Gejsing) kækt at lyde den fjendtlige Ordre, saa Soldaterne maatte selv ud at lede Folk og Vogne op; denne mandige Færd indbragte efter Krigens Slutning den gæve Sognefoged Sølvkorset. Den konstituerede Sognefoged i Gesten Poul Nyboe (i Ø. Gesten) udbad sig Betænkningstid, da det forlangte Antal Karle var saa stort, at han næppe kunde tilvejebringe det; efter Raadførsel med Sogneraadet fik han dog et nogenlunde pas-

¹) Jeg er Hr. Læge *Auj. Petersen* i Anst taknemmelig som den, der baade har henledt min Opmærksomhed paa Begivenheden og velvilligt har indsamlet en stor Del af Materialet til min efterfølgende Skildring.

sende Antal¹⁾ større Dreng og ældre Karle stillet paa Benene. De øvrige Sognefogder har sikkert ogsaa gjort de Indvendinger, de kunde, men omsider maatte de bøje sig for Overmagten. Ordren lød paa, at i vedkommende Sognefogeds Gaard skulde Mandskabet og Ægtvognene samles for saa i sluttet Række at køre ad Fredericia til.

I *Anst Sogn* gik det meget broget til; dér tog Østerigerne paa maa og faa, hvem de traf i Gaarde og Huse; følgende spredte Træk skal her anføres.

Paa *Kildegaard* i *Gejsing* boede en Mand ved Navn *Klavs Pedersen*. Opskræmt af en fjendtlig Patrouille fra Vest var han smuttet ned i den snævre Dal, som øst for Gaarden løber imellem dennes og Tanggaards Jorder (i Lejrskov Sogn). Her sidder han godt gemt for spejdende Øjne vestfra med Ryggen mod nogle Buske og har lige faaet Piben tændt, da han pludselig opskræmmes af et Raab fra Bankerne mod øst. Dér holder en fjendtlig Rytterpatrouille, som raaber og vinker og peger paa Karabinerne. Flugt er umulig; thi vel kan Rytterne ikke komme over den bløde Dalbund, men saa har de den forbistrede Skyder. Han maa over til dem og hører saa sin Dom: »Marsch, nach Fredericia!« Men saa var han saa heldig at komme Sølvets Magt i Hu; Pungen frem, og med en prøjsisk Daler til hver af Rytterne køber han sig fri. Ovenpaa den Tur smagte Piben godt.

Paa en anden Gaard i *Gejsing* havde alle de mandlige Beboere skyndt sig med at gøre sig usynlige, da Fjenden kom; der var kun 2 Heste, hvoraf den ene var en ung Plag, paa Stalden, og dem mente man, Fjenden nok vilde undlade at tage. Men alligevel: Soldaterne

¹⁾ 2 Mand af hver 5 Roder (1 Rode = 2 Tdr. Hartk.)

spændte begge Heste for en Vogn og tvang Gaardens Tjenestepige til at køre for sig. Manden paa Gaarden havde fra sit Skjulested holdt Øje med, hvad der foregik; men dette blev ham dog for groft. Han fik i en Hast den hjemmeværende Karl udstyret med det nødvendige til sig og Hestene, og han kom da ogsaa tidsnok til at faa den stakkels Pige afløst fra sin ufrivillige Kusketjeneste.

Hos *Jens Søndergaards* i *Store Anst* laa alle Gaardens Folk og sov til Middag, da en Flok østerrigske Soldater kom kørende ind i Gaarden. Jens Søndergaard kom ud til dem, men kunde ikke forstaa dem og sendte saa Bud ud i Karlekammeret, hvor Husmanden Per Degn laa og sov; han havde været med i den forrige Krig og havde desuden tjent i Sydslesvig, saa han kunde nok forstaa Tysk. Han kom, men sejrede ikke, thi de fjendtlige Soldater brød sig hverken om Tysk eller Dansk; det hed kun: »vorwärts! marsch!« Søndergaard havde imidlertid sét sit Snit og var smuttet udenom Gaarden, bag om Byen for at skjule sig bag nogle Sivbuske; men under sit Løb over Markerne blev han opdaget og indhentet af en af Østerrigerne og maatte nu pænt gøre sin Husmand Følgeskab. Per Degn fik dog Lov at gaa hjem efter sin Frakke, — han gik nemlig i Skjorteærmer. Glad skyndte han sig langs Kirkemuren, sikker paa, at Fjenden havde set ham for sidste Gang; det vilde fornøje Karen derhjemme, naar han fortalte hende, hvorledes han havde narret Tyskerne. Men ak! idet han drejer om Hjørnet, løber han lige i Armene paa en fjendtlig Korporal med to Mand: »Halt! wohin?« Nu maatte Per med stor Tungefærdighed fortælle, at han skulde blot hjem og have sin Frakke paa. Det fik han saa ogsaa Lov til, men — en Soldat fulgte med.

Nu var det Per, der var bleven narret. Under Karens Graad og Klager fik han sin Frakke og en Mellemmad og drog saa afsted. Men Per kom ikke til Fredericia alligevel; da han og de andre Fanger kom til Kolding, saa' han Lejlighed til at undslippe trods de mange tyske Skildvagter, og Dagen efter var han hjemme igen hos Karen¹⁾.

En anden Mand i St. Anst, der ogsaa laa i sin søde Middagsblund (han hed *Johan Frederik Hansen*), blev vakt af sin lille 6aarige Søn, der raabte: »Far, skynd dig og put dig, nu kommer Tyskerne og tager dig!« Han tog det med stor Ro: »aa de tager vel ikke saa store Stykker!«, men han maatte alligevel med, da Østerrigerne kom ind ad Døren; det hjalp ikke, at han viste dem et Værelse, hvor en sindssyg Datter laa, som

¹⁾ Om samme Per Degn (egentlig hed han Peder Lauridsen) kan iøvrigt meldes, at han i mange Aar var Dødegraver i Anst Sogn og en velkendt Mand videnom. »Degne«-Navnet havde han arvet efter sin Svigermoder Else Degn: »og det wa — plejede han at sige — den jennest Mægiwt, som a har faat mæ mi Kuen; og det wa jo ett møj«. Han blev indkaldt i Slutningen af Treaarskrigen og kom ned til det belejrede Frederiksstad. Her stod han en Dag henad Skumringen paa Vagt, da en civil Mand med Bøsse i Haanden kom hen imod ham. Per raaber sit »Holdt! hvem der! Feltraab!« Intet Svar. Skikkelsen kommer nærmere. »Da bløw a hiel sær ve'et, men her war ett' aa bi etter«. Per lægger Geværret til Kinden og raaber: »Staa eller a skyder!« Da standser Manden og siger med brysk Stemme: »Kender du ikke din Oberst, Soldat?« — »Kors hvor a bløw, a trowr, te a rest'.« Oberst *Helgesen* — thi ham var det — gaar hen og til Forbavelse for Per, som nu »skuldrede Gevær«, siger han venligt: »Dit Navn, Soldat?« — »Skærup (hans Bynavn), Hr. Oberst!« — »Du er en brav Soldat og kender din Pligt som Skildvagt.« Dermed tog han sin Pengepung op og gav Per en Daler. »Ja a glemmer et aaller; ham holdt vi grow møj a«. — Dette lille Træk synes mig for kønt til at glemmes, baade for Pers og Helgesens Vedkommende.

han skulde passe. Men han var dog af de heldige, som ikke blev ret længe borte. —

Bager *H. J. Skottegaard* i St. Anst stod for Ovnens i sit Bageri, da han saa' Fjenden komme ind i Gaarden. »Ja — tænkte han — de kan da nok se, at jeg ikke kan forlade denne Plads; men det er vel bedst at beværte dem med Kager og Snapse. Ja det syntes de godt nok om, men da de saa var færdige, vilde de have mig med. Jeg rystede lidt paa Hovedet, da jeg jo skulde bage videre, men saa slog de med Geværkolben mod Gulvet, — og saa maatte jeg jo afsted en to tre.«

Paa en Gaard lidt udenfor Anst sad en Skrædder, *Frederik Petersen*, paa Bordet og syede. Ham trak Tyskerne straks af med; han maatte med ind til Anst By og kom paa Vogn med andre »Fanger«. Men under Vejs til Kolding, ved Hesselvad (mellem Anst og Lejrskov) springer han af Vognen og løber i fuld Fart ad Noesgaard til. Tyskerne skød efter ham, men ramte ikke; en Kugle, der slog ned tæt foran ham, tog han op og gemte til Minde om den mærkværdige Dag. Saaledes undslap han, men han fandt det dog raadeligst i de følgende Dage at tage sit Fuldskæg af for ikke at blive genkendt.

I en Vejgrøft havde en Mand ved Navn *Peder Jakobsen* (Holst) forsøgt at skjule sig; men han blev taget. I samme Grøft, henad mod Otteshave, laa to Brødre (Smed *Nikolaj Hansen* var den ene); dem opdagede Tyskerne, og de satte da afsted i Fart over mod Nagbøl Skov. Ogsaa dem peb Kuglerne om Ørene, men de undslap. —

Et ordentligt Puds blev der spillet Tyskerne af en Mand ved Navn *Jokum Jensen*. Han havde i yngre Dage vandret viden om med Kræmmerposen paa Ryg-

gen; mangen en Skærmydsel havde han haft med »Toldkarlene« ved Grænsen, og mangt et Puds havde han spillet dem. Lidt Tysk havde han da ogsaa lært. Nu sad han som en holden Mand paa en god Gaard i Anst. Han fik i Tide at vide, at Tyskerne nærmede sig for at tage baade Folk og Heste med til Fredericia. I en Fart fik han da sine Hestes Ben indgnedet i Vand og ombundet med Halm, saa de saa' ud som syge. Derpaa lagde han sig i sin Seng med et stort Tørklæde om Hovedet. Et Bord med en Del Medicinflasker paa blev stillet hen ved Sengen. Med denne Udrustning ventede han Fjendens Komme. De tyske Soldater kommer ind i »Sygeværelset«; han vender sig mod dem med et ynkeligt Ansigt, ryster paa Hovedet og siger med svag Stemme: »krank«, hverken mer eller mindre. Dermed var han reddet, Fjenden forsvandt, og Jokum tog sig en god Latter ovenpaa; *saa* billigt havde han dog egentlig ikke ventet at slippe.

I *Gamst* Præstegaard sad Provst *Schousboe* og læste, da Husjomfruen kom ind og meldte en tysk Soldat; straks efter stod denne i Døren og byder Provsten: »Sie mussen mitfolgen!« Dertil gjorde denne sig ogsaa rede, tog sin Præstekjole paa og fulgte med til Naboens Jens Nielsens Gaard, hvor en Officer og nogle Menige havde taget en Del af *Gamst* Bymænd under deres Varetægt. Provsten betydede Officeren, at han var Præst og ikke arbejdsvant; han blev da ogsaa givet fri med et »entschuldigen Sie!« En Tid blev han staaende og talte lidt med det indsamlede Mandskab; da kom en gammel Mand fra Føvling Sogn, hvem Tyskerne ogsaa havde taget, hen til ham og sagde: »aa kan De ett' hjælp' mæ fri, Hr. Provst, a æ her for aa besøg' mi Dætter, der tien ve Pe Hansen!« Men paa Provstens Henstil-

ling til Officeren svarede denne: »ich kann ihn nicht helfen, er muss aufsteigen«.

Fra *Lejrskov Sogn* meddeler en endnu levende gammel Smed, at da Østerrigerne kom hin 2. Maj om Formiddagen, spærrede de straks Byen af ved at udsætte Vagtposter rundt omkring. I Sognefogdens Toft kogte de Mad og gav sig saa til at samle Folk ind. Smeden tog de ogsaa, men da han fulgte dem om i Byen, saa' han Lejlighed til at smutte fra dem ved et stort Hegn, og derfra kom han saa til en mindre Skov tæt ved Byen. Der traf han en anden Mand, der ogsaa var flygtet derhen. Da de ud paa Eftermiddagen blev sultne, vilde de liste sig hen til et Hus; men da var de nær blevet tagne igen, saa de maatte atter ud i Skoven. Imidlertid saa' de, at der kom flere Læs med Folk vesterfra, ledsagede af østerrigske Soldater; først da *de* var komne gennem Byen, kunde Smeden og hans Lidsesfælle komme hjem. —

En større Gaardmand i Lejrskov og Dødegraveren ved Kirkegaarden skjulte sig i Kirketaarnet. I en Gaard i Ferup skjulte den næsten voksne Søn sig i Hundehuset, der stod paa Gaardspladsen.

Lauge Thomsen paa *Skovgaard* i Lejrskov Sogn (nu boende i Lunderskov) fortæller: »Der kom Bud fra Sognefogden, at begge mine Karle skulde til Fredericia for at grave, men jeg selv kunde slippe med at køre for disse og andre Arbejdere. Til denne Fredericia-Tur stod jeg netop og smurte min Vogn, da en Soldat (Ungarer) kom ind i Gaarden og bød mig uopholdelig at følge ham, da jeg ogsaa skulde bruges til Jordarbejde. Jeg sagde ham, at jeg var beordret paa anden Maade; men det hjalp ikke, han tvang mig til at følge sig og vilde hverken tillade mig at faa anden Frakke paa eller

Penge med. Saa gik det heldigvis først hen til Sognefogden, for hvem jeg beklagede mit Fangenskab. Han kunde imidlertid ikke hjælpe mig, men kun trøste mig med, at L. Schelde (den senere Rigsdagsmand), som var til Stede, skulde lide samme Skæbne. Imidlertid kom en Underofficer, som var lettere at tale med og syntes mere velvillig. Sognefogden bød os Kaffe, og denne Opmærksomhed behagede Underofficeren saa godt, at han, efter at vi var færdige med Kaffe og Prat, gav baade L. Schelde og mig fri. Men saa stod min Køreordre jo ved Magt, og afsted maatte jeg da som Ægtkusk. ◀ —

Selvfølgelig blev Østerrigerne mistænksomme, hvor de ingen traf hjemme, og de lagde tit en mærkværdig Sporsans for Dagen under Eftersøgningen. Hø- og Halmlofterne blev naturligvis mange Steder gennemsøgte. En Mand i Skanderup, som havde gemt sig i sine Halmdynger, var det nær gaaet galt, idet Soldaterne jog Bajonetterne ind i Halmen; de berørte ham, men saarede ham dog ikke, og han undslap.

Endelig kunde man da komme afsted; fra Anst og Gesten Sogne kom der mellem 150 og 200 Vogne, som i Lejrskov skulde støde til dem derfra Sognet, saa Vognrækken øgedes betydeligt, mens man rullede ad Kolding til. Humøret var forøvrigt godt, det gik paa flere af Vognene med Sang og Kommers; mange havde hverken Frakke eller Hue, de var jo blevet tagne, som de stod og gik. Da man kom til Kolding Nørremølle, blev der gjort Holdt, og der blev sat Vagt omkring hele Vogntoget. Dog lykkedes det dér nogle at undslippe. H. J. Skøttegaard fra St. Anst fortæller: »Jeg tænkte da: nu er gode Raad dyre, og hviskede til mine Sidemænd: er der nu nogen, som vil med, saa kom frem! Men

der var kun én til, der turde vove det; vi kom saa til Kolding, hvor vi traf en Ægtvogn fra Vardeegnen, med den kom vi hjem til Anst, liggende under Vognsæderne. Da der senere paa Sommeren kom Østerrigere til Anst, saa' jeg, at det var de samme, som havde taget Folk til at arbejde i Fredericia; dem takkede jeg saa for, at de havde været saa gode at lade mig gaa hjem; det smilte de jo lidt ad. « J. Søndergaard vilde ogsaa gerne have deserteret, da de kørte gennem Kolding, men hver Gang han var ved at faa Benene lidt ud af Vognen, fik han Øje paa en Pikkelhue og maatte da pænt blive, hvor han var.

Det var allerede sent paa Dagen, saa der maatte overnattes under Vejs. Maalet var da for den Dag *Nørre Bjært*, hvor man i en stor Lade i Schäffers Gaard nok kunde faa Plads til de mange Mennesker. Ogsaa paa Vejen hertil kunde nogle »Fanger« gøre sig usynlige i den frembrydende Skumring; Vogtere kunde der jo ikke være paa *alle* Vognene. Daniel Eilers Vogn fra Ferup med 3 »Fanger« kørtes af en ung 17—18-aarig Karl. Da de er imellem Hvidsminde (i Bramdrup Sogn) og Nørre Bjært, hvor Vejen gør et stort Sving, opdager Karlen ved at vende sig om, at han har ingen paa Vognen; de 3 var lydløst smuttede af. Han lægger Mærke til, at den forankørende Vogn allerede er af Syne, den bagvedkørende endnu ikke kommen frem ved Vejsvinget. Saa vender han med stor Ro Vognen og kører langsomt tilbage langs hele Vognrækken, som om det hele slet ikke kom ham ved. Han blev ikke standset, og ud paa Natten var han hjemme igen i Ferup.

I Schäffers Lade i N. Bjært var der allerede en Del Folk indkvarterede, da Mændene fra Anst Herred ankom. Sammenstuede blev de da i Halmen som »Sild i Tønde«,

sultne og tørstige var de, men Søvn kom dog hurtigt ovenpaa den bevægede Dag. Den næste Morgen kom en Del af Byens Folk med Brød og kogt Mælk til dem; det smagte. Men endnu flere Vogne rullede ind paa Gaarden med Folk tagne i Anst Herreds Sogne. De fra Skanderup var nemlig om Mandagen ikke komne længere end til Sést, hvor de var blevne indkvarterede for Natten i en Gaard. Forhenværende Sogneraadsformand *Thomas Jensen* i Anst, der dengang som ung Karl havde Ophold i Skanderup, var en af Ægtkuskene. Han fortæller: »Da vi kom til Gaarden i Sést, blev Folkene kommanderede af Vognene og ind i Gaardens Storstue, og flerdobbelt Vagt sat for samme. Vi Ægtkuske blev kommanderet til at spænde fra, men fik forøvrigt selv sørge for, hvordan vi fik Hestene i Hus, thi ud af Gaarden maatte vi ikke komme. Endelig lykkedes det da at faa baade Folk og Fæ i Hus. Natten gik, som den bedst kunde, nogle græd, andre lo, Søvn blev der kun lidt af, og næste Morgen gik Rejsen videre gennem Kolding, som vi passerede med ridende Vagt med dragne Klinger paa alle Sider af Vognrækken«. De kom saa til Nørre Bjært til Schüffers Gaard, ud af hvis Ladeport det myldrede med Folk; det var dem, der var komne Aftenen forud. De opstilledes alle i lange Rækker tværs over Gaardspladsen, inden de drog afsted.

Først henad Aften om Tirsdagen kom de til deres Bestemmelsessted, Egnen nærmest om Fredericia. De blev indkvarterede i nogle Barakker af Fjælle og skulde ligge paa Halm. Den Dag havde de ingen Forplejning faaet, paa Morgenmaaltidet nær, med mindre de havde faaet Tid til at tage Mad med hjemmefra. Da det gik ligesaa næste Dag, erklærede de, at de hverken vilde eller kunde arbejde, naar de ingen Mad fik. Saa fik de

Oksekød, Brød og Kartofler udleveret; og hver Formiddag skulde nogle faa Stykker blive hjemme og lave Maden i Stand. Med at sløjfe Skanserne gik det i Grunden, som det bedst kunde; ivrigt blev der ikke arbejdet, undtagen naar Overopsynet kom til Stede; mange af Arbejderne var ogsaa ældre Mænd, der forlængst var afvante med at haandtere Skovl og Spade. Haardt blev de egentlig ikke behandlede, men det var jo saa ærekrænkende at gaa dér og nedrive, hvad danske Soldater med saa stor Møje havde faaet bragt i Stand; og uhyggeligt var det ogsaa, at ingen vidste, hvor længe det vilde vare, og hjemme — hvorledes mon det stod til dér? Kvinderne og Børnene var jo omtrent ene om alt Arbejdet. Kunde de da se deres Snit, smed de ogsaa ligesaa meget Jord til, som de tog fra. Og Arbejdsredskaberne »gik itu« efter en større Maalestok og begravedes under den opkastede Jord; tilsidst manglede der saa meget Arbejdstøj, at det maaske var en af Grundene til, at man kom hurtigere hjem, end man havde tænkt. En og anden (bl. a. J. Søndergaard fra Anst) opdagede pludselig, at han led af en eller anden Skrøbelighed, og fik saa Fripas hos Lægen til at drage hjem. Men da saa *for* mange igen pludselig følte sig skrøbelige, blev de skældte ud af Lægen og maatte blive, hvor de var. —

Naar Arbejdsdagen var endt, kunde de stundom have en og anden Spas for. En Aftenstund anstillede en Murer fra Skanderup sig som beruset. Han fik paasat en Pikkelhue af flettet Halm, et Sabelbælte af Halm og en Træpind til Sabel, blev lagt paa en Dør og af Kammeraterne baaret rundt mellem Østerrigernes Barakker under Sangen »Wrangels glade Liv«. Saalænge han blev kaldt »Wrangel«, gik Spøgen udmærket, og Øster-

rigerne lo, saa det klukkede; men da Bærerne længere henne i Lejrgaden var uforsigtige nok til at kalde ham »Kejseren af Østerrig«, hørte Latteren op; efter en kort, skarp Kommando var Mureren ædru, alle Mand ind i Barakkerne! og en Skildvagt sat ved hver Ende af Barakke-Gaden.

Den 12. Maj traadte Vaabenhvilen, som var sluttet 3 Dage i Forvejen, i Kraft; nu kunde Østerrigerne ikke godt beholde de danske Skansesløjfer ved Fredericia længer, og de fik da Hjemlov. Hvorledes de kom til deres Hjem, blev deres egen Sag; her stilledes ingen Ægtvogne til at køre for dem. Efter Vaabenhvilens Ud-løb blev Skansesløjfningen ikke genoptaget. Fjenden maa vel nok have følt — enten klart eller dunkelt —, at til at nedrive danske Skanser er fædrelandskindede danske Bønder aabenbart ikke de rette Folk.

Inden Vaabenhvilen indtraadte, havde Anst Herreds Beboere iøvrigt et andet, ogsaa ret overraskende Besøg af Østerrigerne, denne Gang for at tage ikke Mennesker, men Heste. Vogne, der Kristi Himmelfartsdag (5. Maj) kørte fra Gesten Kirke efter Gudstjenesten, blev pludselig standsede af en fremsprængende Flok østerrigske Ryttersoldater, som befalede, at Hestene skulde fraspændes midt paa Landevejen og af Kuskene rides til Vraa i Lejrskov Sogn. Der udtog saa Østerrigerne af den samlede Flok Heste dem, de syntes bedst om (fra Gesten Sogn blev det nok ialt omtrent 25 Heste). Ejerne blev efter Vaabenhvilens Indtræden tilsagte at møde i Kolding, hvor Hestene bleve takserede af danske Kommissærer, og Ejerne fik senere en rimelig Sum Penge for dem. — I de andre Sogne i Anst Herred er det formentlig gaaet ligesaa. —

Men dette var dog — trods Savnet af Hestene i den

travle Foraarstid — en taaleligere Form for den »lille Krig«, end da man maatte se Fædre og Ægtemænd, Sønner og Brødre føres afsted til det forhaanende Arbejde udenfor Fæstningen med de stolte Fortidsminder.¹⁾

¹⁾ I de andre Sogne i Anst Herred, fra hvilke Meddelelser ikke har staaet til min Raadighed, er det vel gaaet til paa lignende Maade som ovenfor skildret; men karakteristiske Træk kunde der muligvis ogsaa fremdrages derfra.

Rettelser og Tilføjelser til „Fra Ribe Amt 1903“.

I.

I Anledning af den i mit Foredrag »om Oplivelse af historisk Sans« S. 6 anførte Talemaade »og nu skal Rive Taarn o. s. v.« har Hr. Herredsfoged A. Jepsen i Nykøbing paa Falster velvillig meddelt mig, at naar der i hans Barndom i Vejen Præstegaard, hvor han blev opdraget hos sin Bedstefader, Pastor Fuglede, blev fortalt Historier i Folkestuen, sluttede disse i Reglen med følgende kraftige Opfordring:

»Herfraa o te Maaltbæk
aall æ Dynd o aall æ Dræk,
aall æ Vejen Hammel
o aall æ Kjærkeskammel
o Tislund stuer Stien
o Rive Domkjærk
ska hæng' ve di Næjsbien,

hvisomensindensti do ett fortæl jen, der æ lise laang og lise traang,
men ett den sjællen samm.«

J. Nissen.

II.

Til Side 133, Lin. 3 f. o.: Hr. Sognepræst A. Jantzen i Gentofte har godhedsfuldt gjort mig opmærksom paa, at Hr. Søren Jensens Eftermand som Præst i Ølgod sandsynligvis var den af hans Søner, som af mig er nævnt som Mag. Jens Sørensen Ølgod (paa Latin altsaa: Johannes Severini Zythagathus). Den følgende Præst, som jo var *hans* Søn, kaldes nemlig almind. »Peder Jensen Riber (jfr. L. Smiths Selvbiografi [1874] S. 3.) [Dennes Dattersøn var den bekendte ortodokse teologiske Professor P. Holm († 1777) (jfr. J. Møller: Nyt theol. Bibl. III, 51)]. Det latinske »Johannes« lader sig jo ligesaavel oversætte v. »Jens« som v. »Hans«. — Anne »Hansdatter«, som blev gift med Hr. Peder Iversen Hemmet (se Linie 16 f. o.), skulde altsaa rettest hedde »Anne Jensdatter«. Hendes Bryllup stod i Ølgod 16. Sønd. eft. Trin. (o: 12. Septbr.) 1630. Der haves 2 latinske Bryllupsdigte til hendes Ære (se Chr. Bruun: Bibl. Dan. III, 1166), forfattede af Iver Gregersen Hemmeth, Student fra Odense samme Foraar (siden Præst i Skern) og Christen Pedersen Vorgod (siden Præst i Vorgod). Dér kaldes hun »Anna Johannidis Zythagatha«.

Samme Side Lin. 1 f. n.: 3. Række; læs 4. Række.

J. Richter.

Fortegnelse

over

Medlemmer af „Historisk Samfund for Ribe Amt“.

Overordentlige Medlemmer.

(med Bidrag af 100 Kr. én Gang
for alle):

Rosenørn-Teilmann, J. K., Stamhus-
besidderinde, Nørholm.

Livsvarige Medlemmer

(med Bidrag af 25 Kr. én Gang
for alle):

Heide, A., Bankdirektør, Konferens-
raad, København.

Jørgensen, Konrad, Red., Kolding.
Lauridsen, Johannes, Direkt., Vejen.

Ordinære Medlemmer.

Ribe:

Abell, P. F., cand. mag.
Bang, J. Fr., Sparekassekasserer.
Bloch, V., Adjunkt.
Bruun, H., Maler.
Dueholm, Ingeborg, Lærerinde.
Ferslev, Chr. V., Herredsfoged.
Fritzsche, T., Rektor. (Død.)
Gantzel, Dorothea, Frk.
Gedde, O. F., Premierløjtnant.
Hansen, H., Møller.
Hansen, Simon, Præst.
Horsbøl, J. C., forhv. Kordegn. (Død.)
Høst, A. W., Adjunkt.
Jepsen, Boghandler.
Kjær, J. J., Stiftsfysikus.

Koch, P. G., Biskop.
Larsen, N., Kateket.
Nagel, F. C. H., Postmester.
Nielsen, Chr., Kbmd.
Petersen, M., Kollektør.
Pontoppidan, M., Herredsfuldm.
Quedens, J., Prokurist.
Ribe Katedralskole.
Rosenmeier, Amtsfuldm.
Rosenvinge, Marie, Frk.
Salling, S. H., Højskoleforst.
Secher, J. M., Overlærer.
Schrøder, V., Frk., Klostret.
Stemann, G. C. V. H., Stiftamtmand.
Stockholm-Simonsen, S. C., Gymnastkl.
Termanen, C. N., Kbmd.
Therkildsen, J. Th., Sagfører.
Willemoës, C., Redaktør.
Øllgaard, N. E., Rektor.

Varde:

Andreasen, H. Kancelliraad.
Bloch, Camilla, Lærerinde.
Brorson, V., Forligsmægler.
Bruun, J. P. Fabrikant.
Christensen, F. Egede, Lærer.
Christiansen-Schmidt, Ingeborg, Læ-
rerinde.
Drechsel, E. C. L. Borgmester.
Dyhre, Chr., Lærerinde.
Hansen, A., Lærerinde.
Hansen, S., pens. Lærer.

Harck, A., Sagfører.
 Harck, H. C., Sagførerfuldm.
 Jensen, N., Sagfører.
 Jepsen, A. G., Lærer.
 Kietz, P., Distriktslæge.
 Lohse, O., Boghldr.
 Lund, J. P. Lærer.
 Mayntzhusen, A., Kbmd.
 Marke, V., Kordegn.
 Mohr, A., Læge.
 Nielsen, E., Vejassistent.
 Nielsen, H., Kbmd.
 Nielsen, L. P., Redaktør.
 Nielsen, V., Boghldr.
 Nyholm, H., Præst.
 Oldager, J. N. C. J., Sagfører.
 Oisen, J., Overlærer.
 Palludan, J. W., Bankdirektør.
 Petersen, F., Malermester.
 Petersen, Nanna, Lærerinde.
 Petersen, P., Mejeriejer.
 Schmidh, Th., Kbmd.
 Sørensen, J., Kbmd.
 Timmermann, M., Agent.
 Top, Alma, Lærerinde.
 Ulsø, Carl, Kbmd.
 Voigt, Tømmerhldr.

Esbjerg:

Bech, D., Møbelhldr.
 Brasch, Chr., Sagfører.
 Breinholt, C., Konsul.
 Breinholt, Kirstine, Frk.
 Brinch, P., Fabrikant.
 Christensen, Førstelærerinde.
 Christensen, H., Dyrslæge.
 Enkegaard, Lærer.
 Gesner, Anna, Skolebestyrerinde.
 Hansen, E., Sagfører.
 Hansen, H. P., Lærer.

Hassing, V. V., Toldforvalter.
 Holm, J. F., Malermester.
 Høyrup, Cathrine, Lærerinde.
 Jensen, M. P., Lærer.
 Jepsen, M., pens. Lærer.
 Langvad, N. K., Overlærer.
 Lauritzen, D., Konsul.
 Melbye, Edv., Præst.
 Nielsen, A., Lærer.
 Nielsen, Clemens, Lærer.
 Nielsen, Marie, Lærerindc.
 Nielsen, N. P., Lærer.
 Olsen, Dalsgaard, Boghldr.
 Pagh, H., Konsul.
 Petersen, Fr., Redaktør.
 Petersen, Rybner, Realskolebest.
 Schøning, C. P., Postmester.

Vester-Horne Herred.

Varde Landsogn:

Christensen, M. B., Landmand.
 Kristiansen, Kr., Lærer.
 Schmidt, Jes, Gjr.

Janderup:

Helms, P. G., Provst.

Lunde:

Kiholm, J., Lærer.
 Nygaard, Laurids, Gjr.
 Tarp, J. S., Præst.

Ovtrup:

Andresen, J. Th., Lærer.
 Jepsen, Ole, Lærer.
 Madsen, Hans, Gjr.
 Petersen, K. A., Lærer.

Krong:

Christensen, P., Mølle ejer.
 Jensen, Niels, Sognefoged.
 Madsen, Lars, Gjr.
 Nielsen, M. H., Præst.

Nørre-Nebel:

Høy, Chr., Gjr.
 Rølle, L. K., Lærer.
 Sørensen, S., Folketingsmand.

Henne:

Thing, H. P. K., Gjr., Henneberg.

Aal:

Banke, J., Lærer.
 Hansen, Niels, Lærer.
 Hansen, P., Mejerist.

Oksby:

Pinholt, V., Statsplantør.

Øster-Horne Herred.*Thorstrup:*

Bang, C., Præst.
 Brink, P. B. S., pens. Lærer.
 Rosenørn-Teilmann, J. K., Stamhus-
 besidderinde. Se foran.

Horne:

Davidson, J. P., Lærer.
 Petersen, Jens, Gjr., Malle.

Hodde:

Haurum, Jens, Lærer.
 Winther, Chr. P., Præst.

Tistrup:

Hegtman, J., Fabrikant.
 Møller, N., Landstingsmand.
 Olsen, J., Lærer, Hauge.

Ølgod:

Amtrup, P., Sognefoged.
 Jensen, Th., Gjr. og Landinspektør.
 Pallesen, Jørgen, Boelsmd.
 Sindberg, P. H., Lærer.
 Terndrup, C. F., Mejeriejer.
 Thyssen, E. K., Præst.
 Udh, Niels H., Gjr.

Ansager:

Jensen, Ras, Uddeler.
 Kristensen, J., Lærer, Skovlund.

Skads Herred.*Vester-Nykirke:*

Jespersen, H., Propr., Endrupholm.
 Perthou, P. H., Mejeribestyrer.

Faaborg:

Agerbæk, Læge.
 Bremer, J. L. M., Præst.
 Jensen, Thorben, Lærer.

Sneum:

Andersen, Niels, Gjr., Ollerup.
 Hansen, H. P., Gjr., Terpager.
 Holst, J., Lærer, Tømmerby.
 Mogensen, Fr., Gjr., Nybro.
 Nielsen, N. S., Præst.
 Pedersen, O. F., Lærer, Allerup.

Tjæreborg:

Bruun, A., Lærer.
 Præstiin, Anton, Gjr.
 Rasmussen, H., Lærer.
 Madsen, J. H., Sognefoged.

Jerne:

Ingerslev, L., Præst.
 Madsen, Jesper, Bankdirektør.
 Nielsen-Esbjerg, N. K.
 Sørensen, H. H., Lærer, Veldbæk.

Skads:

Gjørding, K., Lærer, Brixbøl.

Brøndum:

Nielsen, Valdemar, Lærer.

Alslev:

Nielsen, B. Præst.
 Novrup, H. P. H., Lærer.
 Ravn-Povlsen, H., Mejeribest.

Guldager:

Frøsig, M., Lærerinde, Hjerting.
 Nielsen, N. P., Lærer, Sædding.

Nordby:

Amorsen, J., Lærer, Rindby.
 Andersen, N. J., Kbmd.
 Anthonissen, Læge.

Clausen, P. H., Skibsreder.
 Christensen, Heegaard, Plantør.
 Holck, S. H., Provst.
 Jensen, J. H., Toldforvalter,
 Jensen, S. H., Distriktslæge.
 Mathisen, Joh. M., Kbmd.
 Nørby, Jens, Gjr.
 Olsen, Andreas, Snedker.
 Poulsen, Apotheker.
 Schmidt, Th., Kordegn.
 Sørensen, L. N., Forst. for Navigati-
 onsskolen.
 Thyssen, A. D., Overlærer.

Slavs Herred.

Grindsted:

Christensen, C. M., Lærer, Nollund.
 Holt, J. J., Forstassistent.
 Hørlück, Kr. M., Præst.
 Kristiansen, M., Plantør, Utoft.
 Melchiorsen, M., Læge.
 Nielsen, J., Lærer.
 Rasmussen, L., Folketingsmd.

Grene:

Jensen, J., Lærer, Billund.
 Siggaard, Kr. P., Lærer.

Vorbasse:

Christensen, Chr., Assistent.
 Fromsejer, P. P., Plantør.
 Lauridsen, P., Præst.
 Rosengrén, Niels, Landmd.
 Sørensen, Skovrider, Høllund.

Anst Herred.

Verst:

Buhl, J. Fester, Lærer, Thorsted.
 Høegh-Guldberg, S., Frk.
 Iversen, Carl, Præst.
 Jensen, J., Sognefoged.
 Skøde, H., Gjr. og Amdsraadsmedlem.

Bække:

Harbo, J. P., Lærer, Asbo.
 Carlsen, Gæstgiver.
 Lundgaard, L. N., Lærer.
 Pedersen, Lærer, Kragelund.
 Simonsen, Jørg. Ravn, Asbo.
 Vaaben, P., Sogneraadsformand.

Lejrskov:

Borgen, C. S., Præst.

Anst:

Andersen, A. N., Gjr., Gejsing.
 Dissing, S. C., Lærer, Gejsing.
 Ejler, Jac., Rentier, Roved.
 Esbensen, P., Gjr., Vanggaard.
 Gotfredsen, N. B., Præst.
 Hansen, Knud, Boelsmd., Gamst.
 Jacobsen, J., Gjr., Damgaard.
 Jensen, Th., fhv. Sogneraadsform.
 Jepsen, Chr. L., Gjr.
 Lindskov, Chr., Væver.
 Petersen, Aug., Læge.
 Pedersen, J. R., Lærer.
 Sloth, H. P., Mejeribest.

Gesten:

Andersen, L., Møller, (fra 1904).
 Bundsgaard, N. A., Propr.
 Fonager-Jensen, J., Præst.
 Jakobsen, Jak., Gjr., Revsing.
 Mathiesen, P., Mejeribestyrelse.
 Michaelsen, A., Dyrslæge.
 Skov, Jørgen, Gjr.

Skanderup:

Lund, Stationsforstander.
 Reinholdt, N., Kbmd.

Vamdrup:

Jensen, Lærer, Bastrup.
 Jørgensen, H. J., Kbmd.
 Neergaard, C. J., Præst.
 Møller, B. H., Lærer.

Malt Herred.*Lindknud:*

enger, F. G., Præst.
ustrup, A. P., Lærer.

Brørup:

redslund, L., Gjr., Klevanggd.
ensen, J. K., Lærer.
ristensen, H. Jak., Gjr.
ristensen, Niels Kr., Gjr.
auesen, Stationsforst.
indenmayer, H., Manufakturhdl.
oltesen, Klavs, Gjr.
oltesen, S., Gjr., Stenvanggd.
nielsen, Baltser, Gjr.
nielsen (Askov), J., Boelsmd.
nielsen, Niels Chr., Gjr.
issen, J., Provst.
edersen, And., Cand. jur.
chmidt, V., Kbmd.
kaudrup, Fru.
øltoft, A., Gjr., Gjerndrup.
ørensen, S. Jac., Gjr., Hulvad.

Holsted:

lausen, C. H., Kancelliraad.
llebjærg, E., Lærer.
eilberg, P. M., Postmester.
riis, F., Herredsfoged.
rand, Skolebestyrer.
rundahl, Bager.
ansen, Katrine, Lærerinde.
ansen, N. K., Kbmd.
ensen, Cl., Gæstgiver.
uhl, Thomas, Vinterlærer.
arsen, H. A., Læge.
und, Lærer.
lølgaard, Lærer.
technagel, J., Direktør.
øegaard, Chr., Lærer, (fra 1904).
ørensen, Dyr læge.

Føtling:

Andersen, Lærer.
Elbæk, Ludvig, Landmd.
Enghoff, Chr. C. L., Præst.
Hansen, Baltser, fhv. Gjr.
Hansen, H. Ebbesen, Lærer, Stenderup.
Hansen, Ulrik, Lærer, Tobøl.
Knudsen, Kristen, Murer.
Larsen, Jens, Gjr., Lykkeskær.

Malt:

Andersen, Andr., Bygmester.
Appel, Jac., Højskolelærer.
Arnum, Jens, Boghdlr.
Bjerger, Poul, Højskolelærer.
Boesen, Jørgen, Gjr.
Feilberg, H. F., Dr. phil., Past. emer.
Fenger, Sv., Højskolelærer.
Hansen, Fr., Statskonsulent.
Hansen, Niels, Gjr., Maltbæk.
Hansen, Niels, Gjr., Melvanggd.
Hegelund, J., Statskonsulent.
Helweg, A., Præst, Askov.
Hjortkjær Christensen, Præst.
Johansen, Jens, Landbrugslærer.
Koch, Rasmus, Boelsmd.
Kristensen, Karl, Fotograf.
Kristensen, Marius, Højskolelærer.
Kristensen, S. N., Landbrugslærer.
la Cour, Poul, Prof. og Højskolel.
Lautrup, O., Propr., Estrup.
Leervad, A., Husflidsskoleforst.
Løbner, H. M., pens. Lærer.
Madsen, Jeppe, Sognefoged.
Mejer, P., Lærer.
Nielsen, A., Snedkermester.
Nielsen, N. J., Assistent.
Nielsen, N. P., Tømrmester.
Nutzhorn, H., Højskolelærer.
Pedersen, J. C., Landbrugslærer.
Pedersen, Knud, Skolebestyrer.

Pedersen, Niels, Landbrugsskoleforst.
 Rasmussen, Jørg., Skolebest.
 Schrøder, L., Højskoleforst.
 Sørensen, P. K., Lærer.

Folding:

Jepsen, Kristian, Gjr.
 Kristensen, Kr., Møller.
 Mayland, Toldassistent.
 Momsen, Fru, Skovlyst.
 Søgaard, J. P., Landpost.

Vejen:

Andersen, Anders, Gjr., Lundgd. Mk.
 Birkedal, L. K., Lærer og Gjr.
 Boye, O. Chr., Lærer.
 Haunstrup, E., Bankdirektør.
 Jacobsen, Jac., Mejeribest.
 Jørgensen, J. P., pens. Lærer.
 Karmark, Th., Købmd.
 Knudsen, Søren P., Gjr.
 Kristensen, Anton, Gjr.
 Lauridsen, Joh., Direktør, (se foran).
 Lauridsen, L., Lærer.
 Laursen, R., Købmd.
 Madsen, Bendix, pens. Lærer.
 Madsen, C., Malermester.
 Madsen, Ebbe, Sognefoged.
 Nielsen, Ingeborg, Lærerinde.
 Nissen, H. K., Lærer.
 Pedersen, N., Direktør.
 Pedersen, P. J., Brugsforeningsbest.
 Pihlkjær, Niels, Gjr.
 Poulsen, A., Frue.
 Rasmussen, L., Landstingsmd.
 Richter, J., Præst.
 Sachmann, M. V., Lærer.
 Slebsager, M. N., Skolebestyrer.
 Thorsen, Jens, Gartner.
 Uhre, Th., Lærer.
 Wad, C. D., Stationsforst.

Læborg:

Bundgaard, Peder, Gjr., Aggersgd.
 Frydendahl, H. M., Gjr., Hundsby.
 Jacobsen, J. P., Lærer.
 Kristensen, Th., Lærer, Nyby.
 Madsen, Kristen, Sognefoged.
 Nielsen, Nis Jørg., Gjr.
 Petersen, Lauge, Gjr.

Gørding Herred.

Aastrup:

Andersen, A., Købmd.
 Andersen, Povl, Sognefoged.
 Frandsen, Niels P., Boelsmd.
 Hansen, Lærer.
 Jensen, Thomas, Landmd.
 Rasmussen, Ras., Gjr.
 Stegelmann, J., Landpost.
 Thomsen, Søren N.

Gørding:

Biltoft, M., Lærer, Lourup.
 Duus, Rasmus, Boelsmd.
 Hansen, H. P., Murer.
 Jensen, J. Kr., Læge.
 Johansen, Laurids M., Gjr.
 Nielsen, M., Lærer.
 Pedersen, J. C., Lærer, Ilsted.
 Zinn, J. C., Præst.

Vejrup:

Eriksen, J. Chr., Lærer.
 Hansen, Th., Gartner.
 Rasmussen, H. C., Lærer.

Darum:

Nielsen, Lærer.

Vilslev:

Andersen, Jens Jørg., Gjr.
 Høyer, N., Præst.
 Mithede, Chr., Lærer.

Hunderup:

Jæger, A., Lærer.
Jensen, M., Lærer.

Jernvød:

Jensen, N. A., Præst.

Ribe Herred.*Ribe Domkirkes Landsogn:*

Knudsen, P., Sognefoged.

Ribe St. Katharinæ Landsogn:

Lambertsen, J., Lærer, (udmeldt 1904).

Farup:

Jensen, Tranbjerg, Gjr.
Jørgensen, G., Præst.

Hjortlund:

Spandet, P. J. N., Præst.

Obbelkjær:

Kaltoft, Hans, Gjr.

Seem:

Albeck, E., Præst.
Bojesen, Jesper, Gjr., Hømvejle.
Nørgaard, A. B., Gjr., Varming.
Nørgaard, H., Gjr., Høm.
Ohrt, N., Gjr., Faurholt.
Thomsen, M. H., Gjr., Høm.
Vestergaard, Fr., Gjr., do.
Vestergaard, M., Gjr., do.
Vind, Hans Chr., Gjr., do.
Vind, Nissen, Gjr., Faurholt.

Vester Vedsted:

Okholm, P., Landmd.
Steen, Holger, Skolebestyrer.

Manø:

Jespersen, Lærer.
Rasmussen, L. B., Præst.

Udenfor Amtet.

Bibliotek, Garnisons, Kbhvn.
— Kolding histor. antikv. Selskab.
— Sorø Skoles, Sorø, (fra 1904).

Bibliotek, Vejle Latin- og Realskoles.
Alkærstig, S., Højskolelærer, Vinding.
Askov, A., Læge, Vejle.
Bang, Vilh. Præst, Hvalsø.
Bech, C. A. R., Hofjægermester, Engelsholm.
Begtrup, H., Højskoleforst., Frederiksborg, (fra 1904).
Brummer, Karoline, Pastorinde, Vinding.
Christensen, Chr. Villads, Arkivar, Dr. phil., Kbhvn.
Dolleris, Andr., Boghdlr., Vejle.
Eskesen, Morten, Kolding.
Hagemann, H., Præst, Vinding.
Hansen, Søren, Cand. mag., Vejle.
Hartz, N., Cand. mag., Kbhvn.
Heide, A., Konferensr., Kbh., (se foran).
Helms, J., Præst, Dr. phil., Skjellerup.
Himmelstrup, Georg, Højskoleforst., Skamlingsbanke.
Jacobsen & Søn, Lars, Randers.
Jessen, P., Lærer, Vraa.
Jørgensen, J. P., Præst, Røgen.
Jørgensen, Konrad, Red., Kolding, (se foran).
Kristensen, Kr., Lærer, Assendrup.
Larsen, Morten, Præst, Holstebro.
Lauritsen, M., Gross., Frederikshavn.
Ludvigsen, Nic., Gjr., Københoved, Sønderjylland.
Lund, Chr., Gjr., sammesteds.
Lund, J., Højskoleforst., Vejstrup.
Mathiesen, C. E., Præst, Rerslev.
Mikkelsen, C., Apoteker, Odense.
Mikkelsen, Cand. theol., Braaskov.
Müller, N. C., Apoteker, Kolding.
Møller, John M., Præst, Kjærum.
Neergaard, C. P., Museumsinspektør, København, (fra 1904).

Oldenburg, Poul, Præst, Kbhvn.	Ribe	34
Petersen, P. M., Lærer, Lyne.	Varde	37
Petersen, A. S., Handelsg., Kolding.	Esbjerg ..	28
Petersen, Thade, Journalist, Rødding. Sønderjylland.	Vester-Horne Herred	24
Rasmussen, P., Faktor, Kolding.	Øster-Horne Herred .	19
Ræder, Jac., Gross., Dyrehavegd.	Skads Herred	41
Saxild, G. Chr., Arkivar, Viborg	Slavs Herred	14
Schjørring, C., Præst, Paaby.	Anst Herred.....	38
Schou, H. H., Knabstrup.	Malt Herred	117
Sørensen, P., Guldsmed, Vejle.	Gørding Herred.....	26
Tarp, M. M., Lærer, Harte.	Ribe Herred.....	19
Troels-Lund, Prof., Ordenshistoriograf.	Udenfor Amtet ...	51
Vedel, Chr., Præst, Korup.		
Weitemeyer, H., cand. mag., Kbhvn.		
	<u>Ialt. . .</u>	<u>448</u>

I Aaret 1. Febr. 1903—31. Jan. 1904 har Samfundet afholdt følgende Foredragsmøder: 21. April i *Varde* (Dr. phil. *H. F. Feilberg*: Folketro om Havet; Overl. *J. Olsen*: Salt- og Kartoffelmélsindustri i Varde Egnen fordum); 12. Juli i *Tirslund* Plantage (Højskoleforst. *L. Schrøder*: om Generalkonsul H. Pontoppidan; Provst *J. Nissen*: Fattigplejen i Brørup og Lindknud fordum; Højskolelærer *S. Alkarsig*: om dansk Studehandel i det 18. Aarhundrede); 25. Septbr. i *Bække* (Premltn. *Gedde*: Rytterfægtningen ved Vorbasse; Sognepræst *J. Richter*: Præsten N. Tøxen i Vêrst); 2. Decbr. i *Esbjerg* (Højskoleforst. *L. Schrøder*: om Esbjerg og gamle Breinholt; Sognepræst *E. K. Thyssen*: Fanøs Historic); 20. Januar i *Ribe* (samme Foredrag som i Bække 25. Septbr.).
